

Slimību profilakses un
kontroles centrs

ESPAD 2024

Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi
un tendences skolēnu vidū

Pētījuma gala ziņojums

Rīga, 2025

Pētījuma vadītājs:

Slimību profilakses un kontroles centrs

Rīga, Dunties iela 22, K-5, LV-1005

Pētījuma veicējs:

Nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences”

Rīga, Vaļņu iela 3-3, LV-1011

Pētījuma autori:

Oksana Žabko, Inese Šūpule, Elīza Anna Ozola

Nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences” ir privāta bezpeļņas pētnieciska institūcija, kuras mērķis ir darboties plašākas sabiedrības labā, un tā galvenās aktivitātes ir saistītas ar sociālpolitisku pētījumu veikšanu un zinātniski pamatotas informācijas izplatīšanu Latvijā.

Pētījuma veicēji pateicas par atbalstu pētījuma veikšanā Slimību profilakses un kontroles centram (Aijai Pelnei, Diāna Vanagai-Arājai), Izglītības un zinātnes ministrijai un visiem pētījuma dalībniekiem – vispārējās izglītības iestāžu vadītājiem, skolotājiem un skolēniem.

Raksturvārdi: atkarību izraisošās vielas, smēķēšana, alkohols, narkotikas, azartspēles, skolēni.

SATURS

SATURS	3
SAĪSINĀJUMI	5
JĒDZIENU SKAIDROJUMS	6
KOPSAVILKUMS	7
Smēķēšana	7
Alkohols.....	8
Narkotikas	9
Sociālie tīkli, datorspēles un azartspēles.....	10
Dalība profilakses pasākumos	11
IEVADS	12
1. PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA	13
1.1. Aptaujas īstenošanas principi	13
1.2. Pētījuma instruments.....	13
1.3. Aptaujas mērķa grupa un izlases raksturojums	14
1.4. Izlases realizācija un nerespondences raksturojums	15
1.5. Datu analīze	16
2. TABAKA UN NIKOTĪNA IZSTRĀDĀJUMI	17
2.1. Smēķēšana dzīves laikā	17
2.2. Smēķēšana pēdējo 30 dienu laikā.....	18
2.3. Smēķēšanas uzsākšanas vecums.....	22
2.4. Cigarešu pieejamība	23
2.5. Elektronisko un citu alternatīvo smēķēšanas produktu lietošanas pieredze	24
3. ALKOHOLS	31
3.1. Alkohola lietošanas izplatība	31
3.1.1. Alkohola lietošana dzīves laikā.....	31
3.1.2. Alkohola lietošana pēdējo 12 mēnešu laikā	33
3.1.3. Alkohola lietošana pēdējo 30 dienu laikā	34
3.1.4. Pēdējā alkohola lietošanas reize	37
3.1.5. Riskanta uzvedība un alkohola lietošana	37
3.2. Alkohola pamēģināšanas vecums	39
3.3. Alkohola pieejamība	40
3.4. Alkoholisko dzērienu lietošanas motīvi	42
3.5. Alkohola lietošanas radītās problēmas	43
3.6. Alkohola lietošana kopā ar enerģijas dzērieniem	45

3.7. Alkoholisko dzērienu reklāmas	45
4. NARKOTIKAS.....	47
4.1. Narkotiku lietošanas izplatība	47
4.1.1. Marihuāna.....	48
4.1.2. Citas nelegālās psihoaktīvās vielas	51
4.1.3. Legālo psihoaktīvo vielu lietošana (t.sk. apreibināšanās nolūkos).....	52
4.1.4. Jauno psihoaktīvo vielu lietošana apreibināšanās nolūkos	55
4.2. Narkotiku pamēģināšanas vecums	56
4.3. Narkotiku pieejamība.....	57
4.4. Riskanta uzvedība narkotiku lietošanas iespaidā.....	60
4.5. Problēmas saistībā ar marihuānas lietošanu.....	61
5. SOCIĀLIE TĪKLI, DATORSPĒLES UN AZARTSPĒLES	62
5.1. Sociālo tīklu lietošana.....	62
5.2. Datorspēļu spēlēšana	62
5.3. Azartspēles	63
6. ATKARĪBU IZRAISOŠO VIELU LIETOŠANAS RISKI UN DALĪBA PROFILAKSES PASĀKUMOS	65
6.1. Smēķēšanas riski.....	65
6.2. Alkohola lietošanas risku vērtējums.....	65
6.3. Narkotiku lietošanas risku vērtējums	66
6.4. Dalība profilaktiskajos pasākumos	68
EXECUTIVE SUMMARY	70
Smoking.....	70
Alcohol	71
Illicit drugs and other substances	72
Social media use, games and gambling.....	73
Participation in preventive measures.....	73

SAĪSINĀJUMI

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

CAST – no angļu valodas *Cannabis Abuse Screening Test*, latviešu valodā – Marihuānas atkarības skrīninga tests

ESPAD – no angļu valodas *European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*, latviešu valodā – Eiropas skolu aptaujas projekts par alkoholu un citām narkotiskajām vielām

IZM – Izglītības un zinātnes ministrija

GHB – gamma hidroksibutirāts, kas ir pazīstams kā deju klubu apmeklētāju narkotikas un nereti tiek izmantots kā izvarošanas upuru apreibināšanas līdzeklis

LSD – no angļu valodas *Lysergic Acid Diethylamide*

JĒDZIENU SKAIDROJUMS

ESPAD mērķa grupa – jaunieši, kuri pētījuma veikšanas gadā kļūst 16 gadus veci. 2024. gada pētījumā tie ir 2008. gadā dzimušie jaunieši.

ESPAD dalībvalstis – 2024. gada ESPAD datu apkopojumā piedalījās 113 882 studenti no 37 valstīm¹. Salīdzināšanas nolūkos ir iekļauti arī vidējie rādītāji, kuru pamatā ir 32 valstu nesvērtie valsts līmeņa aprēķini.

Jaunās psihoaktīvās vielas – jaunas narkotiskas vielas tīrā formā vai preparātā, kas nav uzskaitītas atbilstīgi 1961.gada 30.marta ANO Vienotajai konvencijai par narkotiskajām vielām un var radīt veselībai līdzvērtīgus draudus kā vielas, kas uzskaitītas minētās konvencijas I, II vai IV sarakstā, vai arī jauna psihotropa viela tīrā formā vai preparātā, kas nav uzskaitīta atbilstoši 1971.gada 21.februāra ANO Vienotajai konvencijai par psihotropajām vielām un var radīt veselībai līdzvērtīgus draudus kā vielas, kas uzskaitītas minētās konvencijas I, II, III vai IV sarakstā. Tās var būt arī dabiskas vielas.

Kohorta – iedzīvotāju grupa, kurus vieno noteiktas raksturojošas pazīmes, piemēram, skolēnu kohorta, kas šajā pētījumā ir vienā gadā dzimušie skolēni.

Lietošana dzīves laikā (angliski – *Lifetime Prevalence* – LTP) – rādītājs, kas atspoguļo alkohola, smēķēšanas vai nelegālo atkarību izraisīto vielu lietošanas pieredzi dzīves laikā. Tā var būt kā vienreizēja pamēģināšana, tā arī atkārtota lietošana.

Lietošana pēdējo 12 mēnešu laikā (angliski – *Last Year Prevalence* – LYP) – rādītājs, kas atspoguļo nesenu gan legālo, gan nelegālo vielu lietošanas pieredzi. Kā trūkums minams tas, ka indikators iekļauj arī tos jauniešus, kuri pirmo reizi pamēģinājuši atkarību izraisīošās vielas pēdējo 12 mēnešu laikā.

Lietošana pēdējo 30 dienu laikā (angliski – *Last Month Prevalence* – LMP) – rādītājs, kas atspoguļo pašreizēju vielu lietošanu. Parasti pētījumos norāda uz tiem jauniešiem, kuri vielu lieto biežāk kā vienaudži, tomēr kā trūkums minams tas, ka šis rādītājs iekļauj arī tos jauniešus, kuri atkarību izraisīošās vielas pirmo reizi pamēģinājuši pēdējo 30 dienu laikā.

40 un vairāk reižu, 20 un vairāk reižu, 10 un vairāk reižu, 6 un vairāk reižu lietošana – rādītāji, kas tiek izmantoti, lai atspoguļotu vairākkārtēju vielu lietošanu un norāda uz pārmērīgu lietošanu.

Psihoaktīvās vielas – visas legālās un nelegālās narkotiskās un psihotropās vielas, kas ietekmē smadzeņu darbību un izmaina cilvēka garastāvokli, intelektuālo darbību, fiziskās spējas, uztveri un apziņu.

Riskanta alkohola lietošana – 60 vai vairāk gramu absolūtā alkohola lietošana vienā iedzeršanas reizē.

¹ Austrija, Bulgārija, Horvātija, Kipra, Čehija, Dānija, Igaunija, Fēru salas, Somija, Francija, Gruzija, Vācija, Grieķija, Ungārija, Islande, Īrija, Itālija, Kosova, Latvija, Lihtenšteina, Lietuva, Malta, Moldova, Monako, Melnkalne, Nīderlande, Ziemeļmaķedonija, Norvēģija, Polija, Portugāle, Rumānija, Serbija, Slovākija, Slovēnija, Spānija, Zviedrija un Ukraina

KOPSAVILKUMS

ESPAD 2024. gada rezultātu kopsavilkums pamatā ir organizēts iedalījumā pēc dažādu atkarību izraisošo vielu (tabakas un citu izstrādājumu, alkohola, narkotiku) lietošanas vai sociālo tīklu, datorspēļu un azartspēļu izplatības ieradumiem. Kopsavilkuma ievadā ir iekļauti galvenie vispārējie novērojumi par riskantās jeb atkarību izraisošās uzvedības izmaiņu tendencēm, salīdzinot ar 2019. gadu. Kopsavilkums noslēdzas ar pārskatu par aptaujāto skolēnu dalību dažādos profilakses un izpratnes veicināšanas pasākumos.

Kopumā 2024. gada ESPAD pētījums rāda, ka gan Latvijā, gan ESPAD dalībvalstīs kopēji ir mainījušies 15-16 gadus veco (2008. gadā dzimušo) skolēnu vielu pamēģināšanas un atkarību izraisošo procesu paradumi. Novērojama ir dažādu vielu pamēģināšanas aizvietošana ar tehnoloģijām – tiešsaistes sociālie tīkli aktīvi tiek izmantoti komunikācijā un saziņā, savukārt samazinās skolēnu īpatsvars, kas šajā vecumā pamēģinājuši tradicionālās cigaretes, alkoholu vai atsevišķas narkotikas. Jāpiebilst, ka maināma būtu izglītotāju vai citu profilakses pasākumu organizētāju komunikācija par tabakas un citu alternatīvo produktu radīto kaitējumu, jo, samazinoties tradicionālo cigarešu smēķēšanai, e-cigarešu pamēģināšanas tendences Latvijas skolēnu vidū saglabājas iepriekšējā līmenī, ar pieaugošu tendenci nesenā (pēdējo 12 mēnešu laikā) un pašreizējā lietošanā (pēdējo 30 dienu laikā).

ESPAD pētījumā ir novērojamas tendences, ka, samazinoties alkohola pamēģināšanai un lietošanai, pieaug azartspēļu spēlēšanas īpatsvars. ESPAD 2024. gada aptaujas dati liecina, ka pieaug meiteņu iesaiste atkarību izraisošo vielu (e-cigarešu, marihuānas) lietošanā un procesu (piemēram, datorspēles) atkarībās, turklāt dažādu vielu pamēģināšanu 1-2 reizes meitenes retāk atzīst par riskantu.

Smēķēšana

Latvijā 30% no visiem aptaujātajiem 2008. gadā dzimušajiem skolēniem ir tradicionālo cigarešu smēķēšanas pieredze. Lai gan šis rādītājs ir būtiski (par 28 procentpunktiem) samazinājies, salīdzinot ar 2019. gada aptauju, un 2024. gadā pietuvojies ESPAD dalībvalstu vidējam rādītājam, kopumā, ieskaitot rādītājā arī e-cigarešu pamēģināšanu, tabakas un tai alternatīvo izstrādājumu lietošanas pieredzi atzīst puse (52%) aptaujāto skolēnu. Rezultātā, ieskaitot e-cigarešu lietošanas pieredzi, Latvijas skolēnu summārais smēķēšanas īpatsvars pārsniedz ESPAD dalībvalstu vidējo. Būtiski, ka, salīdzinot ar 2019. gadu, ir mainījusies cigarešu smēķēšanas un it īpaši e-cigarešu pamēģināšanas pieredzes izplatība dzimumu griezumā – Latvijā 2024. gadā šādu pieredzi biežāk atzīst meitenes, nekā zēni. Līdz 2019. gadam smēķēšanas pamēģināšana biežāk bija raksturīga zēniem. E-cigarešu sakarā 2024. gada aptauja rāda, ka būtiski biežāk tās pamēģinājušas ir meitenes.

Līdzīgi kā 2019. gadā, arī 2024. gada aptaujā saglabājas tendence, ka cigarešu smēķēšanas pieredzes izplatība ir atkarīga no jauniešu dzīves vietas urbanizācijas pakāpes. Jo lielāka apdzīvotā vieta, jo retāk skolēniem ir cigarešu smēķēšanas pieredze. 23% Rīgas skolēnu un 24% - citu valstspilsētu skolēnu bija cigarešu smēķēšanas pieredze pretstatā 38% citu pilsētu un 40% lauku teritoriju skolēnu pieredzei.

Kopumā 51% no aptaujātajiem Latvijas skolēniem kaut reizi dzīvē ir lietojuši e-cigaretes, kas ierindo Latviju to valstu vidū, kurās šis rādītājs ir augstāks nekā vidēji ESPAD dalībvalstīs. Biežāk e-cigaretes kaut reizi dzīvē lietojušas ir meitenes – 56%, kamēr zēni – 45%. 10% Latvijas skolēnu vismaz reizi savas dzīves laikā ir pamēģinājuši ūdenspīpi, zelējamo tabaku – 25% Latvijas skolēnu, tabakas karsējamās ierīces – 14% un nikotīna spilventiņus – 19% Latvijas skolēnu.

Par regulāriem tradicionālo cigarešu smēķētājiem ir uzskatāmi 4,4% 15-16 gadus veco jauniešu, kuri dienā izsmēķē vismaz vienu cigaretēti. Salīdzinot ar 2019. gadu, šis rādītājs ir samazinājies par astoņiem procentpunktiem. Pētījums liecina, ka vienāds ir abu dzimumu skolēnu īpatsvars, kuri smēķē regulāri. Regulāras smēķēšanas rādītājā ietverot arī e-cigarešu smēķēšanu vismaz reizi dienā, iegūts, ka regulāri smēķē 12% Latvijas skolēnu, t.i., secināms, ka Latvijas skolēni, salīdzinot ar 2019. gadu, regulāru tradicionālo cigarešu smēķēšanu ir aizvietojuši ar regulāru e-cigarešu lietošanu.

2024. gada ESPAD aptaujas rezultāti rāda, ka saglabājas pozitīvā tendence samazināties jauniešu īpatsvaram, kuri pirmo cigaretēti izsmēķē 13 gadu vecumā vai agrāk. Ja 2011. gadā tādi bija aptuveni 60%, 2015. gadā – 47%, 2019. gadā – 31% jauniešu, tad 2024. gadā – 19%. Vienlaikus dati rāda, ka agrīnā smēķēšanas pieredzē parādās e-cigarešu pamēģināšana. 2024. gada aptaujas dati rāda, ka 30% skolēnu e-cigaretēti bija pamēģinājuši 13 gadu vecumā vai agrāk.

Salīdzinot ar 2019. gada aptauju, 2024. gadā ir izlīdzinājies zēnu un meiteņu īpatsvars, kas pirmo cigaretēti pamēģinājuši būdami 13 gadus veci vai jaunāki. Tomēr saglabājas tendence, ka biežāk agrīni (līdz 13 gadiem ieskaitot) smēķēt uzsākuši citu Latvijas pilsētu (24%) un lauku teritoriju (26%) skolēni, nevis Rīgas vai citu valstspilsētu izglītības iestādēs aptaujātie jaunieši.

Savukārt e-cigarešu agrīna pamēģināšana biežāk raksturīga meitenēm. 2024. gada aptauja rāda, ka pirmo e-cigaretēti 13 gadu vecumā vai agrāk ir pamēģinājušas 34% meiteņu un 27% zēnu. Agrīnu e-cigarešu pamēģināšanu biežāk atzīst Vidzemes un Kurzemes izglītības iestādēs aptaujātie skolēni, kā arī e-cigarešu pamēģināšanas īpatsvars pieaug, samazinoties apdzīvotās vietas urbanizācijas pakāpei.

Tabakas izstrādājumu pieejamības mērījumi parāda, ka 53% Latvijas skolēnu 15-16 gadu vecumā atzinuši, ka dabūt tradicionālās cigaretēti viņiem būtu viegli, un 60% norāda, ka viņiem viegli pieejamas e-cigaretēti.

Alkohols

2024. gada aptaujas dati rāda, ka 78% no visiem aptaujātajiem Latvijas skolēniem kaut reizi dzīvē ir pamēģinājuši kādu alkoholisko dzērienu, kas ir par 12 procentpunktiem zemāks rādītājs nekā 2019. gadā. Neskatoties uz šo pozitīvo samazināšanās tendenci, Latvijas rādītājs joprojām ir augstāks nekā ESPAD dalībvalstīs vidēji. Analizējot dzimumu griezumā, Latvijā kaut reizi dzīvē alkoholu ir pamēģinājuši 73% zēnu un 84% meiteņu, attiecīgi saglabājas tendence, ka meitenes kaut reizi dzīvē alkoholu ir pamēģinājušas biežāk nekā zēni.

Līdzīgas rādītāja samazināšanās tendences 2024. gada rezultātos ir vērojamas arī attiecībā uz alkohola lietošanu pēdējo 12 mēnešu un pēdējo 30 dienu laikā. Pēdējo 12 mēnešu laikā alkoholiskos dzērienus vismaz vienu reizi ir lietojuši 60% Latvijas skolēnu. Vērā ņemamas atšķirības alkohola lietošanas rādītājā pēdējo 12 mēnešu laikā ir starp zēniem un meitenēm. Ja meiteņu vidū 67% ir bijusi alkohola lietošanas pieredze pēdējo 12 mēnešu laikā, tad zēnu vidū – 53%. Rādītājs, kas atspoguļo regulāru dzeršanas paradumu nostiprināšanos (20 un vairāk reizi alkoholu lietošanas gadījumu pēdējo 12 mēnešu laikā), 2024. gadā Latvijā bija 7%, bez nozīmīgām atšķirībām dzimumu griezumā. Tas ir mazliet zemāks par ESPAD dalībvalstu vidējo.

Atbilstoši skolēnu sniegtajām atbildēm pēdējo 30 dienu laikā alkoholiskos dzērienus vismaz vienu reizi ir lietojuši 30% Latvijas skolēnu, kas ir mazliet zemāks rādītājs par ESPAD dalībvalstu vidējo 2024. gadā. Salīdzinot ar 2019. gadu, šis rādītājs Latvijā ir samazinājies par 17 procentpunktiem. Latvijas skolēnu biežāk lietotais alkoholisko dzērienu veids pēdējo 30 dienu laikā ir bijis stiprie alkoholiskie dzērieni (22%) un alus (21%), kam seko vīns (20%) un sidrs (19%).

2024. gada aptaujas dati atklāj, ka galvenie jauniešu alkoholisko dzērienu lietošanas motīvi nav mainījušies, salīdzinot ar 2019. gadu. Tie saistīti ar pozitīvu emociju radīšanu, īpaši saviesīgos pasākumos.

Latvijas skolēnu vērtējumā 30% no viņiem savas dzīves laikā kaut reizi ir bijuši piedzērušies, biežāk meitenes – 33%. Šis rādītājs ir kopumā mazliet zemāks par ESPAD dalībvalstu vidējo.

2024. gada aptauja rāda, ka 40% Latvijas skolēnu alkoholiskos dzērienus (kaut vienu glāzi) sākuši lietot vai ir vismaz pamēģinājuši vienu glāzi agrīnā vecumā, tas ir, 13 gadu vecumā vai agrāk. Salīdzinot ar 2019. gadu, šis rādītājs ir samazinājies par astoņiem procentpunktiem.

Kopumā lielākajai daļai aptaujāto skolēnu Latvijā alkohols ir viegli vai ļoti viegli pieejams – ja vien to vēlētos, 68% jauniešu būtu viegli vai ļoti viegli iegūt kādu no alkoholisko dzērienu veidiem, kas ir mazliet zemāks par ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju. Salīdzinot ar 2019. gadu, Latvijas rādītājs ir samazinājies par 10 procentpunktiem, nonākot aptuveni 2015. gada līmenī.

Visbiežāk jaunieši saskata risku, ka alkohols tiek dzerts četras vai piecas devas alkohola gandrīz katru dienu (66%) un aptuveni puse (53%) jauniešu saskata riskus situācijā, ja piecas vai vairāk alkohola devas tiek dzertas gandrīz katru nedēļas nogali. Salīdzinot ar 2019. gadu, risku novērtējums attiecībā uz alkohola lietošanu ir saglabājies līdzīgs attiecībā uz diviem rādītājiem – vienu vai divu alkohola devu izdzeršanu gandrīz katru dienu un liela alkohola daudzuma (piecas uz vairāk devas) izdzeršanu katru nedēļas nogali. Jaunieši retāk nekā 2019. gadā saskata būtisku risku, ja alkohols tiek dzerts četras vai piecas devas alkohola gandrīz katru dienu.

Kā liecina 2024. gada pētījuma rezultāti, enerģijas dzērienus dzīves laikā ir pamēģinājuši 67% 15-16 gadus veco jauniešu, kas ir par 13 procentpunktiem mazāk nekā 2019. gadā, lai gan kopš 2016. gada enerģijas dzērienu pārdošana personām, kuras jaunākas par 18 gadiem ir aizliegta.

Narkotikas

ESPAD 2024. gada dati liecina par narkotiku lietošanas izplatības samazināšanos aptaujātās vecuma grupas skolēnu vidū – to skolēnu īpatsvars, kuri kaut reizi dzīvē ir pamēģinājuši narkotikas, Latvijā ir 17%. Neskatoties uz novēroto rādītāja samazinājumu par 10 procentpunktiem, salīdzinot ar 2019. gadu, rādītājs joprojām saglabājas nedaudz augstāks par ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju (13%). Nelegālās narkotikas Latvijā ir pamēģinājuši 16% zēnu un 18% meiteņu, kas liecina, ka zēnu vidū narkotiku lietošanas pamēģināšana ir samazinājusies straujāk nekā meiteņu vidū.

Marihuāna ir visbiežāk lietotā narkotiskā viela aptaujāto Latvijas skolēnu vidū, kuras lietošanas izplatības rādītāji uzrāda samazināšanos, salīdzinot ar 2019. gadu. Dzīves laikā to lietojuši 16% skolēnu, savukārt pēdējo 30 dienu laikā – 4,4%. Dzīves laikā marihuānu pamēģinājušo skolēnu īpatsvars Latvijā ir mazliet augstāks par ESPAD dalībvalstu vidējo (12%), savukārt pēdējo 30 dienu laikā marihuānu lietojušo Latvijas skolēnu īpatsvars ir ESPAD dalībvalstu vidējā rādītāja līmenī (4,8%).

Latvijas un ESPAD dalībvalstu vidējie dati rāda, ka, ja skolēns ir pamēģinājis marihuānu, tad nedaudz biežāk tas ir noticis trīs vai vairāk reizes, nevis 1-2 reizes, t.i., Latvijā 6,3% skolēnu ir pamēģinājuši marihuānu 1-2 reizes un 9,3% – trīs un vairāk reizes. ESPAD dalībvalstīs vidēji šie rādītāji ir attiecīgi 4,4% un 6,9%. Marihuānu Latvijas skolēni visbiežāk pamēģina 14-15 gadu vecumā. Agrīnā vecumā (13 gadu vecumā vai pat agrāk) to ir pamēģinājuši 3,4% aptaujāto jauniešu, t.i., tikpat daudz jauniešu, cik 2019. gada pētījumā.

No visiem jauniešiem, kuri atzinuši, ka smēķējuši marihuānu pēdējo 12 mēnešu laikā, 39% norādījuši, ka marihuānas smēķēšanas dēļ viņiem vismaz vienu reizi ir bijušas problēmas ar atmiņu, bet vēl 25% atzinuši, ka draugi vai ģimenes locekļi viņiem to ir ieteikuši pārtraukt smēķēt. Tāpat 25% ir norādījuši, ka to kaut reizi dzīvē ir mēģinājuši pārtraukt. Aprēķināts, ka 4,3% Latvijas 15-16 gadīgo jauniešu ir augsta riska marihuānas lietotāji (ESPAD dalībvalstīs vidēji – 3,1%).

Aptuveni ceturtdaļa (26%) aptaujāto jauniešu uzskata, ka pastāv liels risks, ja marihuāna tiek pamēģināta 1-2 reizes un aptuveni trešdaļa (33%) piekrīt, ka risks ir augsts, ja marihuāna tiek reizēm smēķēta. Regulāru marihuānas smēķēšanu par augstu risku atzīst 59% aptaujāto 15-16 gadus veco skolēnu. Riska uztvere ir saglabājusies 2019. gada līmenī. Kopumā ESPAD dalībvalstīs regulāras marihuānas smēķēšanas risku jaunieši vērtē līdzīgi, proti, to par augstu risku uzskata 61% aptaujāto.

Citas nelegālās psihoaktīvās vielas Latvijas skolēni dzīves laikā ir pamēģinājuši retāk – 5,5% aptaujāto jauniešu (5,0% zēni un 6,0% meitenes), un šie rādītāji ir relatīvi samazinājušies, salīdzinot ar 2019. gadu, un ir mazliet augstāki par ESPAD dalībvalstu vidējo (5,0%). Citas dzīves laikā biežāk lietotās nelegālās narkotikas ir LSD vai citi halucinogēni (3,1%), kokaīns (2,5%), ekstazī (2,8%) un amfetamīns (2,4%). Ekstazī, kokaīnu vai amfetamīnus agrīni (13 gadu vecumā vai agrāk) pamēģina 0,8-0,9% aptaujāto, bet visbiežāk – 14-15 gadu vecumā.

Vērtējot citu narkotisko vielu (ekstazī, amfetamīnu, *spice*, sintētisko katinonu, sintētisko opioīdu) pamēģināšanas (1-2 reizes) un lietošanas risku, aptaujātie jaunieši ir piesardzīgāki. Kopumā iezīmējas tendence, ka šo vielu pamēģināšanu 1-2 reizes par augsti riskantu atzīst aptuveni trešdaļa 15-16 gadus veco skolēnu, bet regulāru lietošanu – aptuveni 60% aptaujāto.

Jauno psihoaktīvo vielu lietošana apreibināšanās nolūkos ESPAD pētījumā tiek aplūkota kopš 2015. gada. 2024. gada pētījums rāda, ka *spice* grupas vielas, jebkad dzīves laikā ir pamēģinājuši 2,7% 15-16 gadus veco skolēnu. Attiecīgi šis rādītājs uzrāda skaidru samazināšanās tendenci, salīdzinot ar 2015. un 2019. gadu.

Kopumā 2024. gada dati rāda izmaiņas narkotisko vielu lietošanas tendencēs dzimuma griezumā. Pretēji iepriekšējos gados novērotajām tendencēm, kad pamatā zēni biežāk nekā meitenes norādīja uz narkotiku lietošanu, šobrīd rādītāji uzrāda līdzīgus izplatības īpatsvarus abās dzimuma grupās, atsevišķos rādītājos meitenēm pārsniedzot zēnu rādītājus.

Sociālie tīkli, datorspēles un azartspēles

Balstoties uz skolēnu pašnovērtējumu par sociālo tīklu lietošanas paradumiem, aprēķināts, ka problemātiska sociālo tīklu lietošana raksturīga 51% Latvijas 15-16 gadīgo skolēnu, kas ir biežāk nekā ESPAD dalībvalstīs vidēji (47%). Gan Latvijā, gan ESPAD valstīs vidēji tas ir biežāk raksturīgs meitenēm – attiecīgi 57% un 53%.

Pēdējo 30 dienu laikā datorspēles ir spēlējuši 85% Latvijas 15-16 gadus veco skolēnu, t.sk., 91% zēnu un 79% meiteņu. Šis rādītājs ir nedaudz augstāks par ESPAD dalībvalstu vidējo – 80%, kur datorspēles spēlēja 89% zēnu un 71% meiteņu. Iegūtie dati liecina, ka pēdējo septiņu dienu laikā Latvijas jaunieši vidēji 3,1 dienu ir pavadījuši spēlējot dažādas datorspēles, un šis rādītājs ir pieaudzis, salīdzinot ar 2019. gadu (2,1 dienu). Rādītājs ir pieaudzis gan zēniem, gan meitenēm, bet īpaši būtiski – meitenēm.

Balstoties uz skolēnu pašnovērtējumu par datorspēļu spēlēšanas paradumiem, aprēķināts, ka riskanta spēlēšana raksturīga 27% Latvijas 15-16 gadus veco skolēnu, kas ir augstāk nekā ESPAD dalībvalstīs

vidēji (22%). Riskanta datorspēļu spēlēšana lielākā mērā raksturīga zēniem. Latvijā šis rādītājs ir 37% zēniem un 17% meitenēm, savukārt ESPAD vidēji – attiecīgi 30% un 13%.

Saskaņā ar pētījuma rezultātiem 29% 15-16 gadus veco Latvijas jauniešu kaut reizi pēdējā gada laikā ir spēlējuši kādu no azartspēļu veidiem uz naudu, tostarp 32% zēnu un 26% meiteņu. Latvijas vidējais rādītājs ir augstāks par ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju (23%). Aprēķini rāda, ka 6,4% no visiem 15-16 gadus veciem azartspēļu spēlētājiem Latvijā ar azartspēlēm aizraujas pārmērīgi, kamēr ESPAD dalībvalstīs vidēji – 5,7%. Arī aizraušanās ar azartspēlēm biežāk raksturīga zēniem.

Dalība profilakses pasākumos

Balstoties uz skolēnu pašnovērtējumu, 52% Latvijas 15-16 gadus veco skolēnu pēdējo divu gadu laikā ir piedalījušies vismaz kādā izpratnes veidošanas pasākumā par iespējamo kaitējumu, ko rada alkohols, tabaka, narkotikas un azartspēles, datorspēles vai interneta lietošana. ESPAD dalībvalstīs vidēji šis rādītājs ir mazliet augstāks – 56%. Visbiežāk Latvijas skolēni norāda, ka piedalījušies pasākumos par alkohola lietošanas sekām – 45%, būtiski retāk par citu vielu vai procesu ietekmi – 32% piedalījušies pasākumos par tabakas, 26% par narkotiku lietošanas sekām, un 28% par azartspēļu, datorspēļu vai interneta lietošanas ietekmi.

Gandrīz tikpat daudz (49%) Latvijas skolēnu ir piedalījušies dažādu prasmju – sociālo, personīgās paškontroles vai medijpratības – pilnveidē, kas ir mazliet retāk nekā ESPAD dalībvalstīs vidēji (55%). Biežāk Latvijas skolēni piedalījušies medijpratības un sociālo prasmju attīstības pasākumos.

Latvijas skolēnu zināšanu attīstību atkarību jautājumos un dažādu prasmju attīstību visbiežāk nodrošina izglītības iestādes personāls mācību stundu laikā.

IEVADS

Šī pētījuma mērķis ir iegūt starptautiski salīdzināmu informāciju par alkohola, tabakas un citu narkotisko vielu lietošanu, kā arī sociālo tīklu, datorspēļu un azartspēļu izmantošanas izplatību 15–16 gadus vecu Latvijas vispārizglītojošo skolu skolēnu vidū 2024. gadā.

Pētījuma konkrētie mērķi ir:

1. Iegūt reprezentatīvus un starptautiski salīdzināmus datus pēc ESPAD projekta ietvaros izstrādātas metodoloģijas par alkohola, tabakas, elektronisko un citu alternatīvo smēķēšanas produktu, narkotiku lietošanas un interneta, datorspēļu un azartspēļu izplatību 2008. gadā dzimušo skolēnu vidū.
2. Iegūt informāciju par sociālo tīklu, datorspēļu un azartspēļu izmantošanas paradumiem, kā arī aprēķināt pārmērīgas/patoloģiskas izmantošanas izplatību.
3. Noskaidrot skolēnu atkarību izraisošo vielu lietošanas ietekmējošos faktorus, kā arī alkohola, narkotiku, interneta, datorspēļu un azartspēļu lietošanas modeļus.
4. Noskaidrot skolēnu informētību un zināšanas atkarību izraisošo vielu jautājumos, kā arī attieksmi pret atkarību izraisošo vielu lietošanu: lietošanas riskiem, lietošanas sekām un iespējamām risinājumiem atkarības vielu izplatības ierobežošanas jomā.

Atbilstoši pētījuma mērķiem šis ziņojums ir strukturēts sešās nodaļās: pētījuma metodoloģija, tabakas un citu alternatīvo produktu lietošanas tendences, alkohola lietošana, narkotiku lietošanas pieredze un sociālie tīkli, datorspēles un azartspēles, katrā no tēmām iekļaujot arī riskantas uzvedības mērījumus, un skolēnu viedokli par dažāda veida uzvedības riskiem un dalību profilakses pasākumos. Atbilstoši tam, cik lielā mērā ziņojuma izstrādes brīdī bija pieejama informācija par ESPAD 2024. gada rezultātiem citās pētījuma dalībvalstīs, Latvijā iegūtie rezultāti ir salīdzināti ar ESPAD dalībvalstu vidējo rezultātu, pārējām Baltijas valstīm, kā arī citām valstīm kopumā, parādot Latvijas rādītāju pozīciju attiecībā pret citu valstu rezultātiem.

1. PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA²

1.1. Aptaujas īstenošanas principi

ESPAD aptaujas mērķa grupa 2024. gadā bija 2008. gadā dzimuši skolēni, kuriem attiecīgi aptaujas veikšanas brīdī bija 15-16 gadi. Saskaņā ar ESPAD pētījuma vadlīnijām, skolēnu kvantitatīvā aptauja visās ESPAD dalībvalstīs ir īstenojama vienlaicīgi (parasti – martā un aprīlī). Šis princips ir jāievēro, jo vecumā no 15 līdz 16 gadiem (ESPAD mērķa grupa) alkohola un narkotiku lietošana jauniešu vidū strauji iegūst savu aktualitāti. Nelielas nobīdes aptaujas lauka darba īstenošanas termiņos rada grūtības iegūtos datus salīdzināt gan dažādu ESPAD dalībvalstu starpā, gan arī laikā, analizējot atkarības vielu lietošanas tendences vienas valsts ietvaros. Piemēram, rodoties būtiskām atšķirībām atsevišķos vielu lietošanas rādītājos salīdzinājumā ar iepriekšējos ESPAD pētījuma posmos novēroto, varētu būt grūtības iegūtos rezultātus interpretēt – secināt, vai atšķirības ir patiesi pamatotas ar izmaiņām atkarību izraisīto vielu lietošanas paradumos skolēnu vidū, vai arī tās radušās, neievērojot ESPAD pētījuma lauka darba īstenošanas nosacījumus. Lai nepieļautu šādu situāciju rašanos, piedāvātais datu vākšanas plāns paredz visus pētījuma sagatavošanas darbus (aptaujas anketas aprobēšana, lauka darba dokumentācijas pavairošana, intervētāju apmācības) veikt februārī, bet kvantitatīvās aptaujas lauka darbu (skolēnu anketēšanu klašu grupās) martā un aprīlī. Faktiski 2024. gadā aptauja Latvijā notika no 28. februāra līdz 8. maijam, vienu izlasē iekļautu klasi aptaujājot 20. maijā. Datu vākšanas norisi ietekmēja izglītības iestāžu gatavība iesaistīties aptaujā, piemēram, paralēli ESPAD pētījumam Latvijā tika veiktas citas starptautiskas liela izlases apjoma aptaujas, aptaujai atvēlētajā laika posmā bija arī skolēnu mācību brīvlaiks un dažādas valsts svētku brīvdienas.

1.2. Pētījuma instruments

2024. gadā skolēnu kvantitatīvā aptauja Latvijā pamatā norisinājās tiešsaistē *LimeSurvey* platformā centralizētās datu vākšanas pilotprojekta ietvaros. Piekļuvi platformai un iegūto datu drošību nodrošināja starptautiskā ESPAD komanda, kuru koordinēja Itālijas Nacionālā pētniecības padome (CNR). Atsevišķās klasēs, kurās bija grūtības nodrošināt stabilu interneta pieslēgumu, anketas tika aizpildītas papīra formā un pēc tam manuāli ievadītas. Aptaujai izmantota standartizēta ESPAD anketa latviešu un krievu valodā, kura ir tulkota un aprobēta jau iepriekšējos ESPAD pētījuma posmos. 2024. gada aptaujas anketa tika papildināta ar dažādiem jautājumiem par e-cigarešu, citu tabakas izstrādājumu lietošanu, dažādu narkotiku lietošanas riskiem, kā arī koriģēti atsevišķi jautājumi un atbilžu varianti.

Lai nodrošinātu datu starptautisko salīdzināmību, kā arī salīdzināmību ar iepriekš realizētajiem ESPAD pētījuma posmiem, atkarību izraisīto vielu lietošanas izplatības mērījumiem tika izmantotas starptautiskiem standartiem un ESPAD metodoloģiskajām prasībām atbilstošas skalas, kas iekļauj dažādu vielu lietošanas izplatības rādītāju mērījumus dzīves laikā, pēdējā gada un pēdējā mēneša laikā; lietošanu 40 un vairāk reizi dzīves laikā, vielu iegūšanas veida un attieksmes pret šo vielu lietošanu mērījumus. Atbilstošo mērījumu iegūšanai par dažādām vielu grupām anketā iekļauti iepriekšējos ESPAD pētījuma posmos izmantotie jautājumi, nemainot to formulējumu. Kā liecina iepriekšējā pieredze un teorētiskās atziņas par šo tēmu, pat nelielas izmaiņas jautājumu formulējumos var ietekmēt

² Ņemot vērā pētījuma specifiku – starptautisks salīdzināms pētījums, tā metodoloģija ir veidota pēc tiem pašiem principiem un ESPAD vienotajām vadlīnijām kā iepriekšējos gados, t.sk. 2011., 2015. un 2019. gadā. Līdz ar to metodoloģijas aprakstā ir precizēta informācija, kas ir specifiska tieši 2024. gada pētījumam.

iegūstamo informāciju, tādējādi palielinot mērījumu kļūdas varbūtību un nopietni ietekmējot datu salīdzināmību un interpretācijas iespējas.

1.3. Aptaujas mērķa grupa un izlases raksturojums

Atbilstoši ESPAD izlases veidošanas vadlīnijām, pētījuma izlasei bija jāiekļauj pēc iespējas lielāka 2008. gadā dzimušo jauniešu daļa. Pētījuma izlase tika veidota kā vienkāpes stratificēta klāsteru gadījumizlase, kurā par izlases pamatvienību pieņemta klase – princips, kas sekmīgi īstenots arī iepriekšējos gados veiktajos ESPAD pētījumos Latvijā (2003., 2007., 2011., 2015. un 2019. gadā). Katras klases iekļaušanas izlasē varbūtība ir atkarīga no audzēkņu skaita tajā, tādējādi izslēdzot varbūtību, ka skaitliski mazās klases izlasē tiek pārmērīgi pārstāvētas. Turklāt atšķirībā no citiem Latvijā veiktiem pētījumiem skolās, kurās dažādu apsvērumu dēļ ir klases ar mazu skolēnu skaitu, ESPAD pētījums tiek īstenots neatkarīgi no skolēnu skaita klasē.

Ņemot vērā, ka vairums 2008. gadā dzimuši skolēni (15 – 16 gadus veci) mācās 8., 9. un 10. klasēs, tika veikta reprezentatīva Latvijas vispārizglītojošo skolu 2023./2024. mācību gada 8., 9. un 10. klašu skolēnu atlase. Izlases veidošanā tika ievērotas ESPAD izlases veidošanas vadlīnijas. Tās nosaka, ka 2024. gada pētījuma mērķa grupu veido visi Latvijas skolēni, kuri mācās vispārizglītojošās izglītības iestādēs, kuri dzimuši 2008. gadā (15 – 16 gadus veci) un pētījuma īstenošanas laikā mācās konkrētajā skolā. Izlasē netika iekļautas speciālās izglītības iestādes un/vai klases ar skolēniem, kuriem ir mācīšanās grūtības vai nopietni fiziskās veselības ierobežojumi, kā arī profesionālās izglītības iestādes. ESPAD pētījuma rāmim jāaptver visas klašu grupas, kurās mācās vairāk nekā 3% mērķa grupas skolēnu.

Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas datiem (IZM) 2023./2024. mācību gadā vispārizglītojošās izglītības iestādēs mācījās 20 392 2008. gadā dzimuši jaunieši, no kuriem lielākā daļa (16 811 jeb 82,4%) mācījās 9. klasē, 2 605 (jeb 12,8%) – 8. klasē, 283 – 7. klasē (jeb 1,4%) un 641 – 10. klasē (jeb 3,1%). Citās klašu grupās mācījās daudz mazāks atbilstošajā gadā dzimušo skolēnu skaits (sk. 1.1. tabulu turpmāk). Šajā pētījumā, ņemot vērā darba uzdevumu, tika iekļauti 8.–10. klases audzēkņi, kas veido 98,4% no 2008. gadā dzimušo jauniešu kopskaita, kas aptaujas veikšanas laikā mācījās vispārējās vidējās izglītības iestādēs.

1.1. tabula. 2008. gadā dzimušo skolēnu sadalījums klašu grupās vispārizglītojošās skolās Latvijā

Klašu grupa	Skaits	Īpatsvars no kopējā
3. – 6. klase	45	0,2%
7. klase	283	1,4%
8. klase	2 605	12,8%
9. klase	16 811	82,4%
10. klase	641	3,1%
11. klase	7	0,03%
Kopā	20 392	100%

Avots: IZM (dati pēc pieprasījuma), 2023.

Atbilstoši IZM datiem 2023./2024. mācību gadā Latvijā kopumā 8. klašu plūsmā bija 1032 klases, 9. klašu plūsmā – 1039 klases un 10. klašu plūsmā – 445 klases, kurās mācību gada sākumā tika uzņemti atbilstoši 19 503, 20 657 un 10 237 skolēni. Atbilstoši ESPAD izlases veidošanas vadlīnijām un iepriekš veiktajiem ESPAD pētījumiem Latvijā no izlases tika izslēgti skolēni, kuri mācās speciālās

skolās un/vai klasēs bērniem ar nopietniem garīgās un/vai fiziskās veselības traucējumiem un kuriem standarta anketas aizpildīšana varētu būt problemātiska.

Izlasses rāmis tika stratificēts atbilstoši klases līmenim (8., 9. un 10. klase), mācību valodai (latviešu un mazākumtautību) un urbanizācijas līmenim (Rīga, citas pilsētas un lauki). Kopumā ESPAD apakšizlasi 2024. gadā veidoja 75 stratas. Lai noteiktu izlasē iekļaujamo klāsteru (klašu) skaitu, atbilstoši stratifikācijas pazīmēm tika aprēķināts skolēnu un klašu skaits katrā stratā, kā arī vidējais aritmētiskais skolēnu skaits stratā. Pamatojoties uz šiem aprēķiniem un ņemot vērā iespējamo nerespondenci (skolēnu prombūtne anketēšanas laikā, skolēnu atteikumi piedalīties aptaujā), tika aprēķināts izlasē iekļaujamais klašu un skolēnu skaits. Atbilstoši aprēķinātajam klašu skaitam, kuras nepieciešams iekļaut izlasē, no visu klašu saraksta pēc nejaušības principa tika atlasītas klases, kuru iekļaušanas varbūtība ir proporcionāla audzēkņu skaitam klasē. Kopumā izlasē tika atlasītas 577 klases, no kurām 67 klases bija 8. klases līmenī, 493 – 9. klases līmenī un 17 – 10. klases līmenī. Klašu atlase veikta, ievērojot nosacījumu, ka primārās izlasses vienības, kuras atteiksies piedalīties pētījumā vai tiks izslēgtas no izlasses rāmja kļūdu dēļ, nedrīkstēs aizvietot ar citām klasēm.

1.4. Izlasses realizācija un nerespondences raksturojums

Pētījums tika veikts periodā no 2024. gada 28. februāra līdz 20. maijam. Aptaujā no kopumā uzrunātajām 157 vispārizglītojošajām izglītības iestādēm piedalīties piekrita 142 iestāde, kurās kopumā tika aptaujāti skolēni 255 klasēs. 15 izglītības iestāžu direktori atteicās piedalīties aptaujā. Galvenie atteikumu iemesli bija laika trūkums (skolēnu un telpu noslodze) un bieža attiecīgo klašu skolēnu anketēšana.

Izglītības iestādēs un klasēs, kas piekrita piedalīties aptaujā, skolēna atteikums piedalīties aptaujā tika saņemts 31 gadījumā un vecāku atteikums bērnam piedalīties aptaujā – 229 gadījumos. Kopējais 2024. gada aptaujas realizētās izlasses apjoms bija $n=3191$. **Datu kvalitātes pārbaudes rezultātā par tālākajai analīzei derīgām tika atzītas 3142 anketas.**

Uzsākot pētījuma lauka darba īstenošanu, visu pētījuma izlasē iekļauto skolu direktoriem tika nosūtīta e-pasta vēstule, kurā īsumā izklāstīta informācija par ESPAD pētījumu un tā īstenošanas plānu, aicinot skolu direktorus atbalstīt pētījuma norisi un ļaut veikt anketēšanu izlasē iekļautajās klašu grupās. Skolu direktoriem tika lūgts nominēt skolas pārstāvi, kurš būtu atbildīgs par ESPAD īstenošanu katrā skolā un turpmākā saziņa notika ar direktora nominēto skolas pārstāvi, vienojoties par konkrētu datumu un laiku, kad tiek veikta skolēnu aptauja konkrētajā skolā. Datu ieguves procesu skolās vadīja direktora nominētais skolas pārstāvis, kurš bija atbildīgs par aptaujas laika grafika plānošanu skolā un sadarbību ar intervētājiem. Tā kā aptauja notika tiešsaistē, tās norise tika organizēta datorklasē, kas ļāva izmantot stacionāros vai optiskajam internetam pieslēgtus portatīvos datorus, vai parastā mācību klasē, izmantojot bezvadu interneta sakarus portatīvajos datoros, planšetēs vai skolēnu viedtālrunos.

Par plānoto pētījumu tika informēti arī skolēnu vecāki, lūdzot viņus sniegt noklusētu piekrišanu bērna dalībai pētījumā. Par vecāku informēšanu un atteikumu nodošanu pētījuma veicējiem katrā mācību iestādē bija atbildīgs direktora nominētais skolas pārstāvis. ESPAD pētījuma datu ieguve tika organizēta skolas telpās visai izlasē iekļautajai klasei vienlaikus kopā. Aptauja tika plānota vienas mācību stundas (40 minūšu) laikā, taču faktiski aptaujas aizpildīšana tika turpināta arī ilgāk, skolēnam izmantojot starpbrīdi un daļu no nākamās mācību stundas.

1.5. Datu analīze

ESPAD datu analīze ir veikta divos līmeņos. Starptautiskā līmenī datu tīrīšanu un vispārējo datu tabulu, kā arī analīzes indikatoru tendenču laika griezumā sagatavošanu veic starptautiskā pētījuma komanda. Latvijas līmenī notiek datu analīze Latvijai specifiskos papildu griezumos – pēc izglītības iestādes atrašanās reģiona, apdzīvotās vietas lieluma un izglītības iestādē īstenotās mācību programmas. Veicot Latvijas datu analīzi, tiek sekots rādītāju aprēķināšanas loģikai, kāda izmantota starptautiskajos aprēķinos, lai Latvijas rādītāji būtu salīdzināmi ar pieejamajiem datiem par katru rādītāju ESPAD dalībvalstīs.

Aptaujas datu analīze veikta, izmantojot aprakstošās statistikas vienas un vairāku pazīmju klasifikācijas, strukturēšanas, novērtēšanas, salīdzināšanas paņēmienus un tehnikas (statistisko novērtēšanu, statistiski būtisku atšķirību pārbaudi, statistiski nozīmīgu sakarību pārbaudi, krustojumu tabulu analīzi, korelācijas analīzi, viena mainīgā regresiju analīzi un grafiskās metodes). Datu analīzei izmantota statistikas programma SPSS.

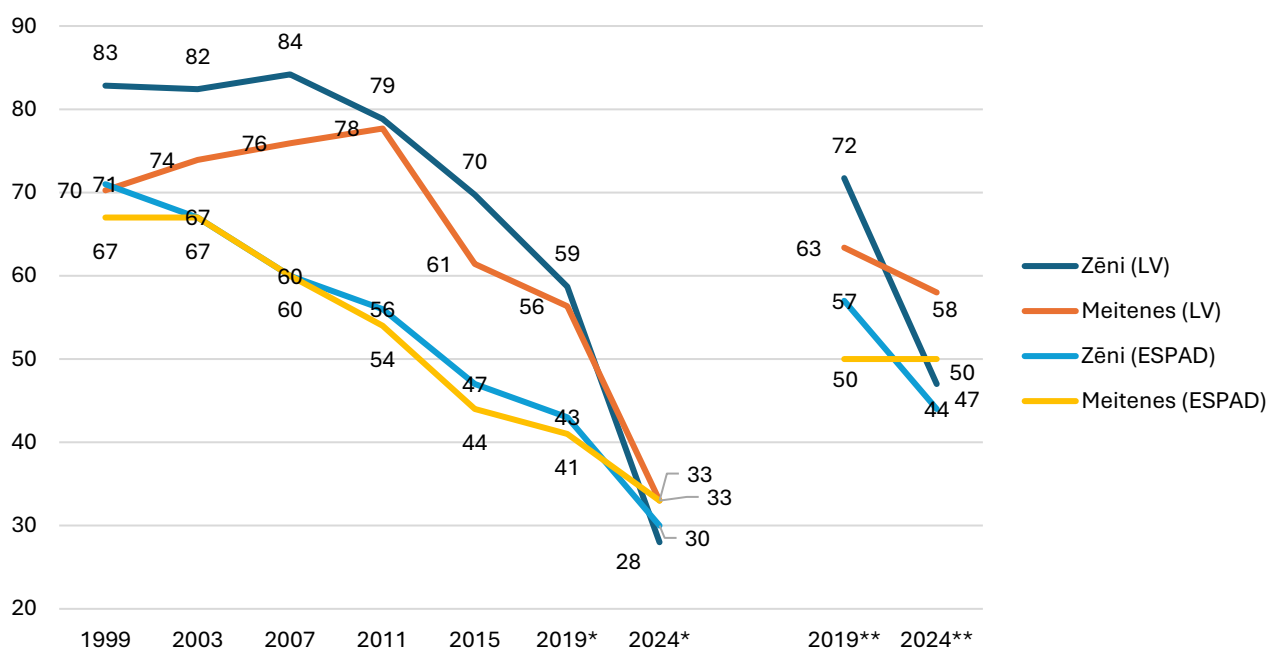
2. TABAKA UN NIKOTĪNA IZSTRĀDĀJUMI

Šajā sadaļā ir aplūkoti galvenie ESPAD rezultāti par skolēnu smēķēšanas pieredzi – pamēģināšanu, regulāru smēķēšanu, relatīvi jauno smēķēšanas formu (e-cigaretes, ūdenspīpes, zelējamās tabakas, karsējamo ierīču) lietošanas izplatību, kā arī vērtējumu par šo produktu pieejamību.

2.1. Smēķēšana dzīves laikā

30% no visiem 2024. gadā ESPAD ietvaros aptaujātajiem Latvijas skolēniem **kaut reizi dzīvē ir smēķējuši tradicionālās cigaretes**. Salīdzinot ar 2019. gadu, šis rādītājs ir samazinājies par 28 procentpunktiem, turpinot pozitīvo tendenci samazināties skolēnu īpatsvaram, kas ir pamēģinājuši smēķēt cigaretes (sk. 2.1. attēlu). Cigarešu smēķēšanas pamēģināšanas rādītājs ir zemāks par vidējo ESPAD dalībvalstu rādītāju, kas 2024. gadā bija 32%. ESPAD dalībvalstu vidū visaugstākais rādītājs ir Ungārijā (51%), savukārt zemākais – Islandē (13%). Latvijas kaimiņvalstu rādītāji ir līdzīgi: Igaunijā 34% un Lietuvā 33%.

2.1. attēls. Smēķēšanas pamēģināšanas tendences zēnu un meiteņu vidū Latvijā un salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024. gads (%)

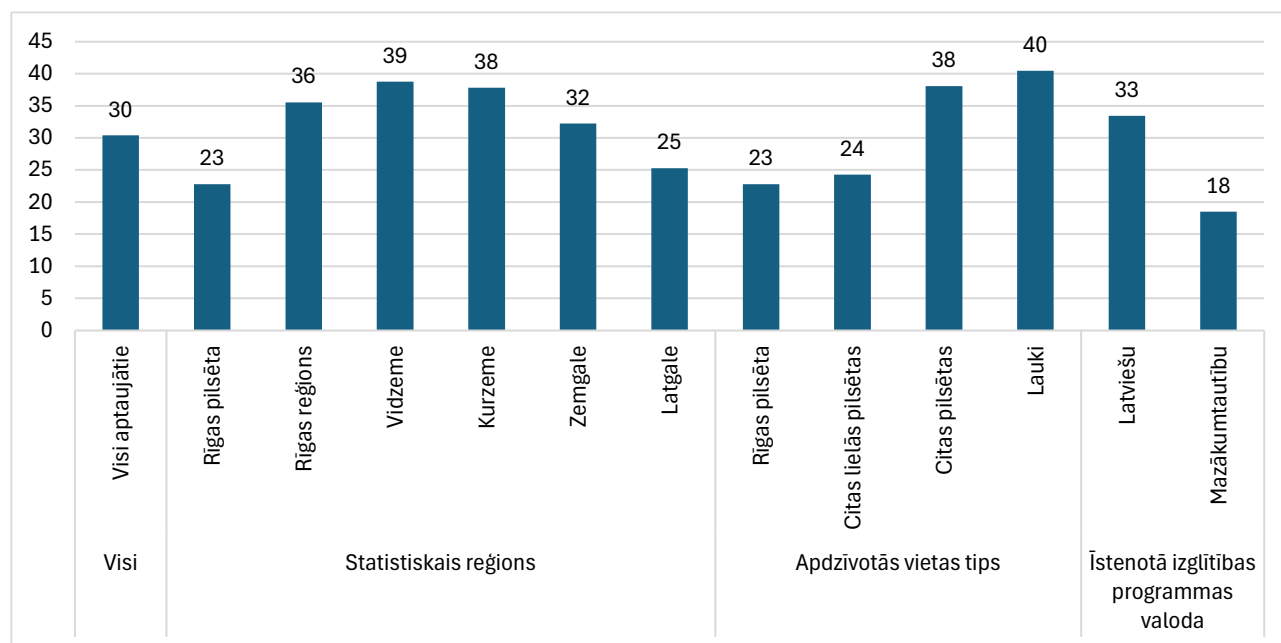
Piezīmes: 2019. un 2024. gads: * cigaretes, ** cigaretes un/vai e-cigaretes kopā

Kā papildu rādītāju kopš 2019. gada ESPAD atsevišķi mēra cigarešu un e-cigarešu smēķēšanu, aprēķinot arī kopīgo rādītāju, proti, skolēnu īpatsvaru, kas pamēģinājuši kaut vienu no šiem produktiem. 2024. gadā vidēji **52% Latvijas skolēnu bija pamēģinājuši cigaretes un/vai e-cigaretes**. ESPAD valstu vidējais rādītājs ir 48%. Tādējādi šī rādītāja gadījumā Latvijas skolēnu smēķēšanas pamēģināšanas īpatsvars ir augstāks. Visaugstākie kopējie cigarešu un/vai e-cigarešu pamēģināšanas rādītāji ir Ungārijā (61%), Slovākijā (60%), Čehijā (57%), Horvātijā (57%), Polijā (57%) kā arī vēl citās valstīs. Arī rādītāji Igaunijā (56%) un Lietuvā (53%) ir augstāki nekā Latvijā.

Analizējot dzimumu griezumā, 2024. gada ESPAD mērījums rāda, ka tradicionālās cigaretes smēķēt pamēģinājuši 28% Latvijas zēnu un 33% meiteņu. Salīdzinājumam: 2019. gadā dzimumatšķirības

smēķēšanas pamēģināšanas mērījumos bija pretējas – cigaretes smēķēt bija pamēģinājuši 59% zēnu un 56% meiteņu. Savukārt, aplūkojot cigarešu un/vai e-cigarešu kopējo pamēģināšanas rādītāju, 2024. gadā to bija darījuši 47% Latvijas zēnu un 58% meiteņu. Savukārt 2019. gadā – 72% Latvijas zēnu un 63% meiteņu.

2.2. attēls. Cigarešu smēķēšanas pamēģināšanas tendences reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes īstenotās izglītības programmas valodas* griezumā, 2024. gads (%)

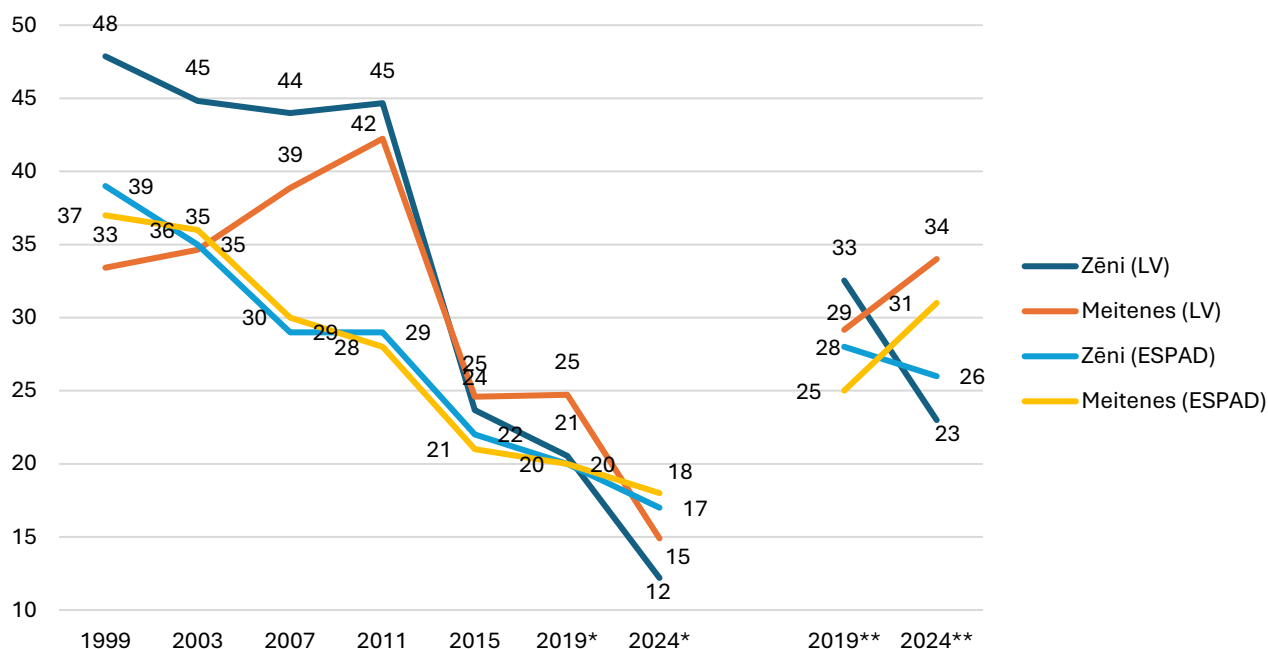
Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

Smēķēšanas pamēģināšanas pieredze Latvijā ir saistīta ar apdzīvotās vietas urbanizācijas līmeni, kurā mācās skolēni, kas, savukārt atsaucas arī uz rezultātiem dalījumā pēc izglītības iestādē īstenotās mācību programmas – latviešu vai mazākumtautību (pārsvarā – krievu) valodā. Pirmkārt, jo lielāka apdzīvotā vieta, jo retāk skolēniem ir cigarešu smēķēšanas pieredze. Tā 23% Rīgas skolēnu un 24% - republikas nozīmes pilsētu skolēnu bija cigarešu smēķēšanas pieredze pretstatā 38% citu pilsētu un 40% lauku teritoriju skolēnu pieredzei (2.2. attēls). Otrkārt, reģionu griezumā augstāki cigarešu smēķēšanas pamēģināšanas rādītāji ir Vidzemē (39%), Kurzemē (38%), kā arī Zemgalē (32%), kamēr viszemākie – Latgales reģionā (25%). Ņemot vērā, ka mazākumtautību skolas visbiežāk atrodas Rīgā un republikas nozīmes pilsētās, kā arī Latgalē, tad iepriekš minētās tendences atsaucas cigarešu smēķēšanas pieredzes rādītājos mācību valodas griezumā – skolēni, kuri mācās izglītības iestādēs ar latviešu valodu, biežāk ir smēķējuši cigaretes, nekā mazākumtautību skolu audzēkņi (33% vs 18%).

2.2. Smēķēšana pēdējo 30 dienu laikā

Rādītājs par smēķēšanu pēdējo 30 dienu laikā atspoguļo nesenu jeb pašreizēju smēķēšanu. Pēdējā mēneša jeb **pēdējo 30 dienu laikā** vismaz vienu reizi tradicionālās cigaretes **bija smēķējuši 14% Latvijas skolēnu** (2019. gadā – 23%), kas ir nedaudz zemāk nekā ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs – 18%. Lietuvā šie rādītāji ir tādi paši jeb 14%, savukārt Igaunijā – 13%. Visaugstākie rādītāji ESPAD dalībvalstu vidū ir Horvātijā (32%) un Ungārijā (32%).

2.3. attēls. Nesenas smēķēšanas tendences zēnu un meiteņu vidū Latvijā un salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024. gads (%)

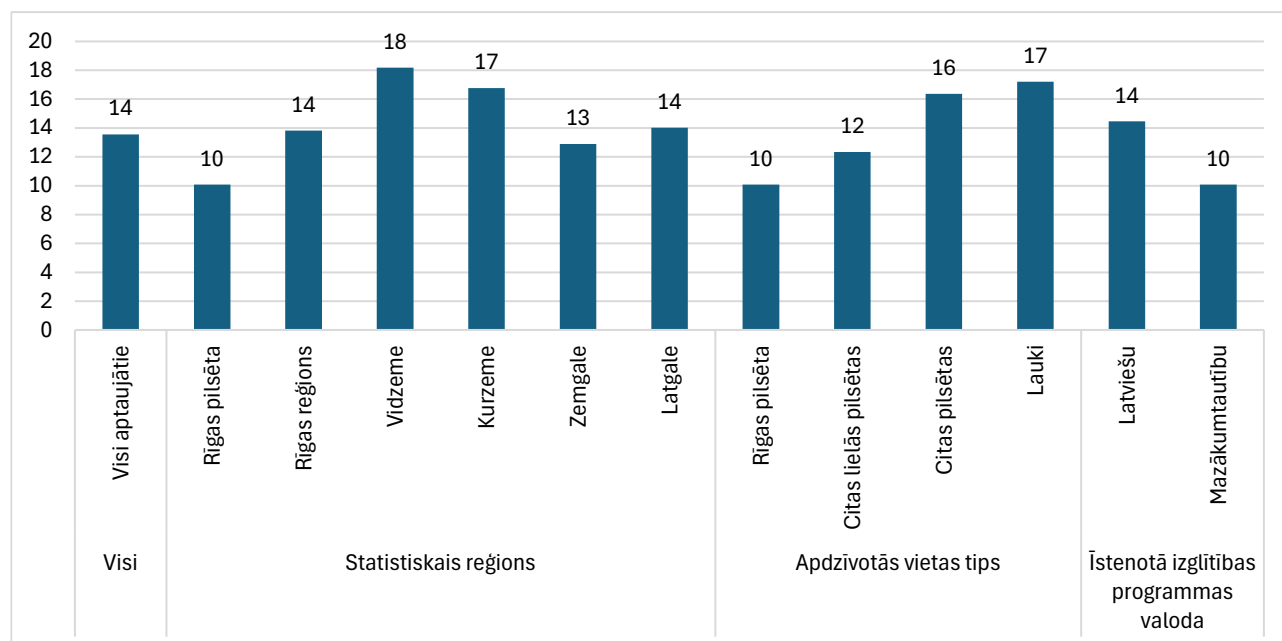
Piezīmes: 2019. un 2024. gads: * cigaretes, ** cigaretes un/vai e-cigaretes kopā

Līdzīgi kā kopējās smēķēšanas pamēģināšanas pieredzes gadījumā, arī rādītājs par smēķēšanas pieredzi pēdējo 30 dienu laikā 2024. gada ESPAD ir aprēķināts, **papildus ietverot kopējo tradicionālo cigarešu un e-cigarešu smēķēšanas pieredzi**. Šādā gadījumā **pēdējo 30 dienu laikā ir smēķējuši 28% Latvijas skolēnu**. ESPAD vidējais rādītājs ir 28%. Visaugstākie cigarešu un/vai e-cigarešu smēķēšanas rādītāji pēdējo 30 dienu laikā ir Horvātijā (44%), un attiecīgi Ungārijā, Serbijā un Kosovā (43%), savukārt viszemākie rādītāji ir Norvēģijā (13%) un Islandē (14%).

Analizējot atšķirības kopējā nesenas smēķēšanas rādītājā dzimumu grupās, vērojams, ka pēdējo 30 dienu laikā smēķējuši 23% Latvijas zēnu un 34% meiteņu. 2019. gadā šie rezultāti bija attiecīgi 33% un 29%. Zēnu īpatsvars ir ievērojami samazinājies, savukārt meiteņu – pieaudzis. Raugoties uz vidējiem ESPAD dalībvalstu rādītājiem, redzams, ka Latvijā meiteņu vidū nesenas smēķēšanas rādītājs ir augstāks par 3 procentpunktiem, savukārt zēnu vidū Latvijas rādītājs ir par 3 procentpunktiem zemāks par ESPAD dalībvalstu vidējo.

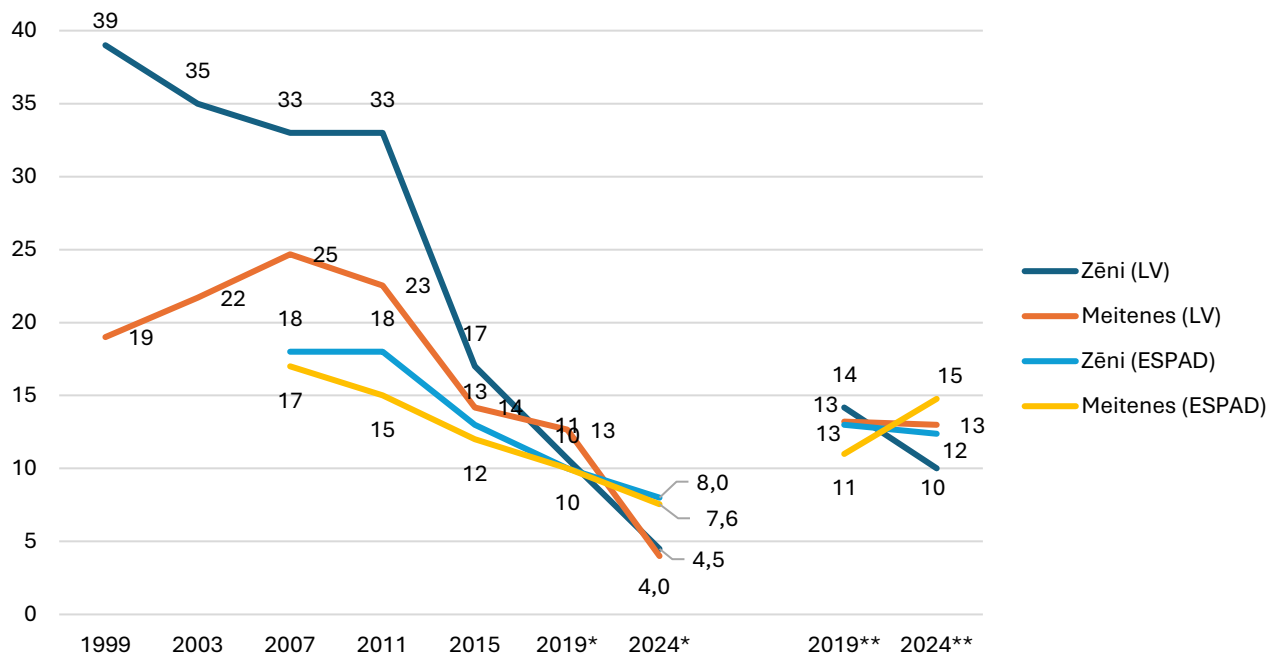
Nesenas cigarešu smēķēšanas dati Latvijas reģionu un apdzīvoto vietu griezumā (2.4. attēls) rāda, ka, no vienas puses, tendences saglabājas iepriekšējās – jo mazāka apdzīvotā vieta, jo pieaug varbūtība, ka skolēnam ir nesena cigarešu smēķēšanas pieredze, taču, no otras puses, apdzīvoto vietu lieluma atšķirības novērojamas mazākā amplitūdā, nekā cigarešu smēķēšanas pamēģināšanas gadījumā. Tas nozīmē, ka, lai gan mazāko apdzīvoto vietu skolēni biežāk pamēģina smēķēšanu, to skolēnu īpatsvars, kuri pēdējo 30 dienu laikā ir smēķējuši, ir līdzīgāks. Kopumā 10% Rīgas, 12% citu republikas pilsētu skolēnu, 16% citu pilsētu un 17% lauku teritoriju skolēni ir smēķējuši cigaretes pēdējo 30 dienu laikā. Reģionu griezumā redzams, ka augstāki rādītāji ir Vidzemē (18%) un Kurzemē (27%), taču zemāki Latgalē (14%) un Zemgalē (13%).

2.4. attēls. Nesenas smēķēšanas tendences reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes īstenotās izglītības programmas valodas* griezumā, 2024. gads (%)

Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

2.5. attēls. Regulāras smēķēšanas tendences zēnu un meiteņu vidū Latvijā un salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024. gads (%)

Piezīmes: 2019. un 2024. gads: * cigaretes, ** cigaretes un/vai e-cigaretes kopā

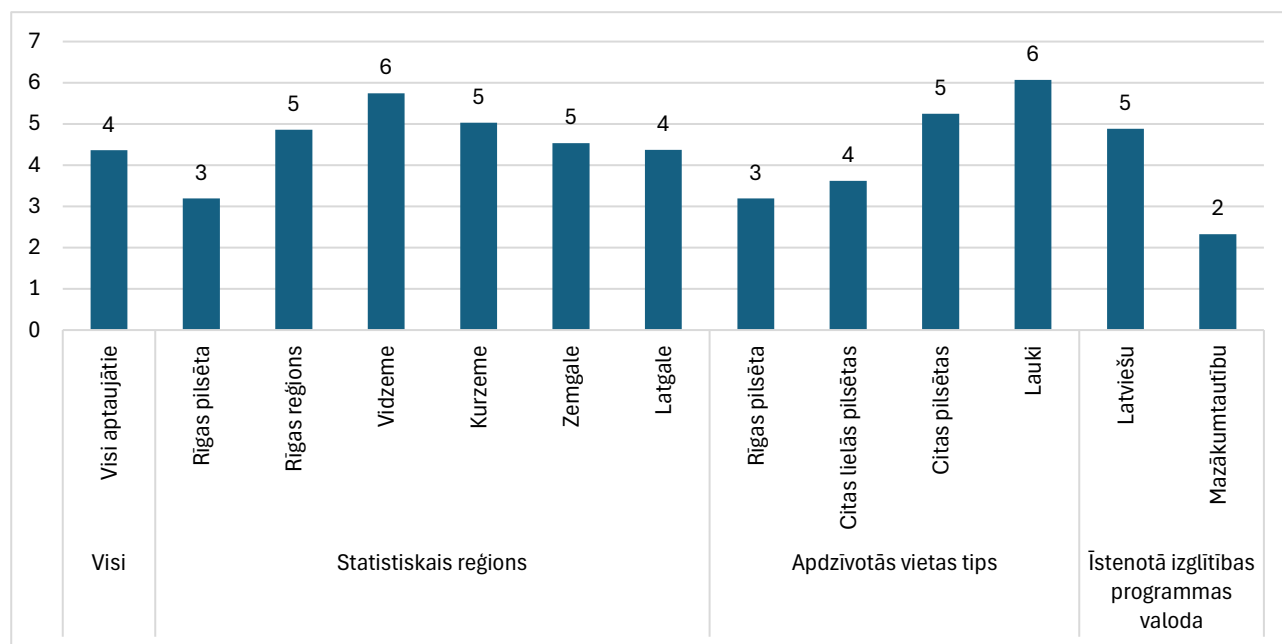
Atbilstoši ESPAD indikatoram par regulāriem smēķētājiem uzskatāmi tie jaunieši, kuri pēdējo 30 dienu laikā ir izsmēķējuši vismaz vienu cigaretī dienā (2.5. attēls). Tādējādi **par regulāriem tradicionālo cigarešu smēķētājiem 2024. gadā Latvijā uzskatāmi 4,4% 15-16 gadus veco jauniešu**, kas ir būtiski mazāk nekā 2019. gadā. 2,9% jauniešu kopskaitā ir tādi, kuri dienā izsmēķē

vienu līdz piecas cigaretes, bet 0,5% ik dienu smēķē 6-10 cigaretes. 0,6% ESPAD kohortas skolēnu dienā izsmēķē vairāk nekā 20 cigarešu (2019. gadā – 1,3%). 2024. gadā regulāri smēķēja 4,4% zēnu (2019. gadā – 11%) un 4,2% meiteņu (2019. gadā – 13%). Tādējādi secināms, ka pēdējo četru gadu laikā regulāra tradicionālo cigarešu smēķēšana gan zēnu, gan meiteņu vidū ir ievērojami samazinājusies.

Latvijas regulāras tradicionālo cigarešu smēķēšanas rādītājs ir zemāks par ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju – 7,9%. Nozīmīgi augstāki regulāras cigarešu smēķēšanas rādītāji ir reģistrēti Bulgārijā (20%), Horvātijā (20%), Ungārijā (19%), un Rumānijā (16%). Piemēram, viszemākie regulāras cigarešu smēķēšanas rādītāji ESPAD dalībvalstu vidū ir iegūti Islandē (0,8%, augstāki regulāras smēķēšanas rādītāji ir iegūti, iekļaujot e-cigaretes – 5,5%), Zviedrijā (1,9%) un Monako (1,9%).

Regulāras smēķēšanas indikatorā ietverot arī e-cigarešu smēķēšanu vismaz reizi dienā, tiek iegūts, ka 12% Latvijas skolēnu (10% zēnu un 13% meiteņu) smēķē regulāri. ESPAD valstu vidū vidējais cigarešu un/vai e-cigarešu regulāras smēķēšanas rādītājs ir 14%. Nozīmīgi augstāki regulāras cigarešu un/vai e-cigarešu smēķēšanas rādītāji ir iegūti jau iepriekš nosauktajās valstīs ar augstu cigarešu regulāras smēķēšanas īpatsvaru skolēnu vidū – Bulgārijā (25%), Ungārijā (25%), Horvātijā (24%), Rumānijā (22%), kā arī Polijā (22%) un Serbijā (22%). Nozīmīgi atzīmēt, ka e-cigarešu regulāras smēķēšanas iekļaušana rādītāja aprēķinā ievērojami paaugstina rādītāju arī Islandes, Zviedrijas, Monako un citu valstu vidū.

2.6. attēls. Regulāras tradicionālo cigarešu smēķēšanas tendences reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes īstenotās izglītības programmas valodas* griezumā, 2024. gads (%)

Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

Regulāras cigarešu smēķēšanas rādītāji Latvijas reģionu un apdzīvoto vietu līmenī rāda, ka procentuāli nedaudz augstāks (taču nav statistiski nozīmīgs) rādītājs ir iegūts citu pilsētu un lauku teritoriju skolēnu vidū – attiecīgi 5% un 6%. Rīgā regulāri smēķē 3% un citās valstspilsētās – 4% skolēnu. Reģionāli augstākie regulāras smēķēšanas rādītāji ir iegūti no Vidzemes (6%). Savukārt Rīgas reģionā, Kurzēmē un Zemgalē visos ir 5%, Latgalē – 4%.

2.3. Smēķēšanas uzsākšanas vecums

Agrīnāks smēķēšanas uzsākšanas vecums nozīmē augstāku pakļaušanu atkarību riskam. Tādējādi ESPAD aptaujā tiek noteikts gan pirmās smēķēšanas pieredzes iegūšanas, gan regulāras smēķēšanas uzsākšanas vecums. 2024. gada ESPAD aptaujas rezultāti liecina par pozitīvu tendenci samazināties jauniešu īpatsvaram, kuri pirmo cigareti izsmēķē 13 gadu vecumā vai pat agrāk (turpmāk tekstā – agrīna smēķēšana).

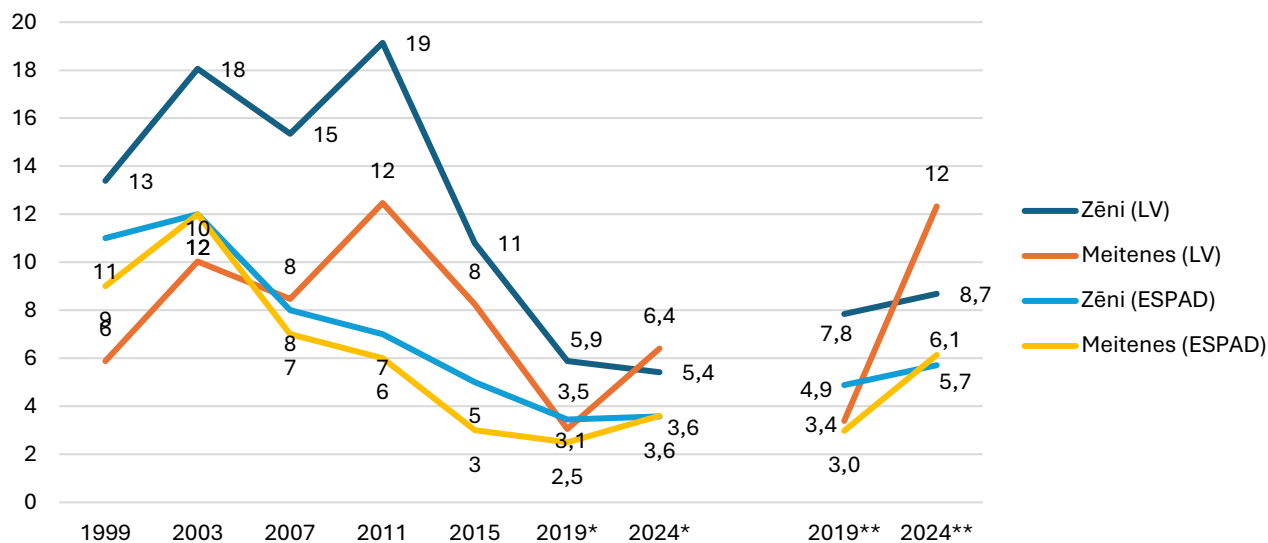
Ja 2011. gadā tādi bija aptuveni 60%, 2015. gadā – 47%, 2019. gadā – 31%, tad 2024. gadā tie ir 19% skolēnu, kas ir samazinājums vēl par 12 procentpunktiem. Latvijā ir devītais augstākais rādītājs starp ESPAD dalībvalstīm. Visaugstākais tas ir Slovēnijā (24%), savukārt viszemākais rādītājs ir Islandē – 6,4%. ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs ir 15%, tātad Latvijā tas ir augstāks par 4 procentpunktiem. Dzimumu griezumā atšķirību nav, gan zēnu, gan meiteņu vidū 19% norādīja, ka pirmo cigareti pamēģinājuši, būdami 13 gadus veci vai jaunāki.

Augstāka agrīnas smēķēšanas pieredze 2024. gadā bija Kurzemes (25%) un Vidzemes (24%) reģionu skolēniem. Zemgalē rādītājs ir 20%, savukārt Latgalē 19%. Līdzīgi kā smēķēšanas uzsākšanas gadījumā biežāk agrīni (līdz 13 gadiem ieskaitot) smēķēt uzsākuši citu Latvijas pilsētu (24%) un lauku teritoriju (26%) skolēni. Tā kā Rīgā agrīnas smēķēšanas uzsākšanas rādītājs ir zemāks (13%), tad tas atstāj iespaidu arī uz agrīnas smēķēšanas pieredzi skolēnu mācību valodas griezumā – skolēniem ar latviešu mācību valodu agrīna smēķēšanas pieredze ir 20%, skolēniem mazākumtautību programmās – 15%.

Aplūkojot agrīnas regulāras tradicionālo cigarešu smēķēšanas tendences Latvijā un ESPAD dalībvalstu vidū (2.7. attēls), redzams, ka Latvijā ir mazliet pieaudzis to skolēnu īpatsvars, kuri 13 gadu vecumā vai agrāk sākuši smēķēt regulāri. 2024. gadā tādi bija 5,9%, savukārt 2019. gadā – 4,4%. Līdz ar 13 gadu vecuma sasniegšanu cigaretes regulāri smēķē 5,4% zēnu (2019. gadā – 5,8%) un 6,4% meiteņu (2019. gadā – 3,0%) (2.7. attēls). Pievienojot regulārai agrīnai cigarešu smēķēšanai arī e-cigaretes, redzams, ka kopumā **Latvijā agrīni regulāri smēķē 11% skolēnu** (8,7% zēnu un 12% meiteņu).

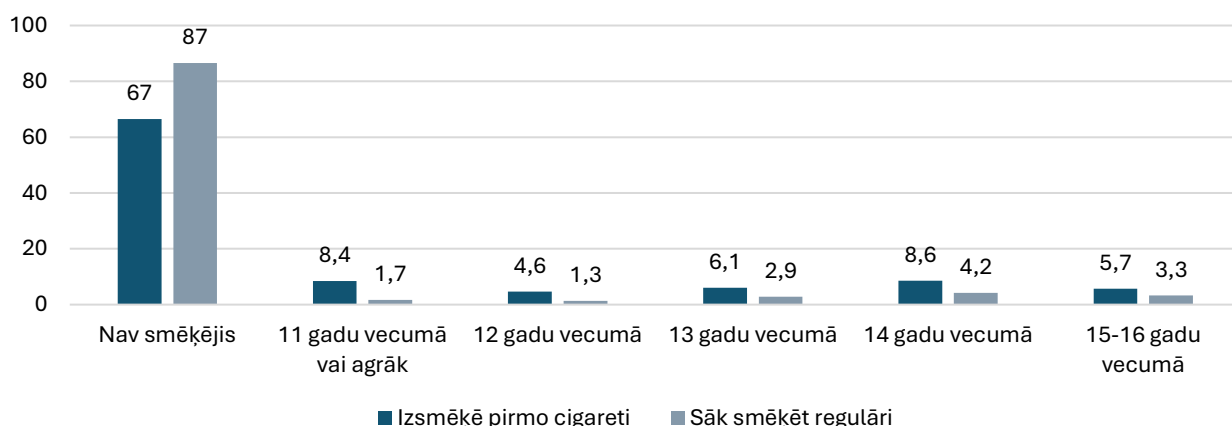
Regulāras agrīnas tradicionālo cigarešu smēķēšanas ziņā Latvijas dati ir ESPAD dalībvalstu vidējā līmenī, kas 2024. gadā bija 3,6%, savukārt agrīnas regulāras cigarešu un/vai e-cigarešu lietošanas rādītājs Latvijā ir augstāks par ESPAD dalībvalstu vidējo 6,1%. Augstāki cigarešu smēķēšanas rādītāji nekā Latvijā ir četrās ESPAD dalībvalstīs – Bulgārijā (8,7% regulāra agrīnu cigarešu smēķēšana), Slovēnijā (6,6%), Kosovā (6,6%) un Ukrainā (6,2%). Pievienojot regulārai agrīnai tradicionālo cigarešu smēķēšanai arī e-cigaretes, redzams, ka Latvijas rādītājs ir viens no augstākajiem. Tikpat augsti rādītāji ir arī Bulgārijā (11%), Ukrainā (11%) un Lietuvā (11%).

2.7. attēls. Regulāras agrīnas smēķēšanas uzsākšanas tendences zēnu un meiteņu vidū Latvijā un salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024. gads (%)

Piezīmes: 2019. un 2024. gads: * cigaretes, ** cigaretes un/vai e-cigaretes kopā

2.8. attēls. Smēķēšanas uzsākšanas un regulāras smēķēšanas vecums, 2024. gads (%)

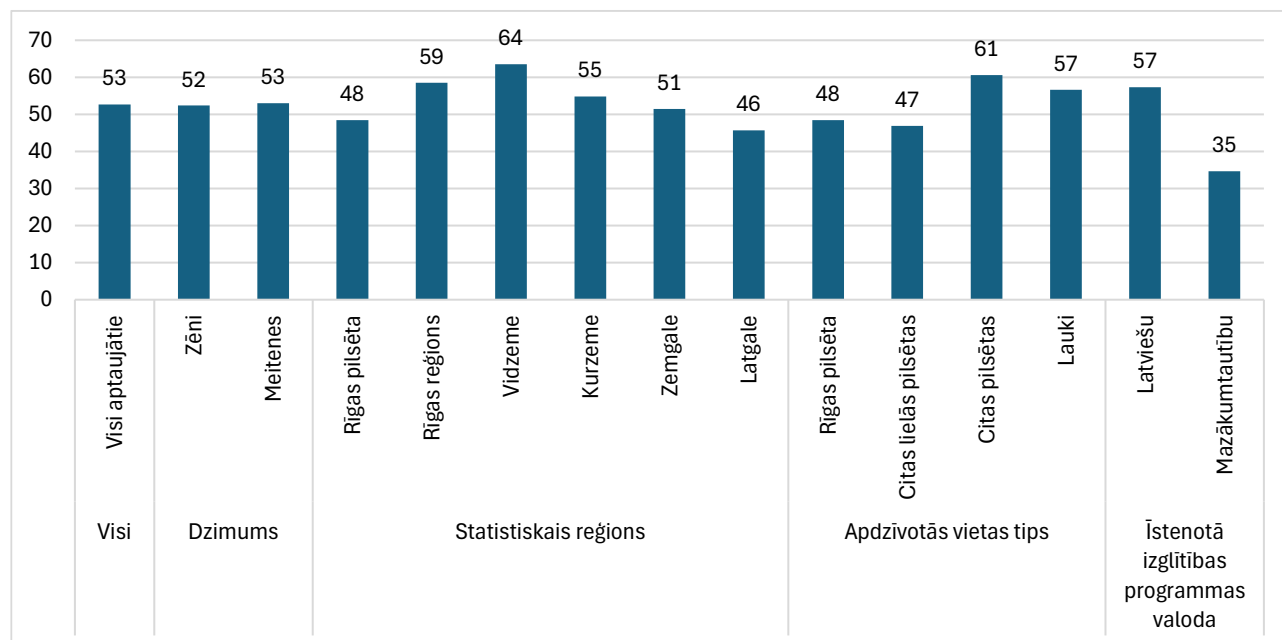
Apskatot vecumu, kādā Latvijas skolēni ir izsmēķējuši savu pirmo cigareti (izņemot e-cigareti), novērots, ka, izņemot atsevišķus gadījumus (vienpadsmit gadu vecumā vai agrāk – 8,4%), šī pieredze palēnām iegūta, sākot ar 12 gadu vecumu. 12 gadu vecumā savu pirmo cigareti izsmēķējuši 4,6% skolēnu, 13 gadu vecumā – 6,1%. Visbiežāk skolēni kā pirmās cigaretes izsmēķēšanas vecumu min 14 gadus (8,6%). Savukārt 15 līdz 16 gadu vecumā šis rādītājs ir 5,7%. Augstākais regulāras smēķēšanas uzsākšanas vecuma rādītājs sakrīt ar vecumu, kurā skolēni visbiežāk izsmēķēja pirmo cigareti. Latvijas skolēni norāda, ka visbiežāk regulāri sākuši smēķēt 14 gadu vecumā (4,2%) (2.8. attēls).

2.4. Cigarešu pieejamība

Kaut arī pastāv tabakas izstrādājumu tirdzniecības aizliegums nepilngadīgām personām, 53% Latvijas skolēnu vecumā līdz 16 gadiem atzinuši, ka dabūt cigaretes viņiem būtu viegli (summētas atbildes “ļoti viegli” un “diezgan viegli”), kas ir par 2 procentpunktiem zemāk nekā vidēji ESPAD dalībvalstīs

(55%), kā arī par 12 procentpunktiem zemāk, nekā tas bija 2019. gadā Latvijā. Zēnu un meiteņu sniegto atbilžu starpā nav statistiski būtisku atšķirību (2.9. attēls).

2.9. attēls. Cigarešu pieejamības vērtējums Latvijā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads: “diezgan viegli” un “ļoti viegli” (%)

Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

Cigarešu pieejamības vērtējumā redzamas arī atšķirības atkarīgā no izglītības iestādes atrašanās reģiona un mācību valodas, t.i., Latgales reģiona skolēni un skolēni, kuri mācās izglītības iestādēs ar mazākumtautību programmu, retāk atzīst, ka cigaretes ir viegli pieejamas (attiecīgi – 46% un 35%) (2.9. attēls).

2.5. Elektronisko un citu alternatīvo smēķēšanas produktu lietošanas pieredze

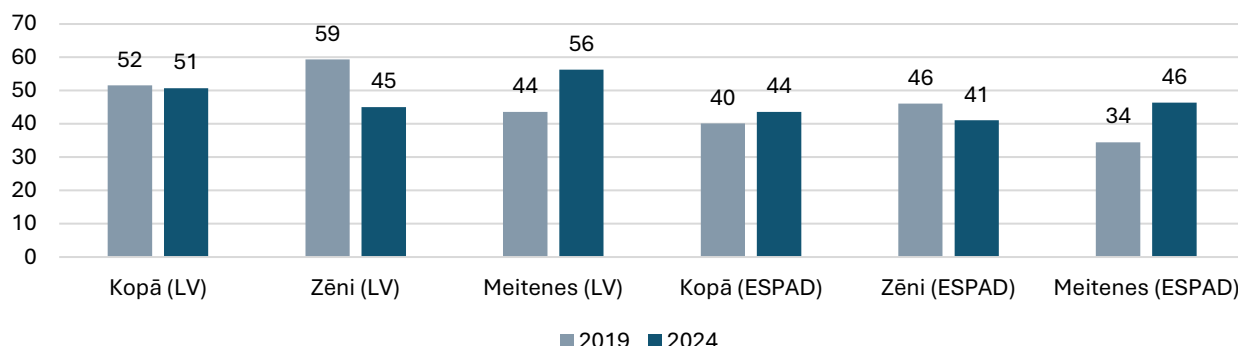
Kopš 2019. gada Latvijas ESPAD aptaujā papildu tradicionālo cigarešu smēķēšanai tika aplūkota arī elektronisko un citu alternatīvo smēķēšanas produktu (e-cigarešu, ūdenspīpes, zelējamās tabakas un tabakas karsējamo ierīču) lietošanas pieredze dzīves laikā, pēdējo 12 mēnešu laikā un pēdējo 30 dienu laikā, kā arī e-cigarešu lietošanas iemesli.

51% no aptaujātajiem Latvijas skolēniem **kaut reizi dzīvē ir lietojuši elektroniskās cigaretes** (2.10. attēls), kas ierindo Latviju to valstu vidū, kurās šis rādītājs ir augstāks nekā vidēji ESPAD dalībvalstīs (44%). Augstāks tas ir tādās valstīs kā Ungārija (57%), Slovākija (56%), Čehija (55%), Igaunija (55%), Polija (55%), Rumānija (53%), Horvātija (53%), Austrija (52%) un Grieķija (52%). **Pēdējā gada laikā elektroniskās cigaretes bija lietojuši 34% Latvijas skolēnu, pēdējā mēneša jeb pēdējo 30 dienu laikā – 21%.** 9,8% Latvijas skolēnu e-cigaretes lieto retāk nekā vienu reizi nedēļā, 6,4% - vismaz reizi nedēļā, bet 10,0% - gandrīz katru dienu.

Rādītājs par lietošanu pēdējo 30 dienu laikā visaugstākais ir bijis Polijā (36%), kā arī Serbijā (34%), Horvātijā (32%), Čehijā un Ungārijā (abās 31%), Rumānijā (29%). Savukārt, zemākie – Portugālē

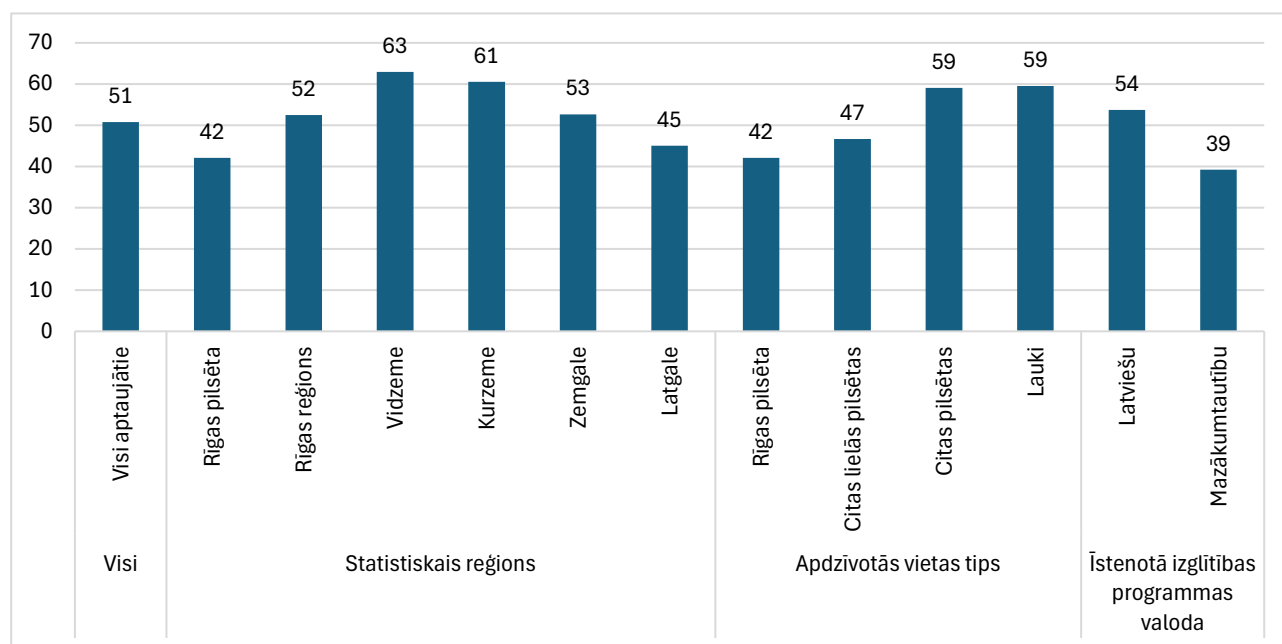
(6,4%), Fēru salās (6,5%) un Maltā (9,6%). Lietuvā un Igaunijā attiecīgi 19% un 24%. ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs elektronisko cigarešu patēriņam skolēnu vidū pēdējo 30 dienu laikā ir 22%.

2.10. attēls. E-cigarešu pamēģināšanas tendences ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2019. – 2024. gads (%)

Reģionu griezumā augstāki e-cigarešu smēķēšanas pamēģināšanas rādītāji ir Vidzemē (63%) un Kurzemē (61%). Līdzīgi kā ar cigarešu pamēģināšanu, arī e-cigarettes vairāk ir pamēģinājuši skolēni no citām pilsētām (59%) un lauku teritorijām (59%) (2.11. attēls).

2.11. attēls. E-cigarešu pamēģināšanas tendences reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes īstenotās izglītības programmas valodas* griezumā, 2024. gads (%)

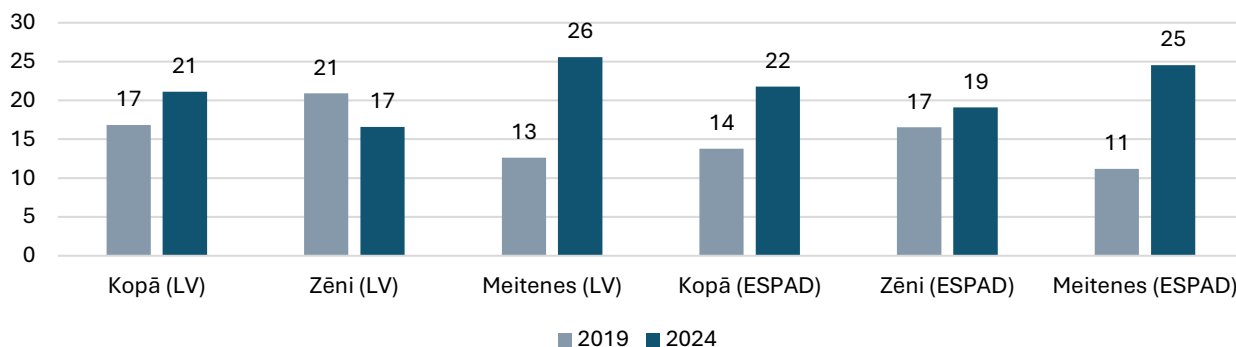
Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

Dzimumu griezumā redzams, ka Latvijas gadījumā elektroniskās cigaretes kaut reizi dzīvē ir lietojuši 45% no visiem aptaujātajiem zēniem un 56% meiteņu. ESPAD dalībvalstīs vidēji šis rādītājs ir 41% zēniem un 46% meitenēm.

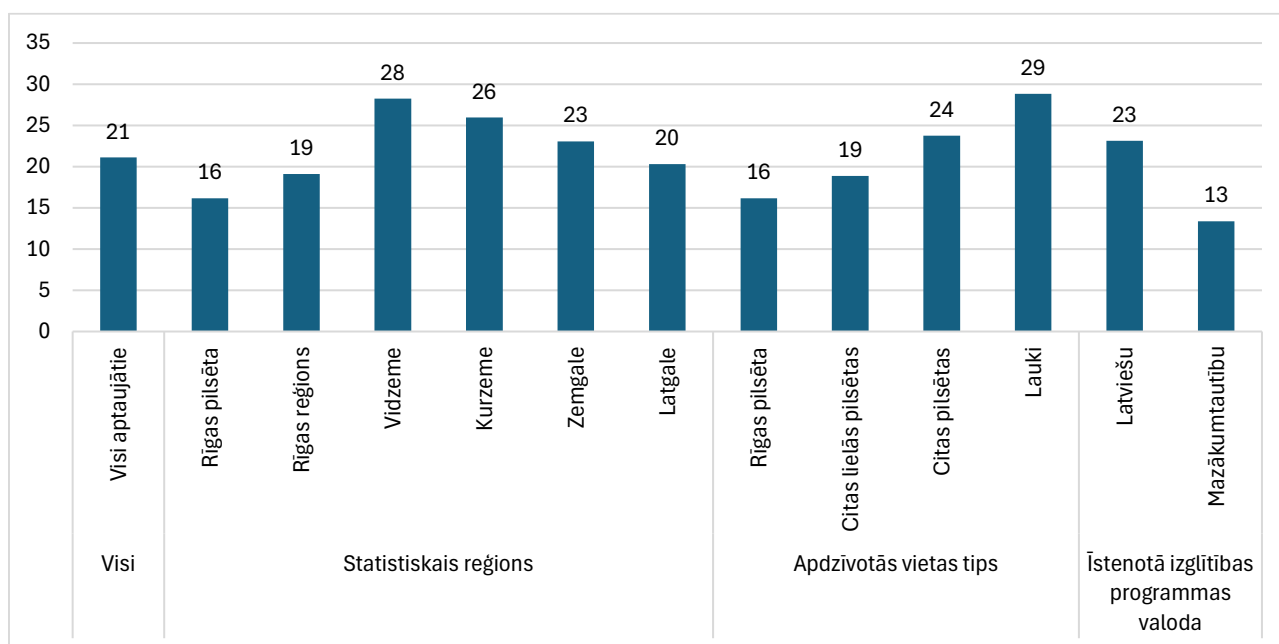
Pēdējo 30 dienu laikā (nesena lietošana) e-cigarešu lietošanas pieredze ir attiecīgi 17% zēnu un 26% meiteņu (2.12. attēls). Salīdzinot šos Latvijas rādītājus ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem, zēni Latvijā lietojuši mazāk elektronisko cigarešu kā vienaudži vidēji ESPAD dalībvalstīs, savukārt

meitenes līdzīgā apmērā. ESPAD dalībvalstīs vidēji pēdējo 30 dienu laikā – 19% zēnu un 25% meiteņu. Elektronisko cigarešu lietošanas biežuma rādītāji atklāj, ka vismaz reizi nedēļā tās smēķē 5,3% zēnu un 6,2% meiteņu, savukārt gandrīz katru dienu to dara 7,1% zēnu un 11% meiteņu.

2.12. attēls. E-cigarešu nesenas lietošanas tendences ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2019. – 2024. gads (%)

2.13. attēls. E-cigarešu nesenas lietošanas tendences reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes īstenotās izglītības programmas valodas* griezumā, 2024. gads (%)

Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

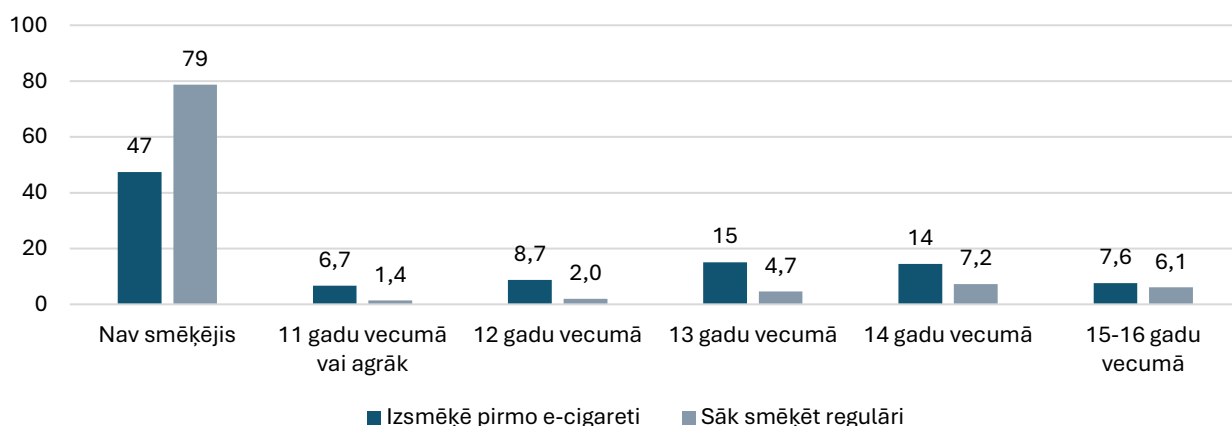
Arī e-cigarešu nesenas lietošanas rādītājos reģionu kontekstā manāmas līdzīgas tendences kā e-cigarešu pamēģināšanas gadījumā. Augstākie rādītāji ir Vidzemē (28%) un Kurzemē (26%). E-cigaretes pēdējo 30 dienu laikā visvairāk lietojuši skolēni no citām pilsētām (24%) un lauku teritorijām (29%) (2.13. attēls).

Kopumā 30% Latvijas skolēnu ir pamēģinājuši elektroniskās cigaretes, būdami 13 gadus veci vai jaunāki (vidēji ESPAD dalībvalstīs – 16%). Šāda pieredze ir bijusi 27% zēnu un 34% meiteņu vidū (2.14. attēls). ESPAD dalībvalstu vidējie rādītāji ir attiecīgi 15% un 16%. Ikdienā elektroniskās cigaretes šajā vecumā sākuši lietot 8,0% Latvijas skolēnu, kas ir par 4,1 procentpunktu vairāk nekā ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs – 3,9%. Vēl augstāks rādītājs ESPAD dalībvalstu vidū ir tikai

Lietuvā (8,7%) un Igaunijā (8,6%). Viszemākie rādītāji ir Fēru salās (0%), Melnkalnē (1,2%), Francijā (1,6%), Portugālē (1,7%) un Lihtenšteinā (1,8%).

19% Latvijas skolēnu pirms elektronisko cigarešu pamēģināšanas bija reizēm smēķējuši parasto tabaku, šādu atbildi sniedza 17% zēnu un 20% meiteņu. 2,6% skolēnu pirms elektronisko cigarešu pamēģināšanas bija regulāri smēķējuši parasto tabaku, zēnu un meiteņu vidū šis rādītājs ir attiecīgi 3,0% un 2,1%.

2.14. attēls. E-cigarešu pamēģināšanas un e-cigaretēs lietošanas ikdienā uzsākšanas vecums, 2024. gads (%)

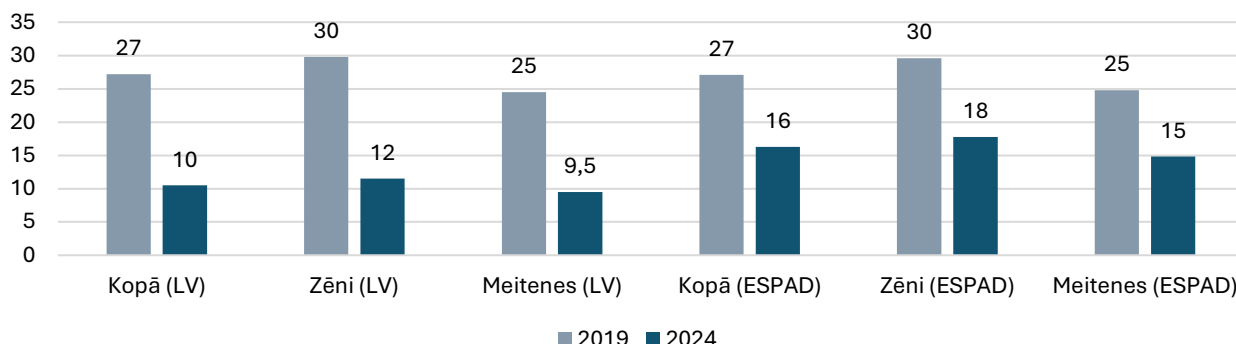

Atbildot par elektronisko cigarešu lietošanas iemesliem, 39% skolēnu atzina, ka darījuši to ziņkārības pēc, 24% jauniešu kāds ir piedāvājis pamēģināt, 1,5% vēlējušies pārtraukt smēķēt parasto tabaku, bet 5,9% bijis cits iemesls. Proporcioniāli līdzīgs atbilžu sadalījums ir arī citās valstīs, taču Latvijas rādītāji pārsniedz ESPAD dalībvalstu vidējos rādītājus. Skatoties šos rādītājus dzimumu griezumā, redzams, ka nav atšķirību attiecībā uz e-cigarešu pamēģināšanu, lai pārtrauktu smēķēt parasto tabaku. Savukārt lielākas atšķirības ir manāmas meiteņu un zēnu īpatnībā, kuri lietojuši elektroniskās cigaretes ziņkārības pēc, proti, šāda iemesla vadīti to ir darījuši 36% zēnu un 41% meiteņu. Motivācija pamēģināt elektronisko cigareti, jo kāds to ir piedāvājis, ir bijis pamudinājums 20% zēnu un 28% meiteņu.

10% Latvijas skolēnu vismaz reizi savas dzīves laikā ir **pamēģinājuši ūdenspīpi** (2.15. attēls), **5,8%** to bija darījuši **pēdējā gada laikā**, bet **2,3%** - **pēdējā mēneša laikā**. ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs attiecībā uz ūdenspīpes pamēģināšanu ir augstāks – tie ir 16%. Visaugstākais rādītājs ir Bulgārijā – 38%, viszemākie tie ir Īrijā (3%), Somijā (3,2%) un Fēru salās (3,9%). Igaunijā un Lietuvā tie ir salīdzinoši līdzīgi kā Latvijā – 13% un 9,4%. Dzimumu griezumā ūdenspīpi kaut reizi dzīvē Latvijā ir smēķējuši 12% zēnu un 9,5% meiteņu, kas ir zemāki par ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, kas attiecīgi ir zēniem 18% un meitenēm 15%.

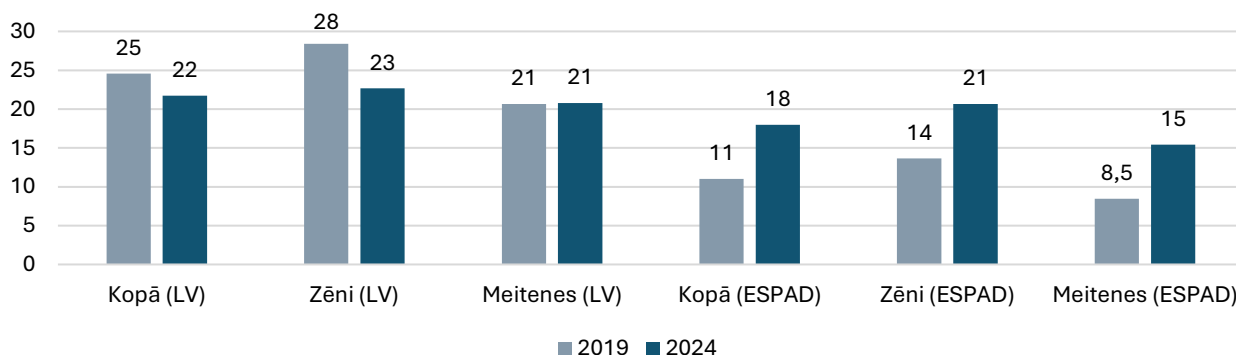
Pēdējā mēneša laikā ūdenspīpi bija lietojuši 2,8% zēnu un 1,9% meiteņu, kas ir attiecīgi par 2,6 un 1,3 procentpunktiem mazāk nekā vidēji ESPAD dalībvalstīs. Latvijas rādītāji dzimumu griezumā ir līdzīgi attiecībā uz tiem zēniem un meitenēm, kuri lietojuši ūdenspīpi pēdējā gada laikā. Latvijā tādi bija 6,5% zēnu un 5,2% meiteņu, kamēr ESPAD dalībvalstīs šis rādītājs ir attiecīgi 6,5% un 6,2%. Visbiežāk Latvijas skolēni ir pamēģinājuši ūdenspīpi 14 gadu (2,6%) un 15 gadu vecumā (3,4%).

2.15. attēls. Ūdenspīpes lietošanas pieredze ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2019. – 2024. gads (%)

Zelējamo tabaku kaut reizi savā dzīvē ir pamēģinājuši 22% Latvijas skolēnu, 8,3% to ir lietojuši pēdējā mēneša laikā, 16% - pēdējā gada laikā (2.16. attēls). Latvijas rādītājs attiecībā uz lietošanu dzīves laikā ir piektais augstākais starp 12 Eiropas valstīm (vidēji – 18%), augstāks tas ir Slovēnijā (33%), Norvēģijā (28%), Lihtenšteinā (24%), Slovākijā (23%). Arī šo tabakas veidu nedaudz biežāk ir pamēģinājuši zēni (23%) nekā meitenes (21%). Pēdējo 30 dienu laikā zelējamo tabaku bija lietojuši 10% Latvijas zēnu un 6,6% meiteņu, savukārt pēdējā gada laikā – 17% zēnu un 16% meiteņu. Visbiežāk Latvijas skolēni ir pamēģinājuši zelējamo tabaku 14 gadu (7,8%) un 15 gadu vecumā (9,3%).

2.16. attēls. Zelējamās tabakas lietošanas pieredze ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2019. – 2024. gads (%)

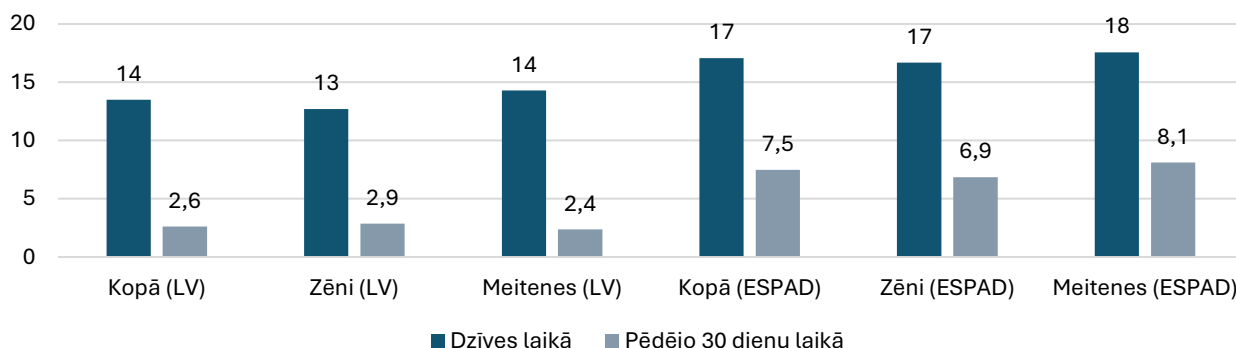

14% Latvijas skolēnu vismaz reizi savas dzīves laikā ir **pamēģinājuši tabakas karsējamās ierīces**, **7,8%** to bija darījuši **pēdējā gada laikā**, bet **2,6%** - **pēdējā mēneša laikā** (2.17. attēls). Latvijas rādītājs attiecībā uz tabakas karsējamo ierīču pamēģināšanu dzīves laikā ir 14%, savukārt ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs (17%) ir par trīs procentpunktiem augstāks nekā Latvijas rādītājs. Visaugstākais rādītājs ir Ungārijā – 44%, viszemākais Lihtenšteinā – 6,1%. Lietuvā un Igaunijā rādītājs ir līdzīgs vai tāds pats – attiecīgi 15% un 14%. Dzimumu griezumā tabakas karsējamās ierīces kaut reizi dzīvē Latvijā ir pamēģinājuši 13% zēnu un 14% meiteņu, kas ir zemāki par ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem pēc dzimuma pazīmes, kas attiecīgi ir zēniem 17% un meitenēm 18%.

Pēdējā mēneša laikā Latvijas skolēnu vidū tabakas karsējamās ierīces bija lietojuši 2,9% zēnu un 2,4% meiteņu, kas ir mazāk nekā vidēji ESPAD dalībvalstīs. Latvijas rādītāji dzimumu griezumā attiecībā uz tiem zēniem un meitenēm, kuri lietojuši karsējamās tabakas ierīces pēdējā gada laikā ir šādi: Latvijā tādi bija 7,5% zēnu un 8,2% meiteņu. Salīdzinot Latvijas rādītājus ar ESPAD dalībvalstu vidējo, var

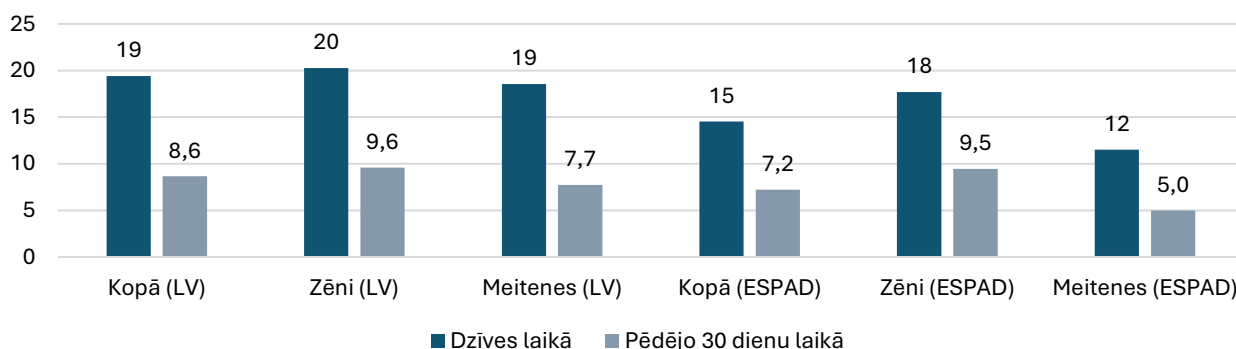
atzīmēt, ka Latvijas rādītāji dzimumu grupās ir augstāki – ESPAD vidējais ir 5,2% zēniem un 5,3% meitenēm.

2.17. attēls. Tabakas karsējamo ierīču lietošana ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

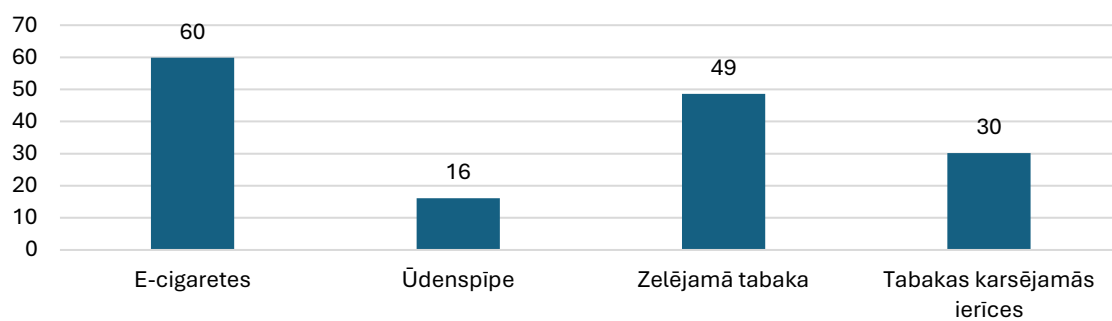
19% no aptaujātajiem Latvijas skolēniem savas **dzīves laikā ir pamēģinājuši nikotīna spilventiņus. Pēdējā gada laikā tos lietojuši 15%, taču pēdējo 30 dienu laikā – 8,6%.** Apskatot rādītājus dzimumu griezumā, ir redzams, ka Latvijā zēni ir vidēji gan vairāk pamēģinājuši nikotīna spilventiņus savas dzīves laikā (zēni – 20%, meitenes – 19%), gan arī pēdējo 30 dienu ietvarā (zēni – 9,6%, meitenes – 7,7%) (2.18. attēls). ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs attiecībā uz nikotīna spilventiņu pamēģināšanu dzīves laikā ir zemāks nekā Latvijā – tie ir 15%. No 13 aptaujātajām valstīm, visaugstākais rādītājs ir Lihtenšteinā (26%) un Norvēģijā (24%), viszemākais – Spānijā (3,2%). Visbiežāk nikotīna spilventiņus izmēģinājuši 15 gadus veci skolēni (7,9%), savukārt 14 gadus veco Latvijas skolēnu vidū šis rādītājs sasniedz 7,3%.

2.18. attēls. Nikotīna spilventiņu lietošana ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

Latvijas skolēni kā visvieglāk pieejamo elektronisko vai citu alternatīvo smēķēšanas produktu atzīst e-cigaretes (2.19. attēls). 60% skolēnu ir snieguši atbildi, ka tās viņiem ir viegli pieejamas (summētas atbildes “ļoti viegli” un “diezgan viegli”). Latvijas rādītājs sakrīt ar ESPAD dalībvalstu vidējo. Savukārt citu produktu pieejamība Latvijā tiek vērtēta šādi: zālējāmā tabaka šķiet viegli iegūstama 49% respondentu, tabakas karsējamās ierīces – 30%, ūdenspīpe – 16%.

2.19. attēls. Elektronisko un citu alternatīvo smēķēšanas produktu pieejamības vērtējums Latvijā ESPAD kohortas vidū, 2024. gads: “diezgan viegli” un “ļoti viegli” (%)

3. ALKOHOLS

Šajā sadaļā ir aplūkoti galvenie ESPAD rezultāti par skolēnu alkohola lietošanas pieredzi dzīves laikā, pēdējā gada laikā un pēdējo 30 dienu laikā, raksturojot alkohola lietošanas daudzumu, riskantu uzvedību saistībā ar alkohola lietošanu, alkohola pieejamības vērtējumu un iegādi. Papildus tam nodaļas ietvaros ir aplūkota enerģijas dzērienu lietošana kopā ar alkoholu, kā arī alkohola reklāmas pamanīšana plašsaziņas līdzekļos un citur.

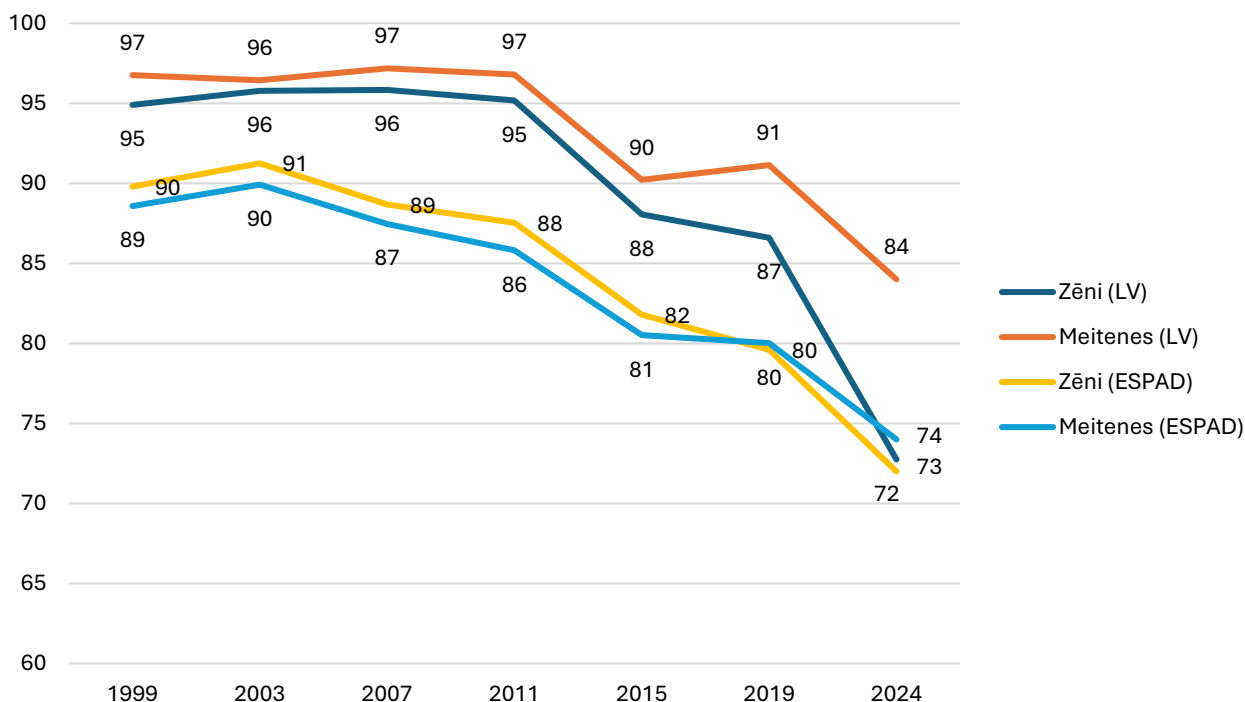
3.1. Alkohola lietošanas izplatība

Alkohola lietošanas izplatības pārskats ietver dažādus rādītājus: alkohola lietošanu dzīves laikā, pēdējo 12 mēnešu un pēdējo 30 dienu laikā, kā arī izvērstāk – pēdējās alkohola lietošanas reizes pārskatu (daudzumu un reibuma pakāpi, riskantu alkohola lietošanas pakāpi u.tml.).

3.1.1. Alkohola lietošana dzīves laikā

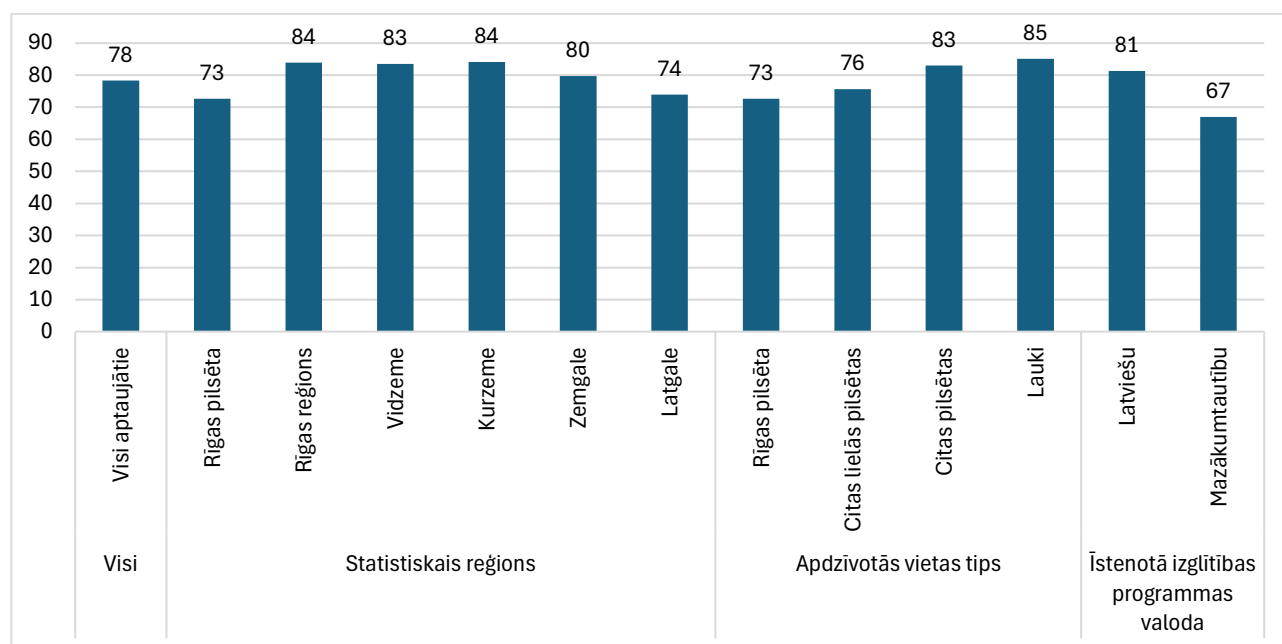
Iepriekšējie ESPAD pētījumi rāda, ka Latvija ir viena no valstīm, kurā alkohola patēriņš skolēnu vidū ir bijis viens no augstākajiem. **2024. gada aptaujas dati rāda, ka 78% no visiem aptaujātajiem Latvijas skolēniem kaut reizi dzīvē ir pamēģinājuši kādu alkoholisko dzērienu**, kas ir par 11 procentpunktiem mazāk nekā 2019. gadā. (3.1. attēls) ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs ir par 5 procentpunktiem zemāks (73%), visaugstākais rādītājs ir Ungārijā (91%) un Dānijā (90%), savukārt viszemākais – Kosovā (29%) un Islandē (41%). Lietuvā (72%) un Igaunijā (75%) alkohola pamēģināšanas rādītājs ir zemāks kā Latvijā. Analizējot dzimumu griezumā, Latvijā kaut reizi dzīvē alkoholu ir pamēģinājuši 73% zēnu un 84% meiteņu. Arī iepriekšējo gadu aptaujās meitenes biežāk atzinušas, ka kaut reizi dzīvē ir lietojušas alkoholu (3.1. attēls).

3.1. attēls. Jebkāda alkohola pamēģināšanas tendences zēnu un meiteņu vidū Latvijā un salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024. gads (%)

3.2. attēlā redzamas alkohola pamēģināšanas dzīves laikā tendenču atšķirības reģionālā, apdzīvoto vietu un izglītības iestādē īstenoto mācību valodu griezumā. Statistiski visnozīmīgākās atšķirības vērojamas pēc skolēnu mācību valodas – alkoholu savas dzīves laikā ir pamēģinājuši 81% latviešu skolēnu un 67% mazākumtautību skolēni. Novērojams arī, ka apdzīvoto vietu griezumā visbiežāk alkoholu ir pamēģinājuši skolēni lauku vidē (85%), taču vismazāk Rīgas pilsētā (73%). Savukārt no reģioniem – augstākais rādītājs ir Rīgas reģionā (84%), taču zemākais Rīgas pilsētā (73%).

3.2. attēls. Jebkāda alkohola pamēģināšanas tendences reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes mācību valodas griezumā, 2024. gads (%)

Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

3.1. tabula. Alkohola lietošanas biežums dzīves laikā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

Biežums	Kopā	Zēni	Meitenes
Nevienu reizi	22	27	16
1-2 reizes	22	22	21
3-5 reizes	17	16	17
6-9 reizes	11	9	12
10-19 reizes	11	9	13
20-29 reizes	7	5	8
40 un vairāk reizes	11	11	12

Dati par alkohola lietošanas biežumu atklāj, ka vienu līdz divas reizes savā dzīvē alkoholu ir pamēģinājuši 22% skolēnu, trīs līdz deviņas reizes – 28%, 10-19 reizes – 11%, 20-39 reizes – 7%. Vairāk nekā 40 reizes to ir darījuši 11% Latvijas skolēnu (3.1. tabula). Kopumā iezīmējas tendence, ka Latvijas skolēni proporcionāli biežāk ir lietojuši alkoholu 1-2 reizes vai 3-9 reizes, salīdzinot ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem. Dzimumu griezumā nav vērojamas būtiskas atšķirības alkohola lietošanas biežumā, meitenes visas atbildes norādījušas par 1 līdz 4 procentpunktiem biežāk nekā zēni.

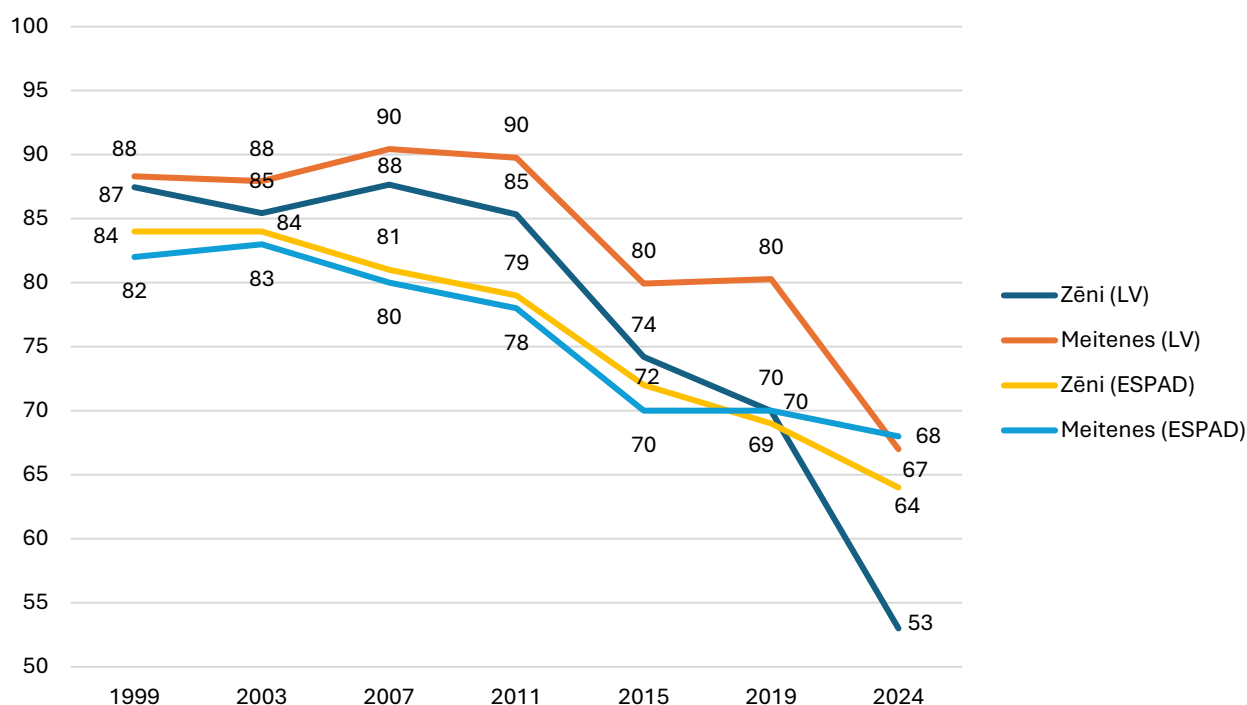
Vienīgais izņēmums ir alkohola nepamēģināšana – nevienu reizi dzīvē alkoholu nav dzēruši 27% zēnu un 16% meiteņu.

3.1.2. Alkohola lietošana pēdējo 12 mēnešu laikā

Pēdējo 12 mēnešu laikā alkoholiskos dzērienus vismaz vienu reizi ir lietojuši 60% Latvijas skolēnu. Rādītājs ir ievērojami mazāks nekā 2019. gadā (75%), kā arī tas ir par sešiem procentpunktiem mazāks par ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju (66%). Latvijas rādītājs ir vienāds ar Igaunijas rādītāju (60%), savukārt Lietuvā tas ir zemāks (55%).

Vērā ņemamas atšķirības alkohola lietošanas rādītājā pēdējo 12 mēnešu laikā ir starp zēniem un meitenēm. Ja meiteņu vidū 67% ir bijusi alkohola lietošanas pieredze pēdējo 12 mēnešu laikā, tad zēnu vidū – 53%. ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs meiteņu vidū ir 68%, bet zēnu vidū – 64% (3.3. attēls).

3.3. attēls. Jebkāda alkohola pamēģināšanas tendences pēdējo 12 mēnešu laikā zēnu un meiteņu vidū Latvijā un salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024. gads (%)

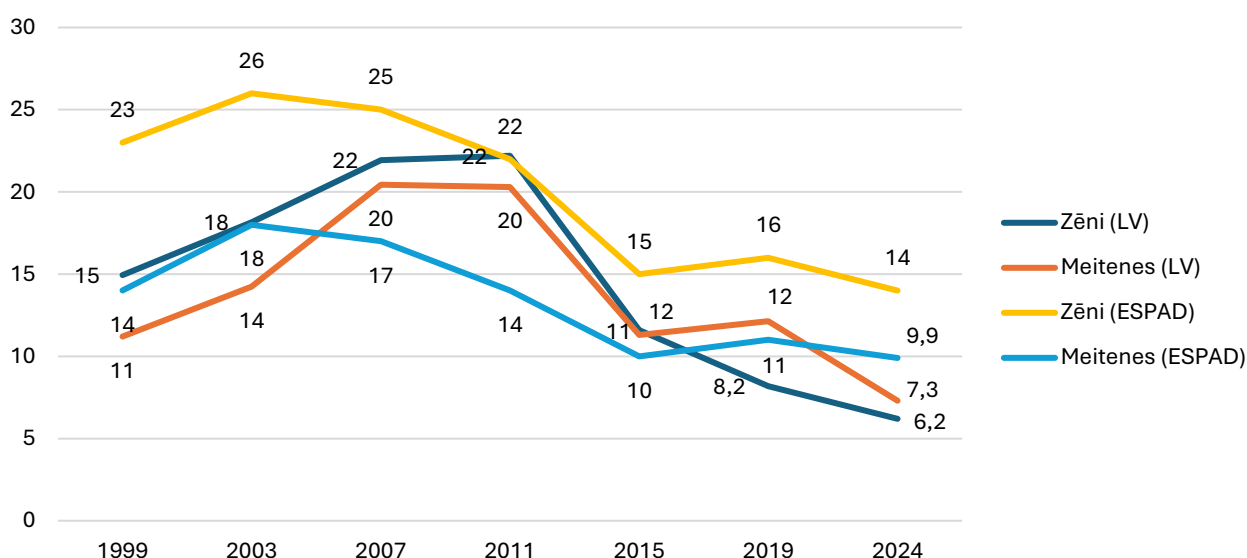
Aplūkojot alkohola pamēģināšanas rezultātus pēdējo 12 mēnešu laikā, redzamas statistiski nozīmīgas atšķirības gan skolēnu starpā, kas mācās izglītības iestādēs ar latviešu un mazākumtautību programmu (64% skolēnu ar latviešu valodu un 45% - ar mazākumtautību valodu), gan arī reģionālā griezumā, salīdzinot Rīgas pilsētas (54%) un Latgales rezultātus (57%) pret Vidzemes (70%) vai Kurzemes (69%) reģiona datiem.

3.2. tabula. Alkohola lietošanas biežums pēdējo 12 mēnešu laikā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

Biežums	Kopā	Zēni	Meitenes
Nevienu reizi	40	47	33
1-2 reizes	24	23	26
3-5 reizes	13	11	15
6-9 reizes	9	7	11
10-19 reizes	7	6	9
20-29 reizes	3	3	4
40 un vairāk reizes	3	3	3

Aplūkojot alkohola lietošanas biežumu pēdējo 12 mēnešu laikā, redzams, ka 24% Latvijas skolēnu to darījuši 1-2 reizes, 13% skolēnu 3-5 reizes, 9% 6-9 reizes, 7% 10-19 reizes un 6% 20 un vairāk reizi (3.2. tabula). Lai gan atsevišķās alkohola biežuma grupās Latvijas zēnu un meiteņu atbildes nav statistiski nozīmīgi atšķirīgas, summāri redzams, ka meitenes pēdējo 12 mēnešu laikā alkoholu ir lietojušas biežāk.

3.4. attēls. Alkohola lietošanas 20 un vairāk reizi pēdējo 12 mēnešu laikā zēnu un meiteņu vidū Latvijā un salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024. gads (%)

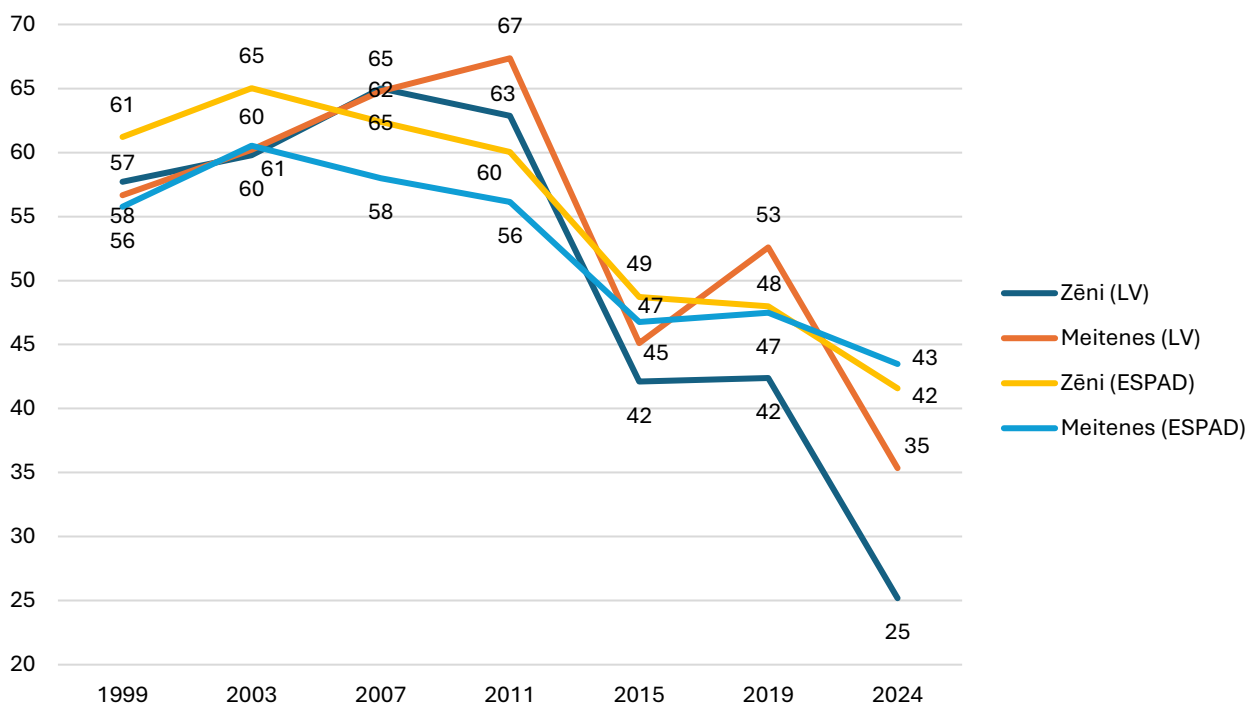
Rādītājs par 20 un vairāk reizi alkohola lietošanu ESPAD pētījumā tiek izmantots tendenču analīzei, un tas atspoguļo regulāru dzeršanas paradumu nostiprināšanos. Kopš 2007. gada tam ir vērojama pozitīva tendence arvien samazināties. Tā tas ir arī 2024. gadā, samazinājuma tendencei saglabājoties. Latvijas meiteņu vidū ir mazāks to īpatsvars, kuras pēdējā gada laikā ir lietojušas alkoholiskos dzērienus 20 reizes un biežāk, sasniedzot 7,3%, kamēr vidēji ESPAD dalībvalstīs meitenēm šis rādītājs ir 9,9%, bet zēniem – 14% (Latvijā zēniem tas ir 6,2%), t.i., Latvijas zēni un meitenes alkoholu 20 un vairāk reizi pēdējo 12 mēnešu laikā ir lietojuši retāk nekā ESPAD vidēji (3.4. attēls).

3.1.3. Alkohola lietošana pēdējo 30 dienu laikā

Pēdējo 30 dienu laikā alkoholiskos dzērienus vismaz vienu reizi ir lietojuši 30% Latvijas skolēnu, kas ir ievērojami zemāk nekā ESPAD valstīs vidēji 2024. gadā (43%). Visaugstākais šis rādītājs ir

Dānijā, sasniedzot 68%, savukārt viszemākais Islandē (12%) un Kosovā (14%). Vērtējot dzimumu griezumā, redzams, ka Latvijā nenas alkohola lietošanas pieredze četru gadu laikā ir ievērojami samazinājusies, gan zēnu vidū (no 42% 2019. gadā uz 25% 2024. gadā), gan arī meiteņu (no 53% uz 35%). (3.5. attēls).

3.5. attēls. Jebkāda alkohola pamēģināšanas tendences pēdējo 30 dienu laikā zēnu un meiteņu vidū Latvijā un salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024. gads (%)

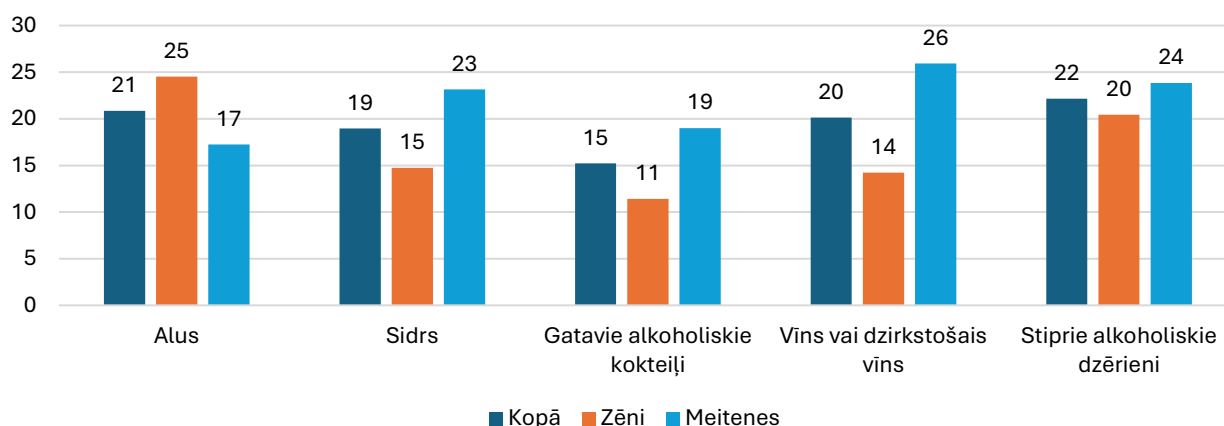
Aplūkojot alkohola lietošanas tendences pēdējo 30 dienu laikā Latvijas reģionu, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes mācību valodas griezumā, redzams, ka kopumā saglabājas līdzīgas tendences, kā aprakstītas iepriekš attiecībā uz alkohola pamēģināšanu dzīves laikā un pēdējo 12 mēnešu laikā. Visretāk alkoholu lietojuši Rīgas pilsētas skolēni (25%) un Latgales skolēni (27%). Apdzīvoto vietu griezumā redzams, ka lietošanas iespēja ir augstāka mazāk apdzīvotās vietās – citās pilsētās (38%) un laukos (35%). Skolēni, kuri mācās izglītības iestādēs ar latviešu mācību valodu, biežāk nekā skolēni no mazākumtautību skolām ir lietojuši alkoholu pēdējo 30 dienu laikā (33% pret 19%), saglabājot nemainīgas tendences, kas novērotas iepriekšējo ESPAD aptauju laikā Latvijā.

Apkopotie dati par alkohola lietošanas biežumu mēneša griezumā atklāj, ka 20% Latvijas jauniešu pēdējo 30 dienu laikā alkoholu ir lietojuši vienu līdz divas reizes, 6,0% – trīs līdz piecas reizes, 2,1% – sešas līdz deviņas reizes, 1,3% 10 līdz 19 reizes, bet 20 reizes un vairāk – 1,3%. Meitenes biežāk dzērušas alkoholu vienu līdz piecas reizes, kā arī 20 reizes un vairāk, kamēr zēni to lietojuši biežāk – 10 un vairāk reizes (3.3. tabula).

3.3. tabula. Alkohola lietošanas biežums pēdējo 30 dienu laikā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

Biežums	Kopā	Zēni	Meitenes
Nevienu reizi	70	75	65
1-2 reizes	20	16	24
3-5 reizes	6,0	4,9	7,2
6-9 reizes	2,1	2,3	1,9
10-19 reizes	1,3	1,2	1,5
20-29 reizes	0,5	0,5	0,6
40 un vairāk reizes	0,5	0,5	0,6

3.6. attēls. Pēdējo 30 dienu laikā alkoholiskos dzērienus lietojošo skolēnu īpatsvars ESPAD skolēnu kohortā, 2024. gads (%)

Latvijas skolēnu biežāk lietotie alkoholiskie dzērieni pēdējo 30 dienu laikā ir bijuši stiprie alkoholiskie dzērieni (22%), kam seko alus (21%), vīns vai dzirkstošais vīns (20%), sidrs (19%) (3.6. attēls). Salīdzinot ar iepriekšējo, 2019. gada ESPAD pētījumu, par 11 procentpunktiem ir samazinājies alu lietojošo skolēnu īpatsvars pēdējo 30 dienu laikā, savukārt stipro alkoholisko dzērienu gadījumā tas ir 8 procentpunktu samazinājums. Tāpat arī pārējos alkoholisko dzērienus lietojošo skolēnu īpatsvars ir samazinājies.

Kopumā biežāk lietotais alkoholiskais dzēriens jauniešu vidū ESPAD dalībvalstīs ir alus – pēdējo 30 dienu laikā to lietojuši 32% jauniešu. Otrajā vietā ir stiprie alkoholiskie dzērieni (31%). Secināms, ka lai gan Latvijas patēriņš ir zemāks nekā ESPAD dalībvalstīs vidēji, divi biežāk lietotie dzērieni sakrīt.

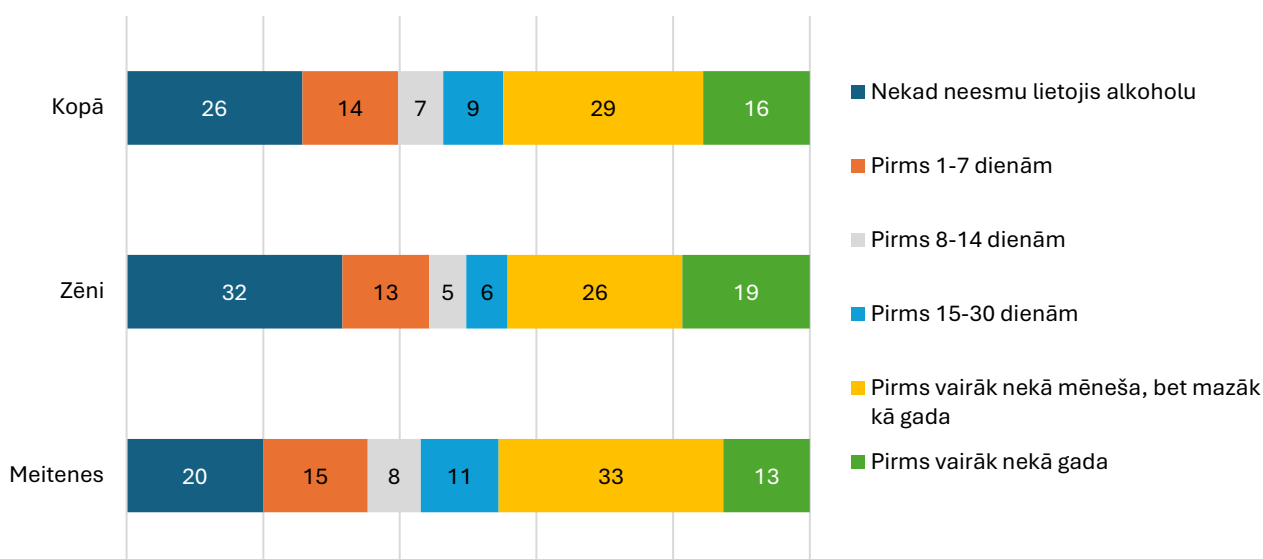
Gan Latvijas, gan ESPAD dalībvalstu vidū novērojamas atšķirības dzērienu izvēlē zēnu un meiteņu starpā. Latvijā zēni biežāk nekā meitenes lietojuši alu (25% zēnu un 17% meiteņu), līdzīga tendence ir ESPAD dalībvalstīs, kur 38% zēnu un 26% meiteņu lietojuši alu pēdējo 30 dienu laikā. Savukārt meitenes gan Latvijā, gan ESPAD dalībvalstīs vidēji biežāk dzērušas vīnu – Latvijā 26% meiteņu un 14% zēnu, ESPAD – 32% meiteņu un 26% zēnu. ESPAD dalībvalstīs nākamais meiteņu biežāk lietotais dzēriens ir gatavie alkoholiskie kokteiļi (30% meiteņu un 24% zēnu), kamēr Latvijā – stiprie alkoholiskie dzērieni, kurus lietojušas 24% meiteņu un 20% zēnu. Savukārt ESPAD dalībvalstīs stipros alkoholiskos dzērienus teju vienlīdz bieži pēdējo 30 dienu laikā lietojuši kā zēni (31%), tā meitenes (32%).

3.1.4. Pēdējā alkohola lietošanas reize

Nesenāka lietošana (pēdējo 1–7 dienu laikā) ir izplatītāka meiteņu vidū (15%) salīdzinājumā ar zēniem (13%). Arī alkohola lietošana pēdējo 8–14 dienu un 15–30 dienu laikā ir biežāka meitenēm (attiecīgi 8% un 11%) nekā zēniem (5% un 6%). Savukārt alkohola lietošana pirms vairāk nekā gada ir vairāk izplatīta zēnu vidū (19%), bet pirms vairāk nekā mēneša, bet mazāk kā gada – izteikti biežāka meitenēm (33%) nekā zēniem (26%) (3.7. attēls).

Salīdzinot ar ESPAD dalībvalstu vidējiem datiem 2024. gadā, redzams, ka būtiskākās atšķirības vērojamas attiecībā uz alkohola lietošanu pēdējo 1–7 dienu laikā. Latvijas gadījumā tie ir 14%, savukārt ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs ir 20%. Vēl – ja Latvijas skolēni 29% gadījumu norāda, ka lietojuši alkoholu pirms vairāk nekā mēneša, bet mazāk kā gada, tad ESPAD vidēji tas ir 23%. Savukārt alkoholu lietojuši vairāk kā pirms gada ir 16% aptaujāto Latvijas skolēnu, kamēr ESPAD vidējais rādītājs ir 8,2%

3.7. attēls. Pēdējā alkohola lietošanas reizes ESPAD skolēnu kohortā, 2024. gads (%)

Vērtējot desmit punktu skalā, vidējais intoksikācijas indekss pašu skolēnu vērtējumā pēdējā iedzeršanas reizē bijis 2,9 (zēniem 3,0, meitenēm 2,8), kas gandrīz precīzi atbilst arī ESPAD dalībvalstu vidējam rādītājam. Salīdzinājumā ar 2019. gada pētījuma rezultātiem, Latvijas skolēnu norādītais vidējais intoksikācijas līmenis pēdējā iedzeršanas reizē ir samazinājies par 0,2 vienībām.

3.1.5. Riskanta uzvedība un alkohola lietošana

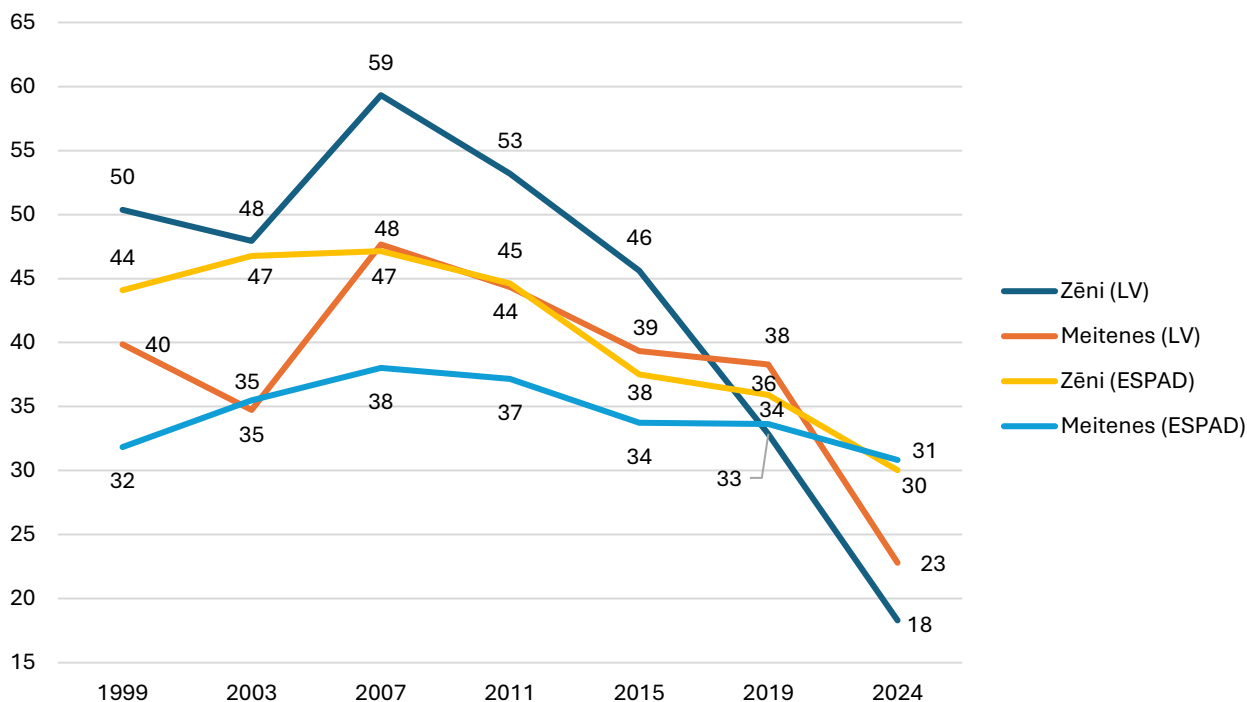
ESPAD pētījumā un citos pētījumos jauniešu vidū riskanta alkohola lietošana tiek mērīta divējādi – (1) vienā alkohola lietošanas reizē tiek izdzerti vairāk nekā 60 gramu absolūtā alkohola (t.i., piecas un vairāk alkohola devas vienā iedzeršanas reizē) un (2) piedzeršanās, kas šajā pētījumā definēta kā tik liela alkohola daudzuma izdzeršana, kad jauniets ejot strepuļoja, nevarēja skaidri parunāt, vēma vai nevarēja atcerēties, kas notika. Šajā sadaļā aplūkots abu šo dzeršanas paradumu izplatība skolēnu vidū.

Liela alkohola daudzuma lietošana vienā iedzeršanas reizē

Atbilstoši jauniešu atbildēm pēdējo 30 dienu laikā 21% Latvijas skolēnu bija izdzēruši piecas vai vairāk alkohola devas vienā iedzeršanas reizē. Kopš 2007. gada novērojama pozitīva tendence būtiski

samazināties riskantai alkohola lietošanai Latvijas skolēnu vidū, un 2024. gadā rādītājs par liela alkohola daudzuma lietošanu vienā iedzeršanas reizē ir zem ESPAD dalībvalstu vidējā rādītāja (31%). Lietuvā rādītājs ir tāds pats kā Latvijā (21%), savukārt Igaunijā – 24%. Latvijas skolēnu vidū biežāk šāda pieredze ir meitenēm nekā zēniem (attiecīgi 23% pret 18%) (3.8. attēls).

3.8. attēls. Liela alkohola daudzuma lietošana vienā iedzeršanas reizē zēnu un meiteņu vidū salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 1999. – 2024.gads (%)

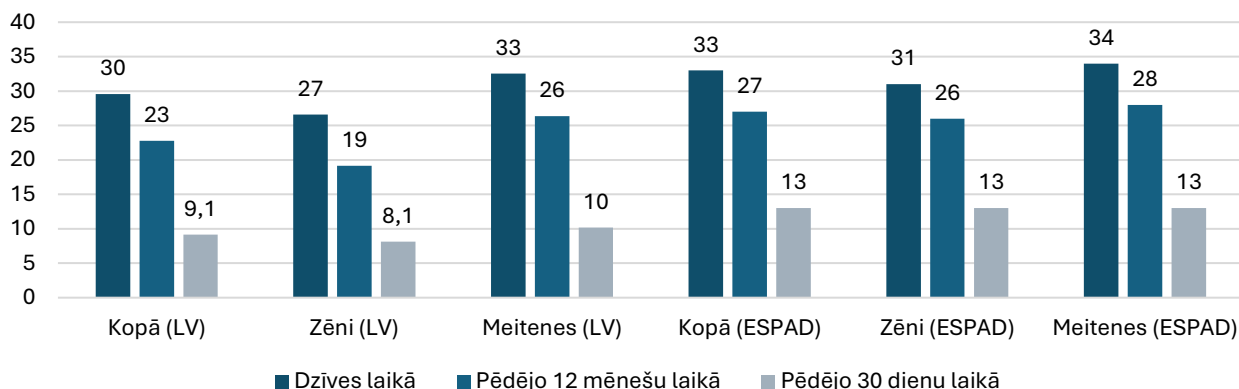
Reģionu griezumā biežāk šāda pieredze bijusi Vidzemes un Kurzemes skolēniem (28% un 27%), biežāk lauku skolēniem (26%) pretstatā Rīgas skolēniem (15%). Attiecībā uz mācību valodu – par vienpadsmit procentpunktiem biežāka to skolēnu vidū, kuru mācību valoda ir latviešu valoda (23 %).

Jautāti par tādu situāciju biežumu, kad patērēts liels alkohola daudzums vienā iedzeršanas reizē, 8,8% jauniešu norādīja, ka tas ir noticis vienu reizi, 4,9% - divas reizes, 3,6% - trīs līdz piecas reizes, 1,2% - sešas līdz deviņas reizes un 2,0% atzina, ka piecas vai vairāk alkohola devas vienā iedzeršanas reizē izdzēruši 10 un vairāk reizes pēdējā mēneša laikā. Vienu reizi pēdējo 30 dienu laikā šāds alkohola patēriņš vienā iedzeršanas reizē nedaudz biežāk bijis meitenēm (zēniem – 7,4%, meitenēm – 10,2%), kamēr divu un vairāk reižu tas atgadījies aptuveni vienādam īpatsvaram abu dzimumu jauniešu (atšķirības ir līdz 1,5 procentpunktam).

Piedzēšanās

Latvijas skolēnu vērtējumā 30% savas dzīves laikā kaut reizi ir bijuši piedzērušies. Salīdzinājumā ar 2019. gada aptaujas datiem, rādītājs par jauniešu īpatsvaru, kas kaut reizi dzīvē ir bijuši piedzērušies, ir samazinājies par 14 procentpunktiem. 2024. gadā ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs ir 33%. Igaunijā rādītājs ir tāds pats kā Latvijā jeb 30%, savukārt Lietuvā tas ir zemāks – 26%.

3.9. attēls. Piedzeršanās pieredze zēnu un meiteņu vidū salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju, 2024.gads (%)

Dzimumu griezumā redzams, ka meitenes biežāk nekā zēni atzinušas, ka bijušas piedzērušas vismaz vienu reizi pēdējā gada laikā, attiecīgi tā norādījušas 26% meiteņu, bet zēnu vidū šādu atbildi snieguši 19% zēnu. Tendence izlīdzinās pēdējo 30 dienu laikā – 8,1% meiteņu atzinušas, ka bijušas piedzērušas, savukārt zēnu vidū tie bija 10%.

17% jauniešu Latvijā ir bijuši piedzērušies vienu līdz divas reizes savā dzīvē, 8,8% tā ir bijis trīs līdz deviņas reizes, bet 4,1% ir bijuši piedzērušies 10 un vairāk reižu. Dzimumatšķirības šajā rādītājā ir nebūtiskas, atskaitot gadījumu, kad jauniešis ir piedzēries savas dzīves laikā vienu līdz divas reizes – meiteņu īpatsvars ir lielāks par 3,7 procentpunktiem (meitenes – 18,4%, zēni – 14,7%).

3.4. tabula. Dzīves, pēdējā gada un pēdējā mēneša laikā piedzērušos Latvijas skolēnu īpatsvars 2007.-2024. gada ESPAD pētījumos, %

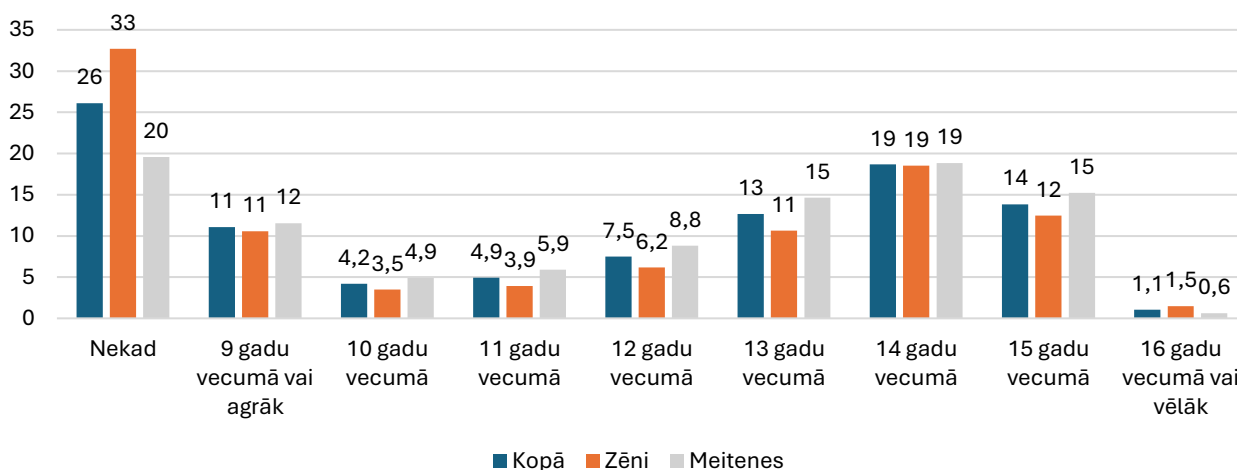
Gads	Dzīves laikā	Pēdējo 12 mēnešu laikā	Pēdējo 30 dienu laikā
2007	65	46	19
2011	66	44	18
2015	44	28	12
2019	44	32	12
2024	30	23	9,1

Līdzīga situācija kā rādītājā par piedzeršanos dzīves laikā vērojama arī to jauniešu īpatsvara ziņā, kuri bijuši piedzērušies pēdējā gada un pēdējā mēneša laikā. Atbilstoši 2024. gada pētījuma datiem pēdējo 12 mēnešu laikā piedzērušies ir bijuši 23% Latvijas skolēnu, kas ir par 12 procentpunktiem mazāk nekā 2019. gadā (32%); savukārt pēdējo 30 dienu laikā piedzērušies bijuši 9,1%, kas arī ir mazāk nekā 2019. gadā (12%). ESPAD dalībvalstu vidējie rādītāji ir attiecīgi 27% un 13%, kas nozīmē, ka attiecībā uz abiem rādītājiem par pēdējo gadu Latvijas rādītājs ir zem vidējā. Visbiežāk šāda pieredze kā mēneša, tā gada griezumā jauniešiem ir bijusi vienu līdz divas reizes.

3.2. Alkohola pamēģināšanas vecums

2024. gada ESPAD pētījuma dati rāda, ka 40% Latvijas skolēnu alkoholiskos dzērienus (kaut vienu glāzi) sākuši lietot vai ir pamēģinājuši agrīnā vecumā, tas ir, 13 gadu vecumā vai agrāk. ESPAD dalībvalstīs vidēji ir 33%, savukārt Igaunijā 32% un Lietuvā 30%.

3.10. attēls. Pirmā alkohola lietošanas vecums Latvijā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

Dzimumu griezumā atklājas, ka agrīna alkohola pamēģināšanas pieredze ir 35% Latvijas zēnu un gandrīz pusei (46%) meiteņu. ESPAD dalībvalstu vidējais rādītājs zēniem (34%) ir tuvs Latvijas rādītājam, taču meiteņu gadījumā Latvijas rādītājs ir būtiski augstāks nekā ESPAD vidējais (33%). Latvijas reģionu griezumā augstāki agrīnas alkohola pamēģināšanas rādītāji ir Kurzemes (52%), Vidzemes (48%) skolēniem, savukārt zemākie rādītāji ir Rīgas pilsētas (35%) un Latgales (29%) skolēniem. Aplūkojot apdzīvoto vietu lieluma griezumā, citu pilsētu un lauku teritoriju skolēnu vidū agrīnas alkohola pamēģināšanas īpatsvars ir augstāks – attiecīgi 47% un 45%. Statistiski nozīmīgi augstāks agrīnas alkohola pamēģināšanas īpatsvars ir latviešu mācību programmu skolēnu vidū (44%), salīdzinot ar mazākumtautību skolēniem (27%).

Aplūkojot pirmās reizes alkohola lietošanas vecumu, redzams, ka atsevišķiem skolēniem pirmā pieredze ir agra – 9 gadu vecumā vai agrāk (11%), un tad visbiežāk skolēni alkoholu pamēģina 14 gadu vecumā. 13 gadu vecumā pirmoreiz alkoholu pamēģinājuši 13% Latvijas skolēnu, 14 gadu vecumā – 19%, 15 gadu vecumā – 14%.

Nākamais ESPAD mērītais rādītājs ir skolēnu piedzeršanās pieredze – agrīnas piedzeršanās pieredze (līdz 13 gadu vecumam ieskaitot) un kopumā pirmās piedzeršanās vecums. 2024. gadā 9,7% Latvijas skolēnu pirmo reizi bija piedzērušies 13 gadu vecumā vai agrāk, kamēr ESPAD vidēji šis rādītājs ir 8,0%. Vēl augstāks rādītājs ir Gruzijā (25%), Bulgārijā (14%), Austrijā, Dānijā, Igaunijā, Ungārijā (visām četrām 12%), kā arī Čehijā, Rumānijā un Slovākijā (11%).

Biežāk šāda agrīnas piedzeršanās pieredze Latvijā ir bijusi meitenēm (11%) nekā zēniem (8,0%). ESPAD dalībvalstīs vidēji dzimumu atšķirības ir pretējas, attiecīgi 7,8% meitenēm un zēniem 8,2%. Latvijas reģionu starpā biežāk agrīnu piedzeršanās pieredzi guvuši Vidzemes un Kurzemes reģiona skolēni (abos 14%), relatīvi biežāk mazāku apdzīvoto vietu skolēni (citas pilsētas un lauku teritorijas – 12%). Latviešu skolēni biežāk norāda uz agrīnu piedzeršanās pieredzi nekā mazākumtautību skolēni (attiecīgi 10,9% un 4,9%). Visbiežāk Latvijas skolēni pirmo reizi piedzērušies 14 vai 15 gadu vecumā (attiecīgi 11% un 12%), zēni un meitenes aptuveni vienādā īpatsvarā.

3.3. Alkohola pieejamība

Starptautiskajā ESPAD pētījumā alkohola pieejamība tiek mērīta trīs dzērienu grupām – alum, vīnam un stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem. Tā kā Latvijā skolēnu vidū samērā izplatīta ir sidra un

gatavo alkoholisko kokteiļu lietošana, tad aptaujas instrumentārijā papildus iekļauti arī mērījumi par šo dzērienu veidu pieejamību.

Kopumā lielākajai daļai aptaujāto skolēnu Latvijā alkohols ir viegli vai ļoti viegli pieejams – ja vien to vēlētos, 68% jauniešu būtu viegli vai ļoti viegli iegūt kādu no alkoholisko dzērienu veidiem. Latvijas rādītājs ir zemāks par ESPAD vidējo rādītāju (75%). Salīdzinot ar 2019. gadu, šis rādītājs Latvijā ir samazinājies par 10 procentpunktiem.

Atšķirības šajā jautājumā zēnu un meiteņu sniegto atbilžu starpā 2024. gada aptaujā atklāj, ka meitenes biežāk (74%) norādījušas, ka viņām ir viegli dabūt jebkuru alkoholiskos dzērienu, nekā to atzinuši zēni (62%). Novērtējot atšķirības alkoholisko dzērienu pieejamībā salīdzinājumā ar Lietuvu un Igauniju, secināms, ka Igaunijā tie ir viegli pieejami nedaudz mazākai jauniešu daļai (66%), savukārt Lietuvā šis rādītājs ir krietni zemāks (57%).

3.5. tabula. Alkoholisko dzērienu pieejamības vērtējums ESPAD kohortas skolēnu vidū, 2024. gads (%)

	Alus	Sidrs	Gatavie alkoholiskie kokteiļi	Vīns vai dzirkstošais vīns	Stiprie alkoholiskie dzērieni
Neiespējami	11	12	16	14	18
Ļoti grūti	6,6	6,7	10	9	13
Diezgan grūti	12	11	15	16	15
Diezgan viegli	30	27	23	26	22
Ļoti viegli	31	32	22	24	22
Grūti pateikt	9	12	13	12	11

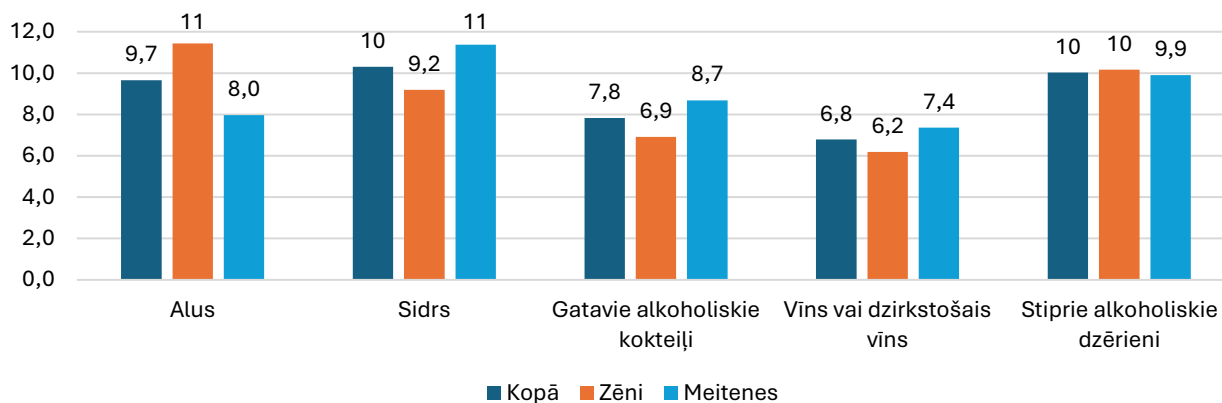
Visvieglāk pieejamais alkoholiskais dzēriens Latvijas skolēniem ir alus (61% ļoti viegli un diezgan viegli pieejams), kam seko sidrs (59%) un vīns (50%). Gatavos alkoholiskos kokteiļus viegli dabūt ir 45% jauniešu, stipros alkoholiskos dzērienus – 44% (3.5. tabula). Dzimumu griezumā vērojams, ka meitenes biežāk kā zēni ir norādījušas, ka viņām ir viegli iegūt visa veida alkoholiskos dzērienus. Atšķirība starp dzimumiem gan ir vismazākā attiecībā uz stipro alkoholisko dzērienu pieejamību (5 procentpunkti).

Iepriekš minētie rezultāti raksturo skolēnu subjektīvās sajūtas par iespējām iegūt alkoholiskos dzērienus bez sasaistes ar veidu, kādā tie tiek iegūti. Vienlaikus ESPAD pētījumā ir aplūkota arī alkohola iegāde pēdējo 30 dienu laikā (1) veikalā un (2) lietošana ēdināšanas iestādē vai izklaides vietā (krogā, bārā, restorānā vai diskotēkā). Dati par alkohola iegādi ir nozīmīgi rādītāji, kas atspoguļo pētījuma mērķa grupas reālās iespējas iegādāties alkoholiskos dzērienus. Tā kā normatīvie akti Latvijā nosaka, ka alkoholiskos dzērienus drīkst pārdot pircējiem, kuri sasnieguši 18 gadu vecumu, bet vecumu apliecinošs dokuments jāuzrāda visiem, kas jaunāki par 25 gadiem, tad šis rādītājs zināmā mērā var atspoguļot to, cik lielā mērā tirdzniecības vietas ievēro likumā noteiktās normas, un cik lielā mērā skolēniem izdodas apiet šādas normas.

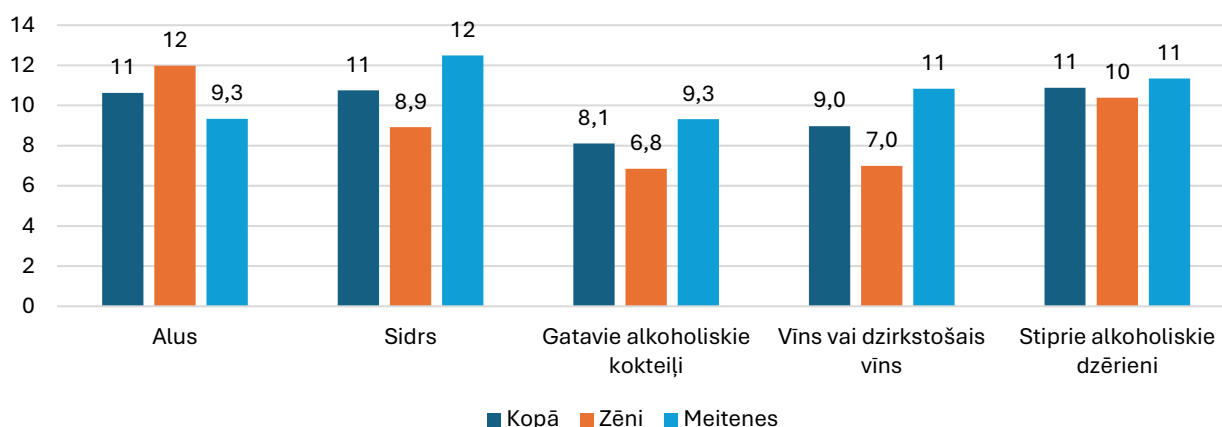
3.11. attēlā redzams to skolēnu īpatsvars, kuri pēdējo 30 dienu laikā vismaz vienu reizi ir pirkusi sev alkoholu veikalā (pārtikas veikalā, kioskā vai degvielas uzpildes stacijā). Kā rāda attēlā redzamie dati, tad alu, sidru vai stipros alkoholiskos dzērienus vismaz reizi pēdējā mēneša laikā ir iegādājušies 10% skolēnu. Zēni biežāk ir iegādājušies alu (11%), meitenes – sidru (11%), gatavos alkoholiskos kokteiļus (8,7%) vai vīnu vai dzirkstošo vīnu (7,4%). Stipro alkoholisko dzērienu pirkšanā pēdējo 30 dienu laikā

veikalā nav atšķirību dzimumu griezumā. Arī alkohola lietošana pēdējo 30 dienu laikā ēdināšanas iestādē vai izklaides vietā Latvijas skolēnu vidū 2024. gadā ir vērojama aptuveni vienādā apmērā kā šo dzērienu iegāde veikalā (3.12. attēls).

3.11. attēls. Alkoholisko dzērienu iegāde kaut vienu reizi savām vajadzībām veikalā pēdējo 30 dienu laikā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

3.12. attēls. Alkoholisko dzērienu lietošana kaut vienu reizi ēdināšanas iestādē vai izklaides vietā pēdējo 30 dienu laikā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

3.4. Alkoholisko dzērienu lietošanas motīvi

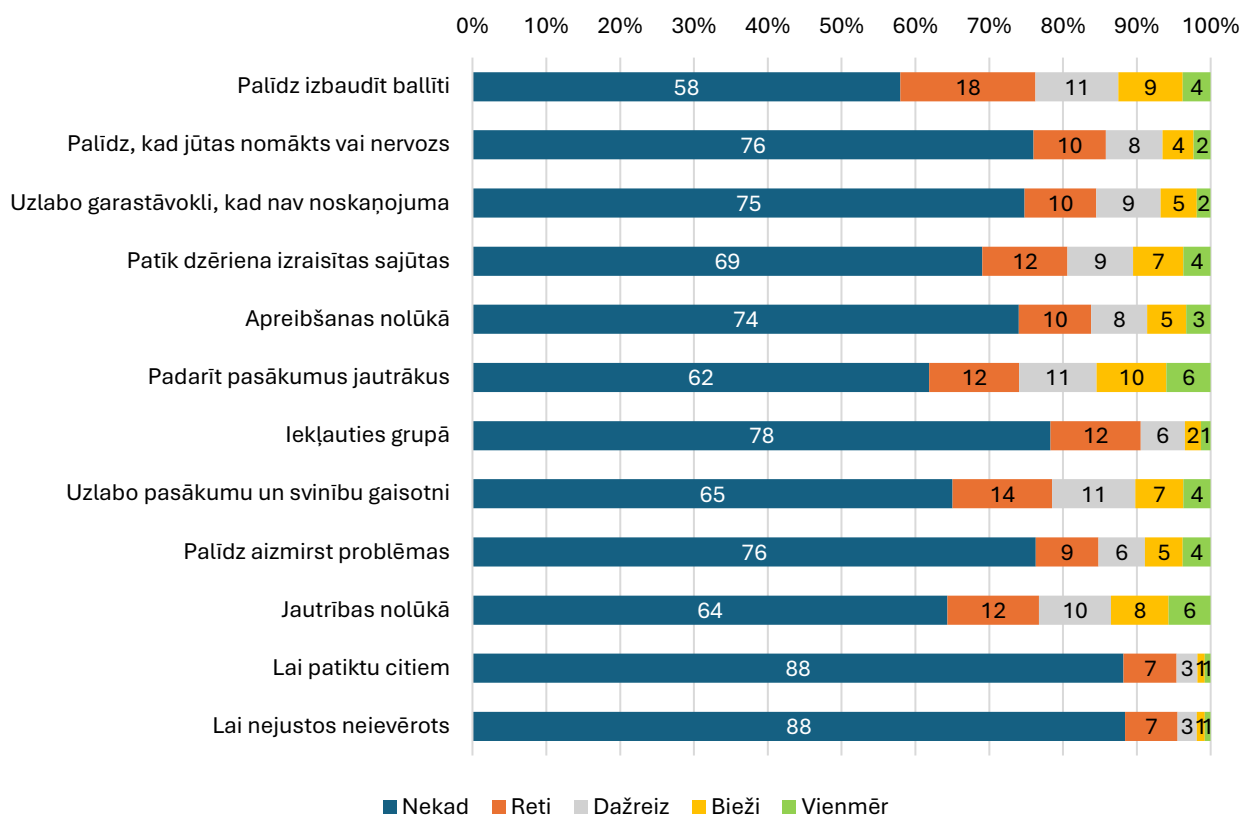
Aptaujas anketā jauniešiem tika piedāvāti 12 dažādi motīvi, kas varētu būt mudinājuši viņus lietot alkoholu. Par katru no tiem jauniešiem bija jāsniedz tā nozīmīguma vērtējums, norādot, cik bieži konkrētais motīvs vai iemesls ir pamudinājis viņus lietot alkoholiskos dzērienus (3.13. attēls).

Pirmā motīvu grupa ir saistīta ar saviesīgu pasākumu gaisotni. Atbilstoši Latvijas jauniešu atbildēm bieži vai vienmēr alkohola lietošana palīdz izbaudīt ballīti 13% jauniešu; 11% skolēnu uzskata, ka alkohola lietošana uzlabo pasākumus un svinību gaisotni; 16% norādījuši, ka tas padara pasākumus jautrākus.

Otrā motīvu grupa ir saistīta ar personas noskaņojuma uzlabošanas alkohola iedarbības rezultātā. 14% jauniešu uzskata, ka lietojuši alkoholu, jo tas ir jautri; 6,8% norādījuši, ka tas uzlabo garastāvokli, kad nav noskaņojuma; 6,5% dzēruši alkoholiskos dzērienus, jo tas palīdz, kad viņi jūtas nomākti vai nervozi; savukārt 8,9% atzinuši, ka alkoholu lietojuši, lai aizmirstu savas problēmas. Analizējot šīs

motīvu grupas datus dzimumu griezumā, redzams, ka meitenes tos ir norādījušas nedaudz biežāk nekā zēni. Attiecībā uz pārējām motīvu grupām dzimumatšķirības ir nebūtiskas.

3.13. attēls. Alkoholisko dzērienu lietošanas motīvi, 2024. gads (%)

Trešā motīvu grupa ir saistīta ar patīkamām fiziskām sajūtām. 8,6% dzēruši alkoholiskos dzērienus, lai apreibtu, bet 10,5% skolēnu atzinuši, ka dzēruši alkoholu, jo viņiem ir patikušas dzēriena izraisītās izjūtas (3.13. attēls). Ceturrtā motīvu grupa ir saistīta ar socializēšanos. Saskaņā ar jauniešu atklāto pieredzi 3,5% lieto alkoholu, lai iekļautos grupā; 1,8% to dara, lai patiktu citiem, un 1,9%, lai nejustos neievēroti.

Šie rezultāti ir pamats secinājumam, ka alkohols nav nozīmīgs jauniešu savstarpējās saskarsmes un attiecību veidošanā. Galvenie jauniešu alkoholisko dzērienu lietošanas motīvi ir saistīti ar pozitīvu emociju radīšanu, īpaši saviesīgos pasākumos.

3.5. Alkohola lietošanas radītās problēmas

ESPAD pētījumā tika iekļauti arī vairāki mērījumi par problēmām, ar kurām jaunieši varētu būt saskārušies alkohola lietošanas dēļ. Anketā uzskaitītās alkohola lietošanas rezultātā radušās problēmas iespējams iedalīt piecās problēmu grupās: (1) individuālās problēmas (ietver nelaimes gadījumus vai savainojumus un nokļūšanu slimnīcā), (2) riskantas uzvedības problēmas (braukšana vai peldēšanās, lietojot alkoholu), (3) attiecību problēmas (ietver nopietnas problēmas attiecībās, strīdus), (4) seksuāla rakstura problēmas (nodarbošanās ar seksu bez prezervatīva un seksuālas uzmācšanas piedzīvošana), (5) likumpārkāpumi (ietver piedalīšanos kautiņā, nepatīkšanas ar policiju, bijis upuris zādzībai vai laupīšanai).

Atbilstoši 2024. gada ESPAD pētījuma rezultātiem (3.6. tabula), secināms, ka visbiežāk jaunieši alkohola lietošanas dēļ ir sabojājuši vai pazaudējuši kādas lietas vai apģērbu (5,0%). Nopietnākās situācijās, piemēram, bijis iesaistīts nelaimes gadījumā, nopietnā strīdā, kautiņā vai nepatīkšanās ar policiju, pēdējo 12 mēnešu laikā bijuši iesaistīti mazāk skolēnu, attiecīgi 3,6%, 2,7%, 2,2%, 1,8%. Salīdzinot ar 2019. gada pētījuma rezultātiem, šādas situācijas ir samazinājušās. Piemēram, 2019. gadā 7,4% skolēnu kaut reizi bija gadījies pazaudēt kādu lietu, 3,9% iesaistījās nopietnā strīdā, bet 4,9% cieta nelaimes gadījumā vai savainojās. Tāpat vērojama pozitīva tendence attiecībā uz peldēšanos dziļos ūdeņos reibuma stāvoklī vai motorizēta transporta līdzekļa vadīšanas reibumā. Šādās situācijās pēdējo 12 mēnešu laikā bijuši iesaistīti mazāk skolēnu kā pirms četriem gadiem, attiecīgi 2,7% (iepriekš 3,4%) un 1,8% (iepriekš 2,0%) aptaujāto skolēnu. Vēl 1,7% skolēnu alkohola reibumā ir tīšām paši sevi savainojuši (2019. gadā 2,2%) un 1,6% nodarbojies ar seksu bez prezervatīva (2019. gadā 1,8%). Taču piedzīvojuši seksuālu uzmākšanos ir tik pat daudz skolēnu, cik 2019. gadā – 3,2%. Mazliet palielinājies ir to skolēnu īpatsvars, kas ir nonākuši slimnīcā – reibuma dēļ tas noticis 0,9% skolēnu, savukārt traumas vai savainojuma dēļ 0,4% (2019. gadā attiecīgi 0,7% un 0,3%).

3.6. tabula. ESPAD kohortas skolēnu pēdējo 12 mēnešu laikā alkohola lietošanas rezultātā piedzīvotās problēmas dzimuma griezumā, %

	Zēni	Meitenes	Kopā
Individuālas problēmas			
Sabojāja lietas vai apģērbu	3,4	6,5	5,0
Nelaimes gadījumu vai savainojumu	2,4	4,7	3,6
Tīšām nodarīja sev pāri	1,6	1,7	1,7
Nogādāts slimnīcā reibuma dēļ	1,0	0,8	0,9
Nogādāts slimnīcā traumas vai savainojuma dēļ	0,6	0,3	0,4
Riskanta uzvedība			
Brauca ar mopēdu, mašīnu vai citu motorizētu transporta līdzekli	2,7	1,0	1,8
Iesaistīts negadījumā, pašam vadot transporta līdzekli	0,9	0,3	0,6
Peldējies dziļā ūdenstilpē	2,5	2,9	2,7
Attiecību problēmas			
Iesaistījies nopietnā strīdā	2,2	3,3	2,7
Likumpārkāpumi			
Bijušas nepatīkšanās ar policiju	1,8	1,8	1,8
Kautiņš	2,4	1,9	2,2
Ticis aplaupīts vai apzagts	0,7	0,8	0,8
Seksuālas dabas problēmas			
Nodarbojies ar seksu bez prezervatīva	1,9	1,3	1,6
Piedzīvoja seksuālu uzmākšanos	2,0	4,3	3,2

Salīdzinot iegūtos rezultātus dzimumu griezumā, redzams, ka meitenes vairāk ir sabojājušas lietas vai apģērbu (meitenes – 6,5%, zēni – 3,4%), cietušas nelaimes gadījumā vai guvušas savainojumus (meitenes – 4,7%, zēni – 2,4%), kā arī piedzīvojušas seksuālu uzmākšanos (meitenes – 4,3%, zēni – 2,0%). Zēni biežāk braukuši ar motorizētu transporta līdzekli reibuma stāvoklī (zēni – 2,7%, meitenes – 1,0%).

3.6. Alkohola lietošana kopā ar enerģijas dzērieniem

Kopš 2015. gada ESPAD pētījuma instrumentārijā ir iekļauti mērījumi arī par enerģijas dzērienu lietošanas izplatību un lietošanu kopā ar alkoholu. Kā liecina 2024. gada pētījuma rezultāti, enerģijas dzērienus dzīves laikā ir pamēģinājuši 63% Latvijas skolēnu (2019. gadā – 80%).

18% skolēnu enerģijas dzērienus ir pamēģinājuši 1-2 reizes dzīves laikā, 13% tos lietojuši 3-5 reizes, savukārt līdzīgs īpatsvars ir lietojuši enerģijas dzērienus 6-9 un 10-19 reizes savas dzīves laikā (attiecīgi 9,4% un 9,1%). Tomēr jāatzīmē, ka salīdzinājumā ar iepriekšējā pētījuma rezultātiem, palielinājusies ir to ESPAD kohortas skolēnu skaits, kuri enerģijas dzērienus dzer regulāri, proti, kuri dzīves laikā tos dzēruši 40 un vairāk reizi. Tādi kopumā ir 10,5% skolēnu (iepriekš 7,8%). Pretēji 2019. gadā novērotajam, enerģijas dzērienus biežāk dzīves laikā ir pamēģinājušas meitenes nekā zēni, attiecīgi 72% un 62%.

53% ESPAD kohortas skolēnu enerģijas dzērienus ir lietojuši pēdējo 12 mēnešu laikā. Visbiežāk skolēni (19%) šos dzērienus ir lietojuši 1-2 reizes, taču 9,2% tos pēdējā gada laikā dzēruši 20 un vairāk reizes, kas par 6,8 procentpunktiem vairāk nekā pirms četriem gadiem. Pēdējo 12 mēnešu laikā enerģijas dzērienus biežāk lietojušas meitenes (56%) nekā zēni (49%). Biežāk enerģijas dzērienus pēdējā gada laikā lietojuši skolēni no citām pilsētām (61%) un laukiem (60%) nekā skolēni no Rīgas (46%) un republikas nozīmes pilsētām (47%). Skatot reģionu griezumā, vislielākais īpatsvars skolēnu, kuri pēdējo 12 mēnešu laikā lietojuši enerģijas dzērienus, ir Kurzemē (65%), savukārt viszemākais – Latgalē (45%). Statistiski nozīmīgas atšķirības vērojamas starp latviešu un mazākumtautību skolēniem, rādītāji ir attiecīgi 57% un 36%.

Mazliet vairāk kā trešdaļa (34%) skolēnu enerģijas dzērienus ir dzēruši pēdējo 30 dienu laikā. 17% no viņiem to darījuši 1-2 reizes. To skolēnu īpatsvars, kuri uzskatāmi par regulāriem enerģijas dzērienu lietotājiem (pēdējo 30 dienu laikā dzēruši 10 un vairāk reizes), ir 4,8%. Pēdējā mēneša laikā enerģijas dzērienus lietojuši vairāk zēnu nekā meiteņu, attiecīgi 35% un 32%.

Aplūkojot, cik bieži skolēni ir **dzēruši enerģijas dzērienus sajauktus kopā ar alkoholu vienā iedzeršanas reizē, ESPAD dati rāda, ka šāda pieredze dzīves laikā ir 27%**. Rādītājs ir pieaudzis kopš 2019. gada, kad tas bija 18%. Būtiskas atšķirības starp zēniem un meitenēm nav novērojamas (26% un 27%), taču biežāk tas novērojams citās pilsētās (31%) un lauku teritorijās (34%) nekā Rīgā (21%). Reģionu griezumā retāk šī pieredze sastopama Rīgas pilsētā un Latgalē.

3.7. Alkoholisko dzērienu reklāmas

Kopš 2015. gada ESPAD pētījuma instrumentārijā Latvijā ir iekļauti arī mērījumi par alkoholisko dzērienu reklāmām. Šo mērījumu mērķis ir noskaidrot, cik bieži jaunieši pēdējo 30 dienu laikā redzējuši alkoholisko dzērienu reklāmas dažādos plašsaziņas informācijas līdzekļos, kā arī alkoholisko dzērienu reklamēšanai izmantotos netradicionālos paņēmienus.

Kā liecina pētījuma rezultāti, visbiežāk pēdējo 30 dienu laikā skolēni alkoholisko dzērienu reklāmas ir redzējuši televīzijā (74%), internetā (72%) un tirdzniecības vietās (64%). Vēl salīdzinoši bieži jaunieši alkoholisko dzērienu reklāmas pamanījuši izklaides pasākumu vietās (55%), vides reklāmās (54%), drukātajos izdevumos (49%). Visretāk tās ievērotas radio (39%) un sporta pasākumos (36%). Būtiski norādīt, ka gan televīzijā, gan radio ir aizliegta alkoholisko dzērienu reklāma, izņemot alu un vīnu. Tāpat saskaņā ar Alkoholisko dzērienu aprites likumu, alkoholisko dzērienu reklāma vides stendos ir aizliegta. Tādējādi nepieciešams precizēt, kādā veidā alkoholisko dzērienu reklāma ir izvietota, ka skolēni to identificē ar vides reklāmu.

Skolēnu sniegtajā vērtējumā par alkoholisko dzērienu reklāmu izplatību redzams, ka meitenes lielākoties biežāk ir pamanījušas alkohola reklāmas nekā zēni, piemēram, televīzijā (meitenes 79%, zēni 70%), drukātos izdevumos (meitenes 52%, zēni 46%) vai tirdzniecības vietās (meitenes 68%, zēni 60%). Savukārt zēni vairāk reklāmas pamanījuši sporta pasākumos (zēni 20%, meitenes 33%).

Alkoholisko dzērienu reklamēšanai tiek izmantoti arī netradicionāli veidi. 22% kaut reizi ir apmeklējuši kādu ar alkoholisko dzērienu zīmolu saistītu interneta vietni. 17% skolēnu norāda, ka dzīves laikā ir kaut reizi saņēmuši e-pastu, kas satur alkohola reklāmu. Tāpat gandrīz katrs desmitais (11%) skolēns kaut reizi dzīvē ir lejupielādējis mobilā tālruņa vai datora fona attēlu ar alkoholiskā dzēriena zīmolu vai logotipu, un 21% aptaujāto jauniešu kaut reizi dzīvē ir aplūkojuši kāda alkoholiskā dzēriena profilu sociālajos tīklos.

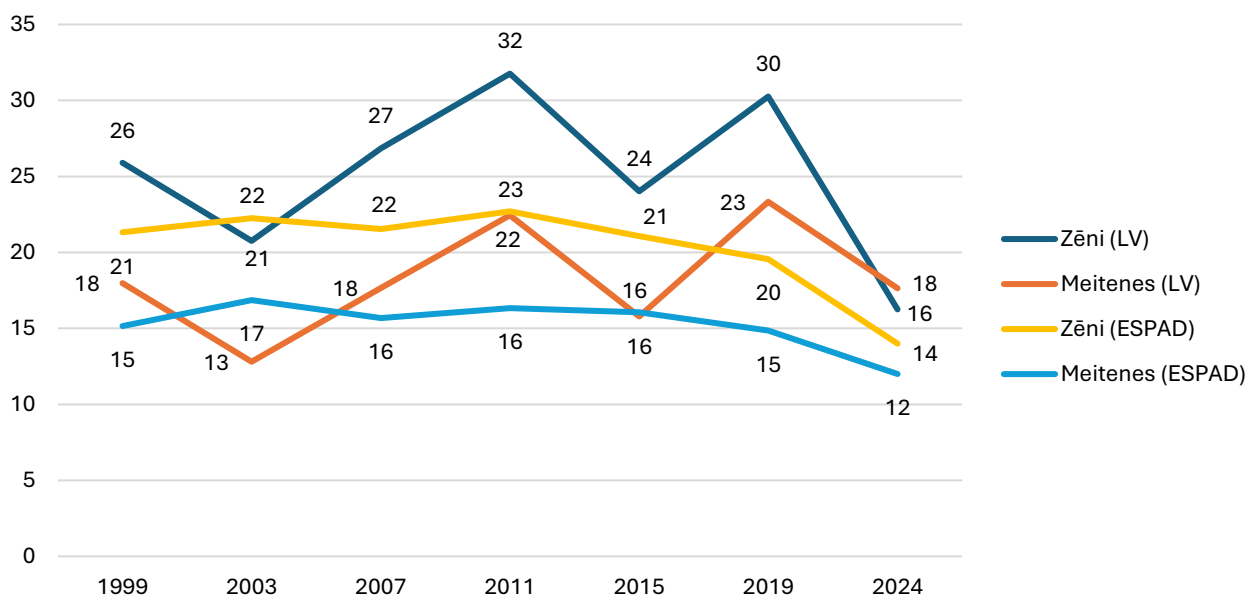
4. NARKOTIKAS

Šajā nodaļā ir aplūkota skolēnu narkotiku lietošanas pieredzes, aptverot jebkādas psihoaktīvās vielas (nelegālās narkotikas, inhalantus un trankvilizatorus u.tml.), t.sk., jaunās psihoaktīvās vielas. Rezultātu pārskatā lielāka uzmanība ir pievērsta marihuānai, t.i., vielai, kuru visbiežāk kā pirmo pamēģina jaunieši. Nodaļas ietvaros ir aplūkota narkotiku lietošanas izplatība un pieejamības vērtējums, skolēnu vecums, kad pirmo reizi ir pamēģināta katra no biežāk lietotajām vielām. Tāpat nodaļas ietvaros ir aplūkoti arī skolēnu viedokļi par narkotiku lietošanas kaitīgumu atbilstoši ESPAD metodoloģijai.

4.1. Narkotiku lietošanas izplatība

2024. gada pētījumā vērojams būtisks samazinājums vairākos galvenos narkotiku izplatības rādītājos ESPAD skolēnu kohortā. Salīdzinājumā ar 2019. gadu par 11 procentpunktiem ir samazinājies to 15-16 gadus veco skolēnu īpatsvars, kuri **kaut reizi pamēģinājuši kādu no narkotikām** – šobrīd šāda pieredze ir **17%** minētās vecumgrupas Latvijas skolēnu. Latvijas rādītājs ir augstāks par ESPAD dalībvalstu vidējo (13%). Meitenēm šī pieredze bijusi biežāk – 18% Latvijas meiteņu un 16% zēnu ir pamēģinājuši narkotikas (4.1. attēls).

4.1. attēls. Narkotiku* lietošanas pieredze zēnu un meiteņu vidū salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem, 1999. – 2024. gads (%)

Augstākie rādītāji ESPAD dalībvalstu vidū ir iegūti Lihtenšteinā (25%), Čehijā (24%), Itālijā (21%) un Slovākijā (21%), bet viszemākie – Gruzijā (3,9%), Moldovā (3,9%) un Fēru salās (5,9). Savukārt Igaunijā (19%) ir augstāks rādītājs nekā Latvijā, bet Lietuvā (13%) zemāks.

Kopumā 2024. gadā ESPAD pētījuma dalībvalstīs zēni biežāk nekā meitenes kaut reizi dzīvē ir lietojuši narkotiskās vielas (attiecīgi 15% un 13%). Arī Latvijas kaimiņvalstīs – Igaunijā (zēni – 20%, meitenes 18%) un Lietuvā (zēni – 14%, meitenes – 11%) ir novērojama šī tendence.

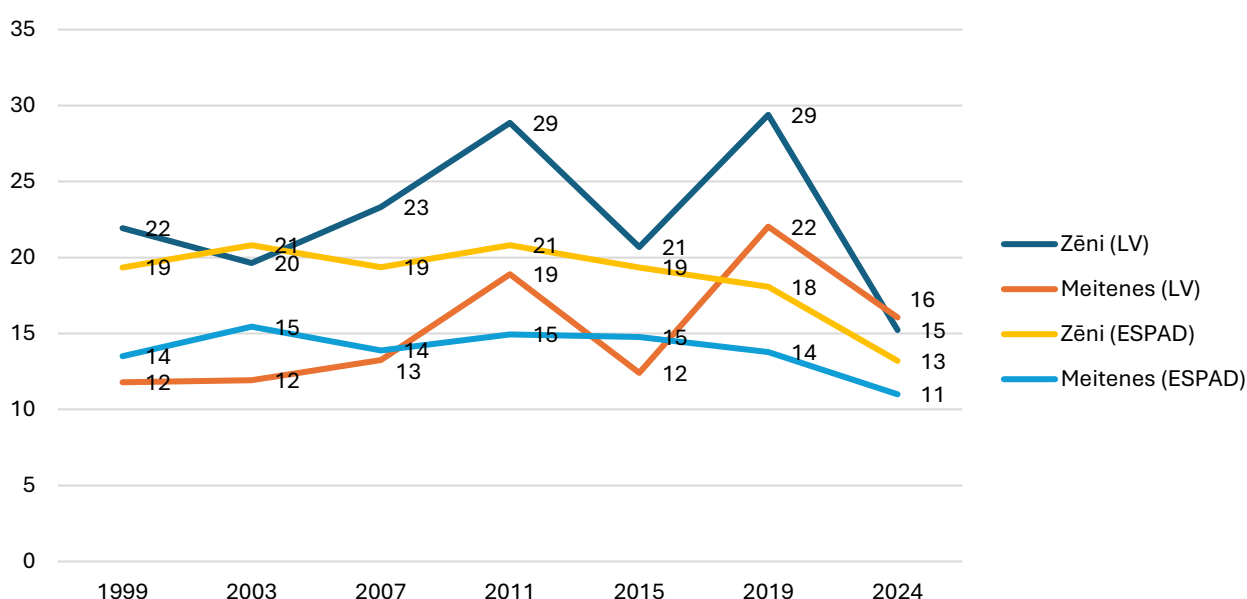
Latvijas un ESPAD dalībvalstu vidējie dati rāda, ka, ja skolēns ir pamēģinājis narkotikas, tad biežāk tas ir noticis trīs vai vairāk reīzu, nevis 1-2 reizes, t.i., Latvijā 6,2% skolēnu ir pamēģinājuši nelegālās narkotikas 1-2 reizes un 11% – trīs un vairāk reizes. ESPAD vidēji šie rādītāji ir attiecīgi 4,6% un 8,7%. Šī tendence paliek nemainīga, aplūkojot atsevišķi zēnu un meiteņu pieredzi. Latvijā 5,4% zēnu

ir pamēģinājuši nelegālās narkotikas 1-2 reizes un 11% – trīs un vairāk reizes. Latvijas meiteņu vidū 1-2 reizes narkotikas ir pamēģinājušas 7,0%, trīs un vairāk reizes – 11%.

4.1.1. Marihuāna

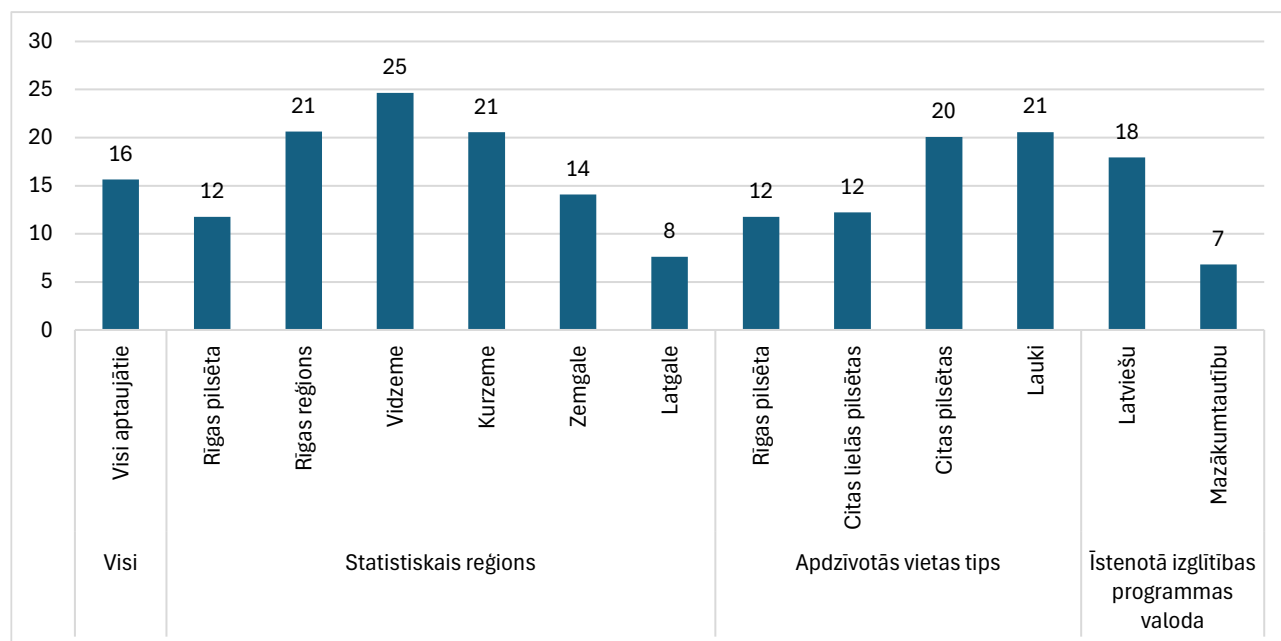
2015. gada ESPAD pētījumā marihuānas pamēģināšanas rādītājs bija samazinājies un 17% skolēnu bija kaut reizi dzīves laikā pamēģinājuši marihuānu, 2019. gadā marihuānas pamēģināšanas izplatība bija paaugstinājusies par 9 procentpunktiem, savukārt šī pētījuma rezultāti 2024. gadā atkal norāda uz rādītāja samazināšanos. Tas ir par vienu procentpunktu zemāks kā 2015.gadā – tātad, **16% Latvijas skolēnu kaut reizi dzīves laikā ir pamēģinājuši marihuānu**. Marihuānu pamēģinājušas 16% meitenes un 15% zēnu, un šī atšķirība nav statistiski būtiska (4.2. attēls).

4.2. attēls. Marihuānas pamēģināšanas pieredze Latvijas skolēnu vidū salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem, 1999. – 2024. gads (%)

Aplūkojot marihuānas pamēģināšanas pieredzi reģionu, apdzīvoto vietu un izglītības iestāžu mācību valodu griezumā, parādās līdzīgas tendences kā cigarešu un alkohola lietošanas gadījumā. Vissmagākais marihuānas pamēģināšanas īpatsvars ir Latgalē (7,6%), kā arī Rīgas pilsētā (12%), savukārt visaugstākais – Vidzemē (25%). Apdzīvoto vietu griezumā redzams, ka Rīgas skolēni visretāk atzinuši, ka ir dzīves laikā lietojuši marihuānu (12%), savukārt visbiežāk tas noticis laukos (21%). Aplūkojot rezultātus pēc izglītības iestādē īstenotās programmas valodas, redzams, ka skolēni ar latviešu mācību valodu biežāk atzīst marihuānas lietošanas pieredzi dzīves laikā nekā skolēni ar mazākumtautību mācību valodu (18% pret 7%) (4.3. attēls).

4.3. Marihuānas pamēģināšanas tendences reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes mācību valodas griezumā, 2024. gads (%)

Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

Marihuānu pamēģinājušie 15-16 gadus vecie Latvijas skolēni parasti to smēķējuši vienu vai divas reizes. Šāda vienreizēja marihuānas pamēģināšanas pieredze ir 6,3% Latvijas skolēnu, vēl 4,9% to smēķējuši trīs līdz deviņas reizes dzīves laikā un 1,8% vairāk par četrdesmit reizēm. Salīdzinot ar 2019. gadu, 1-2 reižu marihuānas pamēģināšanas īpatsvars ir samazinājies par 3,6 procentpunktiem.

Aplūkojot marihuānas lietošanas pieredzi dzīves laikā Latvijā salīdzinājumā ar citām ESPAD valstīm, redzams, ka Latvijas rādītājs (16%) ir augstāks par ESPAD vidējo (12%) un tas ir devītais augstākais dalībvalstu vidū. Augstākie rādītāji ir Čehijā (24%) un Lihtenšteinā (23%). Vēl salīdzinājumam – Igaunijas rādītājs ir 18% un Lietuvas – 11%.

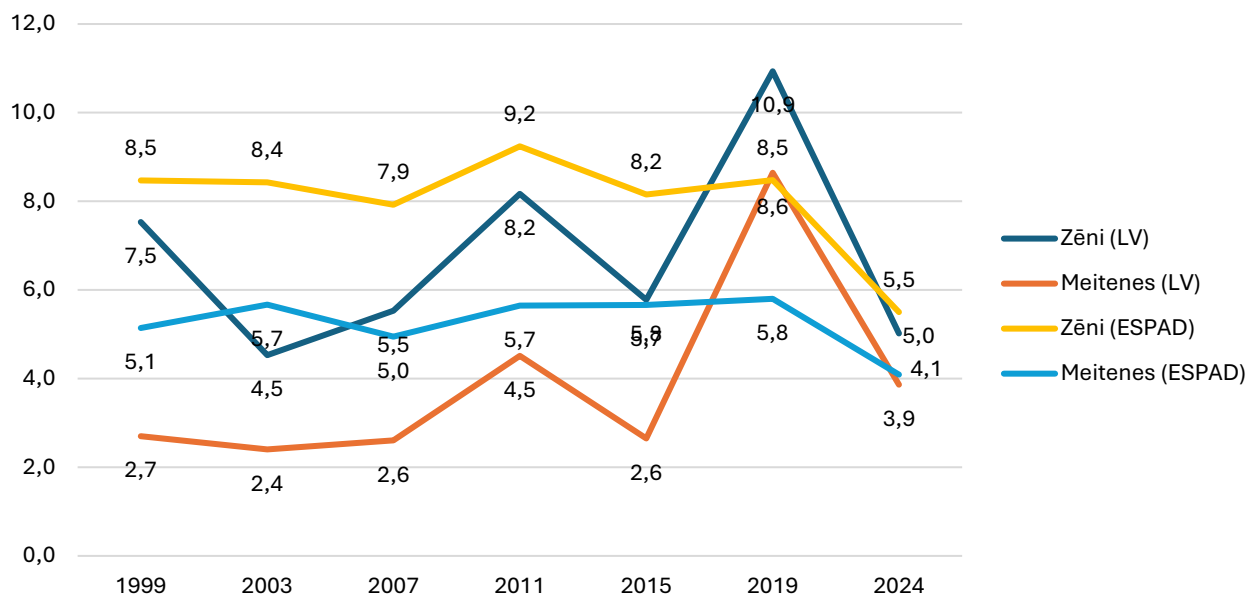
2024. gada ESPAD dati rāda, ka **12% Latvijas skolēnu bija lietojuši marihuānu pēdējo 12 mēnešu laikā**, t.i., salīdzinot ar 2019. gadu, novērojams samazinājums par 9 procentpunktiem, un **4,4% 15-16 gadus veco skolēnu uzskatāmi par neseniem marihuānas lietotājiem** – viņi to **lietojuši pēdējo 30 dienu laikā**. Salīdzinot ar 2019. gadu, abi rādītāji ir būtiski krituši. Marihuānas lietošanas pieredze pēdējo 12 mēnešu laikā ir 11% Latvijas zēnu un 12% meiteņu.

Salīdzinot marihuānas lietošanas pieredzi pēdējo 12 mēnešu laikā Latvijā un citās ESPAD valstīs, redzams, ka Latvijas rādītājs ir augstāks par ESPAD vidējo (9,4%). Augstākie rādītāji ESPAD dalībvalstu vidū ir Lihtenšteinā (20%), Čehijā (19%), Slovēnijā (16%), Austrijā (14%), Itālijā (14%), Vācijā (14%), Slovākijā (14%). Savukārt Igaunijas rādītājs (12%) ir vienāds ar Latvijas, savukārt Lietuvā tas ir zemāks – 7,7%.

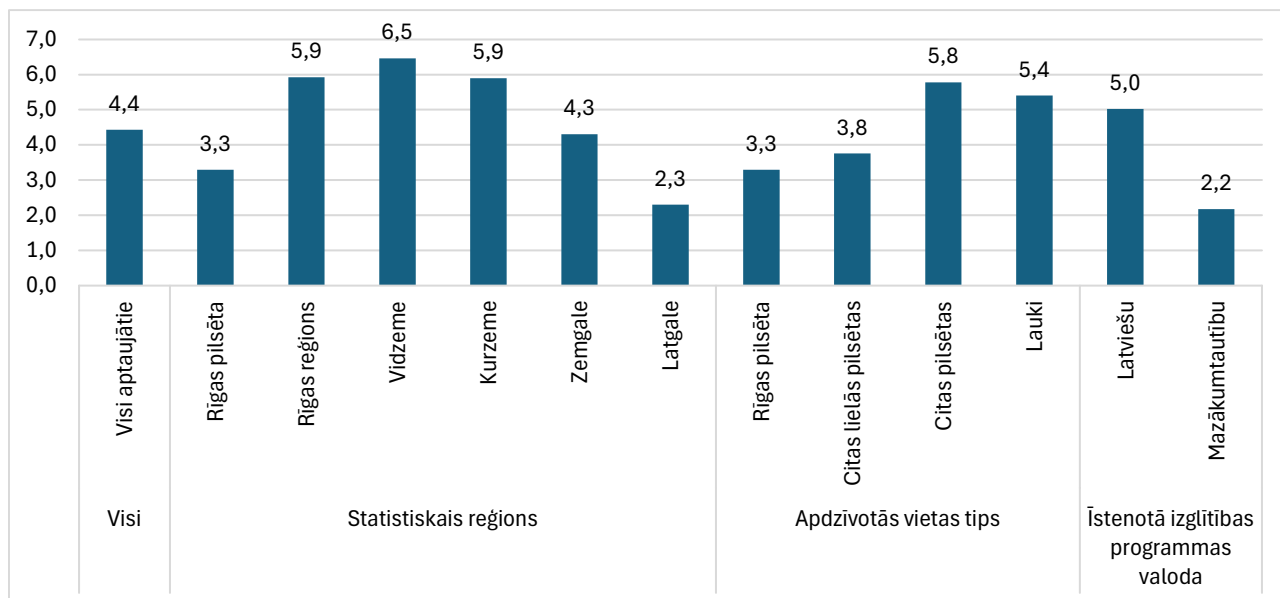
Vairums skolēnu, kuri bija lietojuši marihuānu pēdējo 12 mēnešu laikā, to darīja 1-2 reizes (5,8%). Salīdzinot ar ESPAD vidējiem rādītājiem, redzams, ka tieši šis biežums ir tas, kurā novērojamas vislielākās atšķirības – ESPAD vidēji marihuānu pēdējo 12 mēnešu laikā 1-2 reizes ir lietojuši 4,0%. Pārējās biežuma kategorijās manāmas atšķirības līdz 0,3 procentpunktiem.

4,4% aptaujāto Latvijas skolēnu ir lietojuši marihuānu pēdējo 30 dienu laikā. ESPAD dalībvalstu vidējais ir 4,8%. Skatot dzimumu griezumā, marihuānu Latvijā lietojuši 5,0% zēnu un 3,9% meiteņu.

4.4. attēls. Marihuānas lietošanas pieredze pēdējo 30 dienu laikā Latvijas zēnu un meiteņu vidū salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem, 1999. – 2024. gads (%)

4.5. Marihuānas lietošanas pēdējo 30 dienu laikā tendences reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes mācību valodas griezumā, 2024. gads (%)

Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

Aplūkojot marihuānas lietošanas tendences pēdējo 30 dienu laikā Latvijas reģionu, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes mācību valodas griezumā novērots, ka visretāk to ir darījuši Latgales skolēni (2,3%) pretstatā Vidzemes (6,5%) Kurzemes (5,9%) un Pierīgas skolēniem (5,9%), kā arī mazākumtautību skolēni (2,2%), salīdzinot ar latviešu skolēniem (5,0%).

Aplūkojot marihuānas lietošanas biežumu pēdējo 30 dienu laikā, redzams, ka vidēji Latvijā 2,1% skolēni to darījuši 1-2 reizes; vēl 0,8% lietojuši 3-5 reizes, savukārt 0,6% 20 un vairāk reizes. Vidējais ESPAD rādītājs attiecībā uz 1-2 reizu lietošanas īpatsvaru sakrīt ar Latvijas rādītāju, arī pārējos biežumos Latvijas dati ir tuvi ESPAD vidējam.

Lielākā daļa ESPAD valstu, tostarp Latvija, mērīja arī marihuānas lietošanu sajauktu kopā ar tabaku dzīves laikā. 10% Latvijas skolēni norāda, ka ir lietojuši šādu maisījumu, kas ir mazliet augstāks rādītājs nekā vidēji ESPAD valstīs (7,4%). Augstākie rādītāji ir Lihtenšteinā (16%), Slovēnijā (14%), Vācijā (13%) un Itālijā (13%). Meitenes (10%) un zēni (9,7%) Latvijā tabaku jaukušas vienādā apjomā.

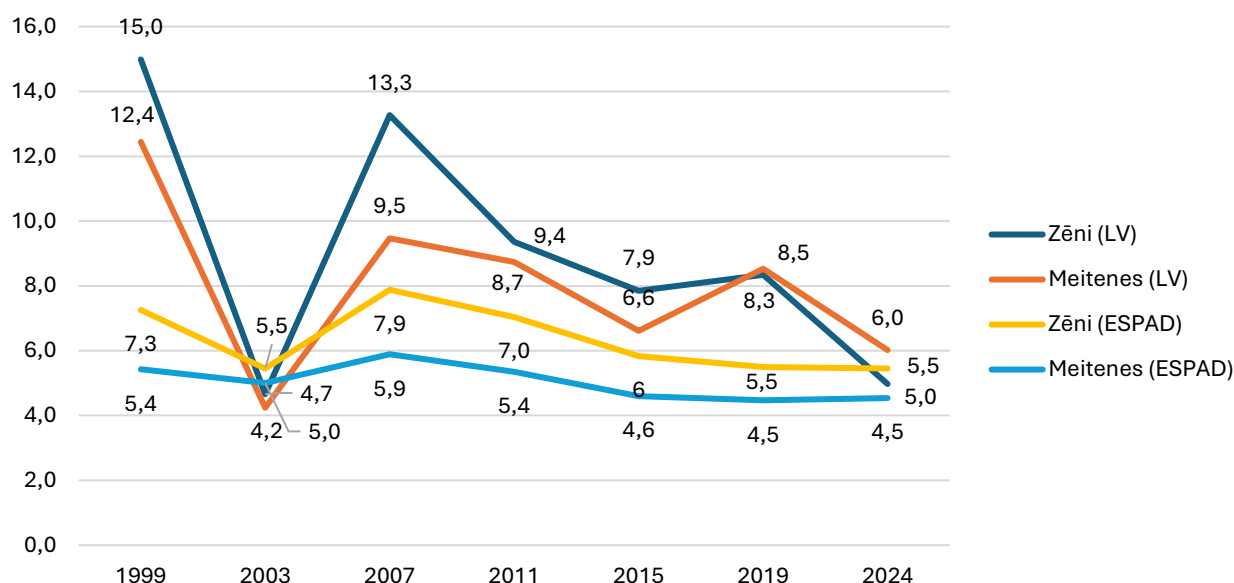
Aplūkojot dažādus marihuānas/ hašiša paveidus (piemēram, hašišu (kaņepju sveķus), marihuānu vai kaņepju eļļu), Latvijas skolēni visbiežāk ir lietojuši marihuānu (zālīti) – to pēdējo 12 mēnešu laikā smēķējuši 11% aptaujāto jauniešu. Ievērojami retāk skolēni lietojuši hašišu (kaņepju sveķus) un kaņepju eļļu, kurus pēdējo 12 mēnešu laikā lietojuši attiecīgi 2,7% un 3,3% jauniešu. Salīdzinot ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem redzams, ka Latvijā skolēni vairāk ir lietojuši marihuānu (zālīti), kā arī kaņepju eļļu, savukārt hašišu (kaņepju sveķus) – mazāk. ESPAD dalībvalstu vidējie rādītāji ir attiecīgi – 7,1%; 2,6%; 4,1%.

4.1.2. Citas nelegālās psihoaktīvās vielas

Citas nelegālās psihoaktīvās vielas, izņemot marihuānu, Latvijas skolēni dzīves laikā ir pamēģinājuši retāk – 5,5% aptaujāto jauniešu (5,0% zēni un 6,0% meitenes). Šie rādītāji ir kritušies, salīdzinot ar 2019. gadu, kad 8,4% jauniešu bija pamēģinājuši kādas nelegālas psihoaktīvas vielas (4.6. attēls). Latvijas 2024. gada rādītājs ir nedaudz augstāks nekā ESPAD vidējais, kas ir 4,8%. ESPAD dalībvalstu vidū augstākie rādītāji ir Kiprā (9,9%), Islandē (7,9%), Melnkalnē (7,6%), Slovākijā (7,5%). Savukārt viszemākie – Gruzijā (1,7%), Monako (2,3%), Moldovā (2,4%), Ziemeļmaķedonijā (2,4%), Fēru salās (2,7%).

1,8% Latvijas skolēnu citas narkotikas dzīves laikā bija lietojuši 1-2 reizes un 3,7% - 3 un vairāk reizes, kamēr vidēji ESPAD valstīs šie rādītāji ir attiecīgi 1,7% un 3,1%.

4.6. attēls. Citu narkotiku*, izņemot marihuānas, pamēģināšanas pieredze Latvijas zēnu un meiteņu vidū salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem, 1999. – 2024. gads (%)

4.1. tabula. Citu nelegālo psihoaktīvo vielu pamēģināšanas tendences ESPAD skolēnu kohortā, 1999. – 2024. gads (%)

	Ekstazī	Amfetamīns	Metamfetamīns	Heroīns	LSD un citi halucinogēni	Kokaīns
1999	6	4	-	-	3	2
2003	3	3	-	1	1	1
2007	7	6	-	1	4	2
2011	4	4	-	2	4	4
2015	2,7	2,9	2,4	2,1	3,7	2,3
2019	5,0	1,8	1,0	0,8	4,9	1,8
2024	2,8	2,4	1,4	0,9	3,1	2,5
ESPAD, 2024	2,1	1,8	1,4	1,2	1,8	2,3

Apskatot datus sadalījumā pēc ESPAD mērīto narkotiku veidiem (4.1. tabula), redzams, ka visvairāk jaunieši ir pamēģinājuši LSD un citus halucinogēnus – 3,1%. Šī viela ir vienlīdz populāra zēnu un meiteņu starpā. Otra biežāk norādītā nelegālā psihoaktīvā viela, kuru dzīves laikā ir pamēģinājuši Latvijas skolēni, ir ekstazī, to dzīves laikā pamēģinājuši 2,8% Latvijas skolēnu (zēni – 3,0%, meitenes – 2,5%). LSD un ekstazī pamēģināšana dzīves laikā Latvijas skolēnu vidū ir augstāka nekā vidēji ESPAD dalībvalstīs (4.1. tabula). Savukārt 2,5% jauniešu ir norādījuši, ka kaut reizi dzīvē ir pamēģinājuši kokaīnu, 2,4% amfetamīnu, 2,2% maģiskās sēnes, 1,4% metamfetamīnu, 1,2% kreku, 0,9% heroīnu un 0,6% GHB.

Salīdzinot ar 2019. gadu, statistiski nozīmīgas atšķirības ir ekstazī pamēģinājušo skaitā (sarucis par 2,2 procentpunktiem), LSD pamēģinājušo skaitā (sarucis par 1,8 procentpunktiem), kā arī amfetamīna (pieaudzis par 1,4 procentpunktiem) pamēģināšanas rādītājā. Lai gan 4.1. tabulā redzams, ka kokaīna pamēģināšanas īpatsvars ir mazliet augstāks, šīs atšķirības vēl nav statistiski nozīmīgas. Tā kā citi datu avoti Latvijā uzrāda kokaīna lietošanas popularitātes pieaugumu Latvijā, būtiski uzraudzīt šī rādītāja izmaiņas laikā (nākamajā ESPAD vilnī).

Vērtējot dzimumu griezumā, būtiskas atšķirības starp zēniem un meitenēm citu nelegālo psihoaktīvo vielu pamēģināšanā dzīves laikā nav novērojamas. Zēni nedaudz biežāk kā meitenes norādījuši, ka savā dzīves laikā kaut reizi ir pamēģinājuši ekstazī (3,0% zēnu un 2,5% meiteņu), amfetamīnu (2,5% zēnu un 2,4% meiteņu), savukārt meitenes nedaudz biežāk kā zēni norādījušas, ka ir pamēģinājušas metamfetamīnu (meitenes 1,5% un zēni 1,4%), kokaīnu (meitenes 2,6% un zēni 2,5%), taču šīs atšķirības nav statistiski būtiskas.

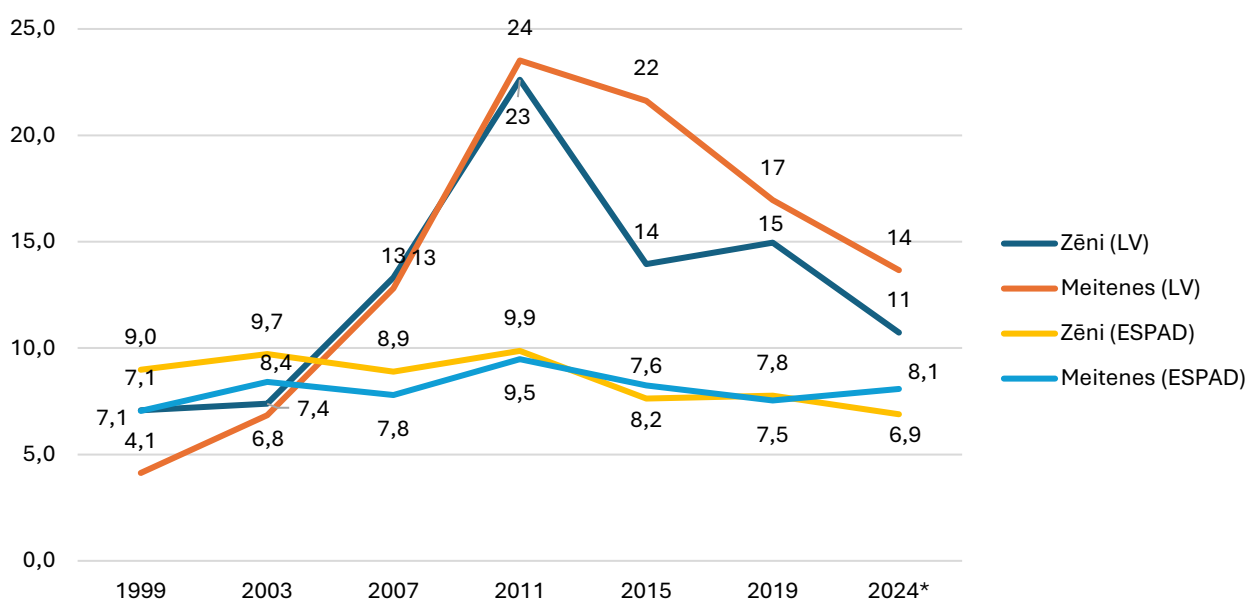
4.1.3. Legālo psihoaktīvo vielu lietošana (t.sk. apreibināšanās nolūkos)

Legālo psihoaktīvo vielu, kuru lietošana, t.sk., to lietošana apreibināšanās nolūkos, ir aplūkota ESPAD pētījumā, ir inhalanti, halucinogēnās “maģiskās sēnes”, trankvilizatori vai sedatīvie līdzekļi pēc ārsta norādījuma un trankvilizatori vai sedatīvie līdzekļi bez ārsta norādījuma, anaboliskie steroīdi, alkohols kopā ar zālēm, lai apreibinātos, kā arī pretsāpju līdzekļi (kuri aptiekā nopērkami tikai ar ārsta recepti), lai apreibinātos. Nosaukto vielu starpā Latvijas gadījumā ir pievēršama uzmanība vairāku vielu lietošanai, kuras dzīves laikā pamēģinājušo skolēnu īpatsvars kopumā ir relatīvi augsts un būtiski augstāks nekā citās ESPAD valstīs vidēji. Tādējādi nodaļas turpinājumā tiks aplūkota četru legālo psihoaktīvo vielu lietošana dažādos nolūkos, tās ir: inhalantu lietošana, trankvilizatori vai sedatīvie

līdzekļi bez ārsta norādījuma, kā arī šo medikamentu lietošana pēc ārsta norādījuma, un alkohola lietošana kopā ar zālēm, lai apreibinātos.

Inhalantu lietošana apreibināšanas nolūkos turpina samazināties jau kopš 2011. gada. 2024. gadā rādītāja aprēķinā ir iekļauta arī smieklu gāze (*nitrox oxide*), un Latvijas skolēnu īpatsvars, kas mēģinājuši inhalantus, lai apreibinātos ir 12% (salīdzinājumam – 2019. gadā tie bija 16%). Inhalantu pamēģināšana dzīves laikā Latvijā biežāk novērota meiteņu starpā – 14% meiteņu un 11% zēnu (4.7. attēls).

4.7. attēls. Inhalantu lietošanas pieredze Latvijas zēnu un meiteņu vidū salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem, 1999. – 2024. gads (%)

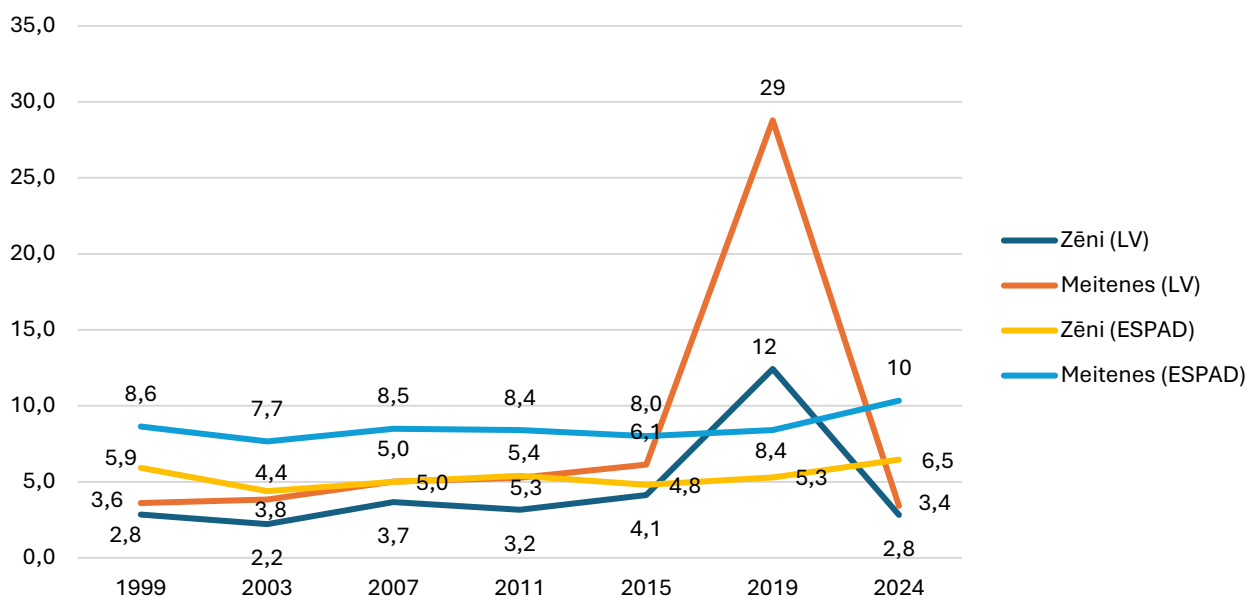
Piezīme 2024. gads: *inhalanti un smieklu gāze (nitrox oxide).

Augstāki rādītāji ir Zviedrijā (17%), Lihtenšteinā (16%) un Vācijā (13%). ESPAD pētījuma dalībvalstu vidējais rādītājs ir 7,3%.

Vērtējot inhalantu pamēģināšanu, izslēdzot smieklu gāzes pamēģināšanu, Latvijā inhalantu lietošanas tendences būtiski atšķiras no citu atkarību izraisīto vielu lietošanas ar to, ka pirmkārt, šī pieredze biežāk raksturīga skolēniem, kuri mācās skolās ar mazākumtautību programmu (17% pret 8,9%), otrkārt, biežāk tā ir novērota Latgalē (15%), salīdzinot ar Kurzemi (11%), Rīgas pilsētu (11%), Zemgali (10%), Vidzemi (9,5%).

Dzīves laikā inhalantu pamēģināšanas reižu skaits Latvijas skolēnu starpā pamatā ir 1-2 reizes (6,6%), vēl 4,0% atzinuši, ka to darījuši trīs vai vairāk reizes. Iepriekš novērotās atšķirības dzimumu starpā atspoguļojas inhalantu lietošanas skaitā – zēni retāk nekā meitenes (taču bez statistiski būtiskām atšķirībām) norāda, ka ir lietojuši inhalantus 1-2 reizes (5,4% zēnu un 7,7% meiteņu), biežākas lietošanas gadījumā būtiskas atšķirības dzimumu starpā nav novērotas.

4.8. attēls. Trankvilizatoru un sedatīvo līdzekļu bez ārsta norādījuma lietošanas pieredze Latvijas zēnu un meiteņu vidū salīdzinājumā ar ESPAD dalībvalstu vidējiem rādītājiem, 1999. – 2024. gads (%)

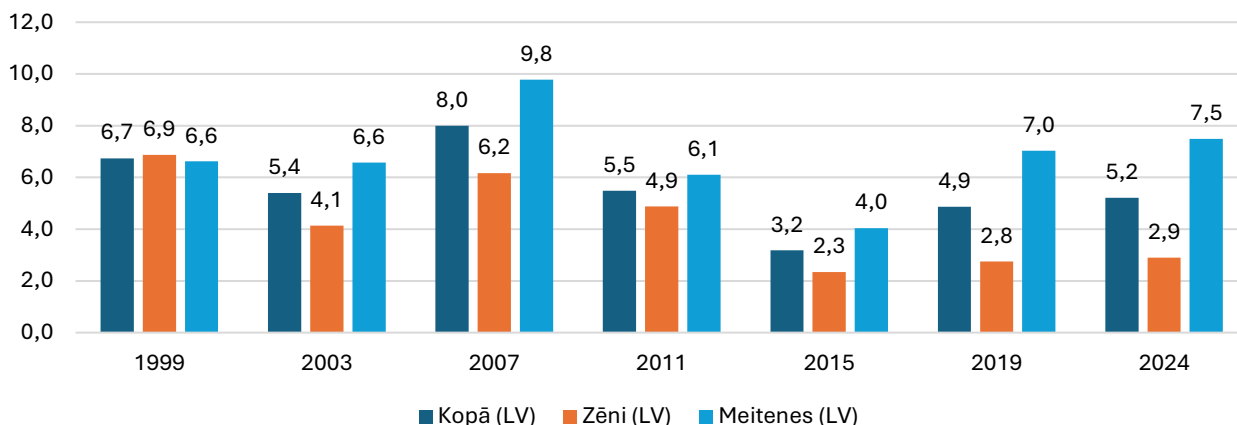

Salīdzinot ar 2019. gadu, kad Latvijas ESPAD aptaujā tika precizēts jautājuma formulējums (anketā ar piebildi: nomierinošas vai miega zāles), mērot trankvilizatoru un sedatīvo līdzekļu lietošanu bez ārsta norādījuma, 2024. gada ESPAD Latvijas rezultātos novērots ievērojams rādītāja samazinājums trankvilizatoru vai sedatīvo līdzekļu lietošanā bez ārsta norādījuma. Ja 2019. gadā 21% 15–16 gadus veco skolēnu bija norādījuši, ka vismaz reizi dzīvē lietojuši trankvilizatorus vai sedatīvos līdzekļus bez ārsta norādījuma, tad 2024. gadā šādu pieredzi atzinuši 3,1% skolēnu. Meiteņu vidū trankvilizatoru vai sedatīvo līdzekļu lietošana ir izplatītāka nekā zēnu vidū gan ESPAD vidēji, gan Latvijā. Latvijā 2024. gadā 5,0% meiteņu un 3,7% zēnu trankvilizatorus vai sedatīvos līdzekļus lietojuši pēc ārsta norādījuma (ESPAD vidēji 11% meiteņu un 8,0% zēnu), bez ārsta norādījuma – 3,4% Latvijas meiteņu un 2,8% zēnu (ESPAD vidēji – 10% meiteņu un 6,4% zēnu) (4.8. attēls).

Salīdzinājumam – Igaunijā rādītājs par trankvilizatoru un sedatīvo līdzekļu lietošanu bez ārsta norādījuma ir nedaudz samazinājies četru gadu laikā (no 15% uz 12%), savukārt Lietuvā pieaudzis (no 20% uz 22%). Lietuvas rādītājs arī ir augstākais ESPAD dalībvalstu vidū. Savukārt ESPAD vidējais rādītājs 2024. gadā ir 8,5%.

Ņemot vērā novērotās izmaiņas Latvijas datos, šī rādītāja interpretācijā un izmantošanā jāievēro piesardzība, raksturojot situāciju 15-16 gadus vecu skolēnu vidū attiecībā uz trankvilizatoru un sedatīvu lietošanu Latvijā. Izmaiņas varētu būt saistītas ar atšķirībām jautājuma formulējumā, ietekmējot skolēnu izpratni par “trankvilizatoriem un sedatīviem”, nevis ar būtiskām pārmaiņām konkrēto vielu lietošanas izplatībā.

4.9. attēls. Alkohola lietošanas kopā ar zālēm apreibināšanās nolūkā pieredze ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 1999. – 2024. gads (%)

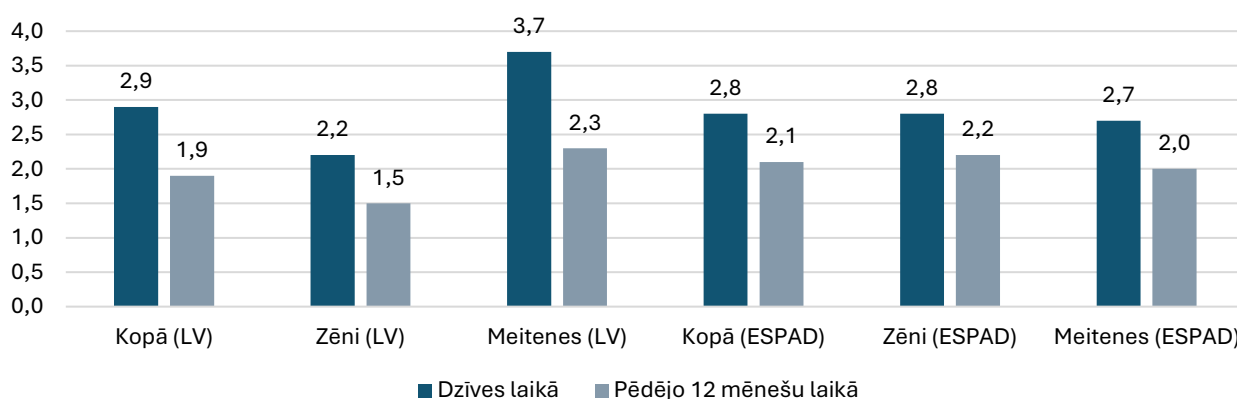

Biežāk Latvijas skolēnu vidū apreibināšanās nolūkos ir izplatīta alkohola lietošana kopā ar zālēm (5,2%). Rādītājs salīdzinājumā ar 2019. gadu (4,9%). Vidējais ESPAD dalībvalstu rādītājs ir 3,9%. Apskatot dzimumu griezumā, Latvijas skolēnu vidū izteikti vairāk alkohols ticis lietots kopā ar zālēm meiteņu starpā (7,5%), kamēr zēni to darījuši 2,9% gadījumu (4.9. attēls)

4.1.4. Jauno psihoaktīvo vielu lietošana apreibināšanās nolūkos

Jauno psihoaktīvo vielu lietošana apreibināšanās nolūkos ESPAD pētījumā tiek aplūkota kopš 2015. gada. **2,9% Latvijas skolēnu norāda, ka dzīves laikā lietojuši kādu no jaunajām psihoaktīvajām vielām, 1,9% to darījuši pēdējo 12 mēnešu laikā.** ESPAD valstīs vidēji jauno psihoaktīvo vielu lietošanas dzīves laikā rādītājs ir 2,8%, pēdējo 12 mēnešu laikā – 2,1% (4.10. attēls). Salīdzinot jauno psihoaktīvo vielu lietošanas rādītāju dzīves laikā starp Baltijas valstīm, Latvijas rādītājs ir zemāks nekā Lietuvai (3,5%) un Igaunijai (3,8%).

4.10. attēls. Jauno psihoaktīvo vielu lietošana ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads (%)

Latvijas skolēnu vidū, kuri ir lietojuši jaunās psihoaktīvās vielas, 40% ir tās lietojuši pulvera veidā, 38% augu maisījumu veidā, 20% šķidrā veidā, bet 18% gadījumu vēl kādā citā veidā. Starp ESPAD pētījuma dalībvalstīm visizplatītākie ir augu maisījumi (46%). Skatot dzimumu griezumā, Latvijā zēni ir lietojuši vairāk vielas augu maisījumu veidā (57% un 27%), pulvera (52% un 32%) un šķidrā veidā (26% un 16%), savukārt meitenes varāk kādos citos veidos (13% un 22%).

Starp ESPAD dalībvalstīm visvairāk jaunās psihoaktīvās vielas augu maisījumu veidā izplatītas ir Serbijā (71%), Igaunijā (67%), Polijā (62%), Rumānijā (55%). Savukārt puvera veidā Latvijas rādītājs ir trešais augstākais un vēl augstāks tas ir Norvēģijā (70%), Fēru salās (50%).

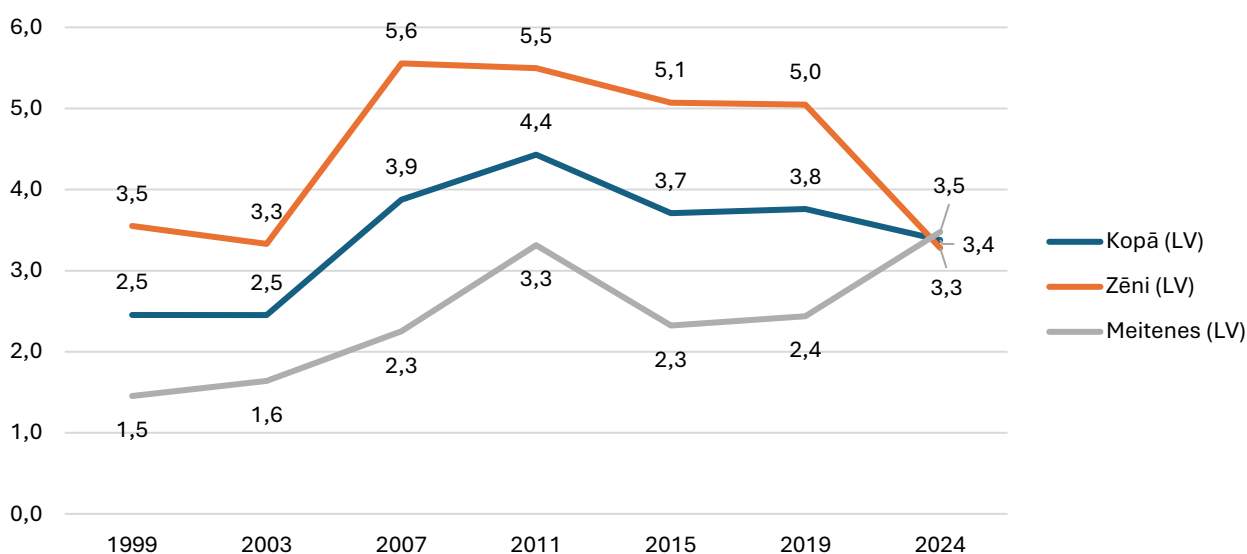
Mērot konkrētu vielu lietošanu Latvijas skolēnu vidū, redzams, ka savas dzīves laikā 2,7% lietojuši sintētiskos kanabinoīdus, 1,0% sintētiskos kantononus jeb vannas sāli, kā arī 1,0% sintētiskos opioīdus.

4.2. Narkotiku pamēģināšanas vecums

Pētījuma ietvaros jauniešiem tika jautāts vecums, kad tie pirmo reizi pamēģinājuši marihuānu, amfetamīnu vai metamfetamīnu, kokaīnu, ekstazī, trankvilizatorus un sedatīvos līdzekļus bez ārsta norādījuma, inhalantus un alkoholu kopā ar tabletēm ar mērķi apreibināties. Turpinājumā detalizētāk tiks aplūkots marihuānas pamēģināšanas vecums, jo tā ir visbiežāk lietotā narkotika Latvijas skolēnu vidū, kā arī visu aptaujā mērīto psihoaktīvo vielu agrīnas pamēģināšanas tendences.

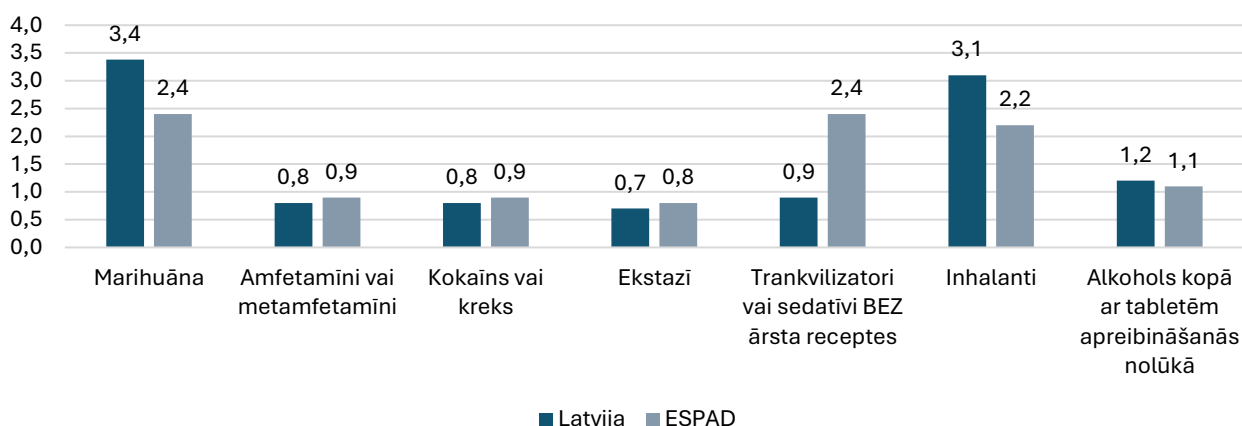
Marihuānu agrīnā vecumā (13 gadu vecumā vai agrāk) ir pamēģinājuši 3,4% Latvijas skolēnu, kas ir virs ESPAD dalībvalstu vidējā (2,4%) (4.11. attēls). Augstāki rādītāji attiecībā uz agrīnu marihuānas pamēģināšanu ir novērojami Ukrainā (4,9%), Čehijā (4,1%), Islandē (3,6%), Igaunijā (3,6%). Latvija līdz ar Itāliju un Nīderlandi ierindojas ceturtajā vietā ESPAD dalībvalstu starpā. Latvijas zēni agrīni ir pamēģinājuši marihuānu 3,3% un meitenes – 3,5%, ESPAD vidēji šie rādītāji ir attiecīgi 2,8% un 2,0%.

4.11. attēls. Agrīnas marihuānas pamēģināšanas tendences ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 1999. – 2024. gads

Rādītāji par agrīnu marihuānas pamēģināšanu Latvijas reģionu, apdzīvoto vietu lieluma un izglītības iestādes mācību valodas griezumā uzrāda, ka augstāki agrīnas pamēģināšanas rādītāji ir Vidzemē (5,5%) un Rīgas reģionā (4,1%), kā arī latviešu skolēnu vidū (3,8%). Tipiskākais vecums, kad Latvijas skolēni pirmo reizi pamēģinājuši marihuānu, ir 14 gadi (6,4%) vai 15 gadi (5,6%).

4.12. attēls. Agrīnas dažādu psihoaktīvo vielu pamēģināšanas tendences ESPAD kohortas skolēnu vidū, 2024. gads (%)

Salīdzinot dažādu psihoaktīvo vielu agrīnas pamēģināšanas vecumus skolēnu vidū Latvijā un ESPAD valstīs vidēji, redzams, ka Latvijā visbiežāk skolēni agrīni pamēģina marihuānu (3,4%) un inhalantus (3,1%), un šie rādītāji ir mazliet augstāki nekā ESPAD valstīs vidēji. Pārējās vielas – amfetamīnu vai metamfetamīnu, kokaīnu vai kreku, ekstazī, trankvilizatorus un alkoholu kopā ar tabletēm – pamēģinājuši skolēni amplitūdā no 0,7% līdz 1,2% (4.12. attēls). Attiecībā uz šīm vielām Latvijas rezultāts ir ESPAD gandrīz vidējā rādītāja līmenī. Izņēmums ir trankvilizatori bez ārsta receptes, kurus agrīni Latvijā pamēģinājuši mazāk skolēnu, nekā ESPAD valstīs vidēji.

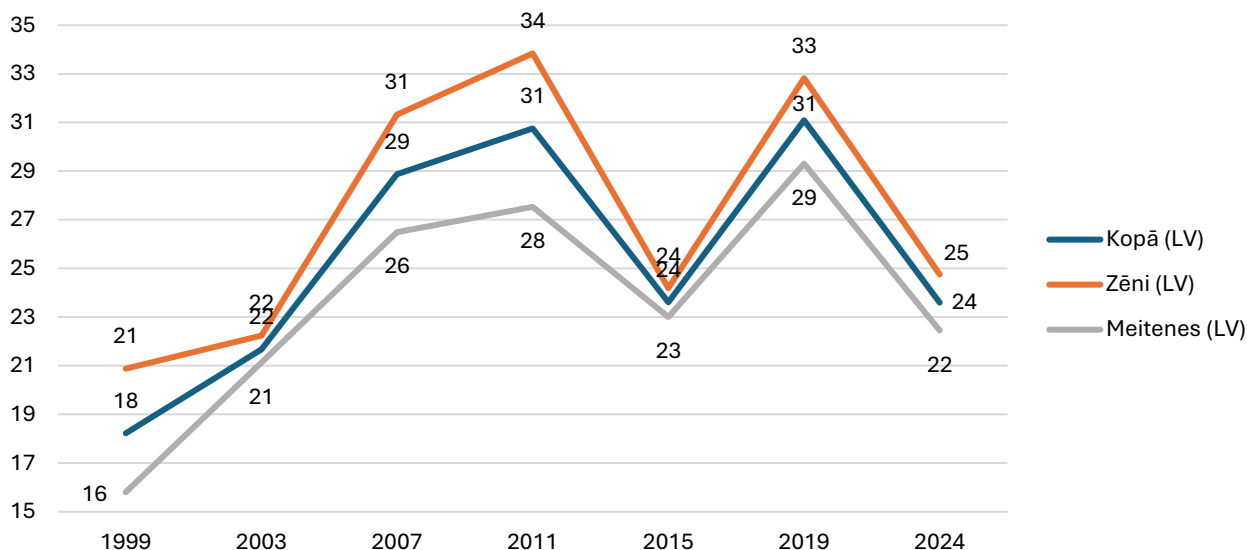
Dati rāda, ka kopumā nav zīmīgu atšķirību minēto psihoaktīvo vielu agrīnā izmantojumā starp dzimumiem. Lielākās atšķirības ir 0,8 un 1,2 procentpunktu apjomā attiecīgi amfetamīna un metamfetamīna agrīnā lietojuma rādītājā (zēni – 1,2%, meitenes – 0,4%) un inhalantu rādītājā (zēni – 2,5%, meitenes – 3,7%).

Dati liecina, ka zēni biežāk agrīnā vecumā izmēģina amfetamīnu un metamfetamīnu (zēni 1,2% un meitenes 0,4%). Savukārt meitenes biežāk lietojušas agrīni inhalantus, lai apreibinātos (zēni 2,5% un meitenes 3,7%). Pārējām agrīnu vielu izmantojumam dzimumu atšķirības nepārsniedz 0,3 procentpunktus.

4.3. Narkotiku pieejamība

Narkotiku pieejamība ir viens no skaidrojumiem narkotiku lietošanas tendencēm skolēnu vidū, tāpēc ESPAD aptaujas ietvaros tiek noskaidrota arī skolēnu subjektīvā uztvere par dažādu vielu pieejamību. Narkotiku gadījumā tiek jautāts, cik viegli vai grūti, viņuprāt, skolēniem būtu iegūt narkotikas (visām narkotikām, izņemot marihuānu, tiek lietota piebilde – “ja vien viņi to gribētu”). Nodaļas turpinājumā ir aplūkota skolēnu uztvere par narkotiku “diezgan vieglu” vai “ļoti vieglu pieejamību”.

4.13. attēls. Marihuānas pieejamības vērtējums Latvijā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 1999. – 2024. gads*: “diezgan viegli” un “ļoti viegli” (%)

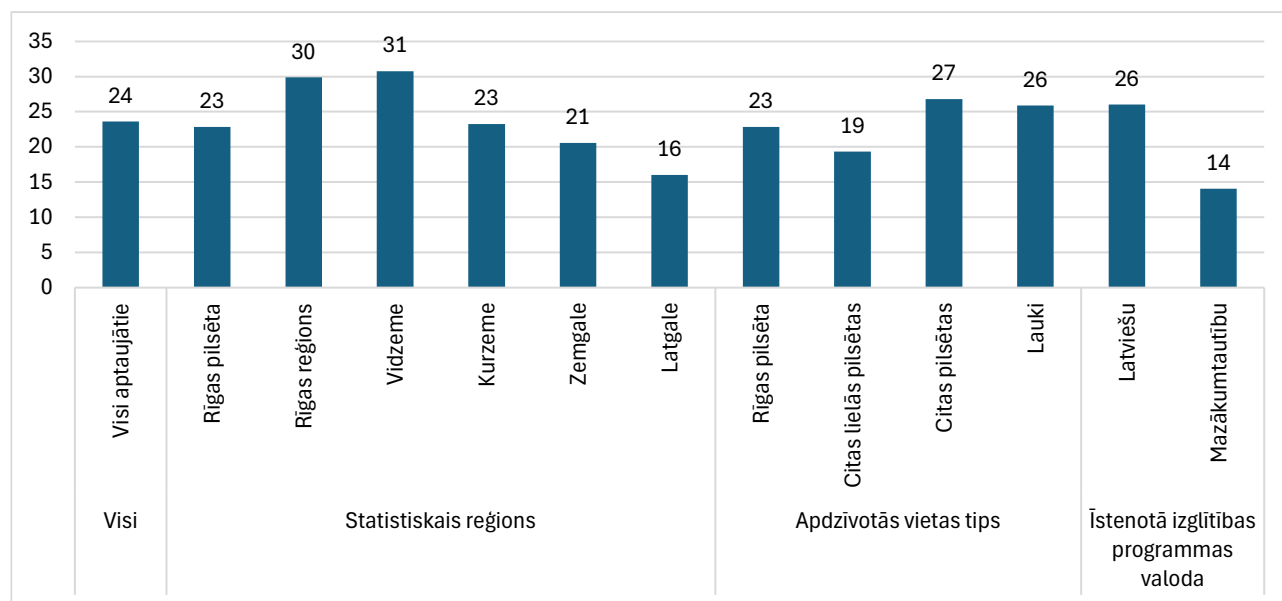

Latvijas jaunieši marihuānu atzīst par visvieglāk pieejamo narkotisko vielu Latvijā: 24% aptaujāto skolēnu norāda, ka viņiem būtu viegli iegūt marihuānu. Šis rādītājs ir samazinājies par 7 procentpunktiem, salīdzinot ar 2019. gadu. Marihuānas vieglas pieejamības rādītājs Latvijā ir mazliet zemāks nekā ESPAD vidējais rādītājs (26%). Attiecībā uz marihuānu subjektīvās pieejamības vērtējums augstāks ir Vācijā (41%), Dānijā (41%), Slovēnijā (41%), Norvēģijā (40%), Čehijā (39%). Salīdzinājumā ar kaimiņvalstīm, Latvija atrodas pa vidu, Igaunijā 30% skolēnu ir norādījuši, ka ir viegli iegūt marihuānu, bet Lietuvā – 16%. Vissmagākie rādītāji attiecībā uz subjektīvo vērtējumu par marihuānas pieejamību ir skolēniem Moldovā (5,3%) un Ukrainā (7,1%).

Salīdzinājumā dzimumu griezumā, redzams, ka zēni vērtē marihuānu kā vieglāk pieejamu: tā domā 25% Latvijas zēnu un 22% meiteņu. Kopumā ESPAD valstu starpā atkārtojas tendence, ka zēni vērtē marihuānu kā vieglāk pieejamu: vidēji 28% zēnu un 24% meiteņu uzskata, ka tā ir samērā viegli pieejama.

Latvijas reģionu griezumā iezīmējas tendence, ka Latgales skolēni retāk uzskata, ka marihuāna ir viegli pieejama (16%), kamēr kā viegli pieejamu to visbiežāk atzīst Vidzemes (31%) un Pierīgas (30%) skolēni (4.14. attēls). Savukārt apdzīvoto vietu lieluma griezumā citu republikas pilsētu un lauku teritoriju skolēni retāk uzskata, ka marihuāna ir viegli pieejama (attiecīgi 27% un 26%). Skolēni, kuri mācās izglītības iestādēs ar mazākumtautību valodu, retāk uzskata, ka marihuāna ir viegli pieejama (14% un 26%).

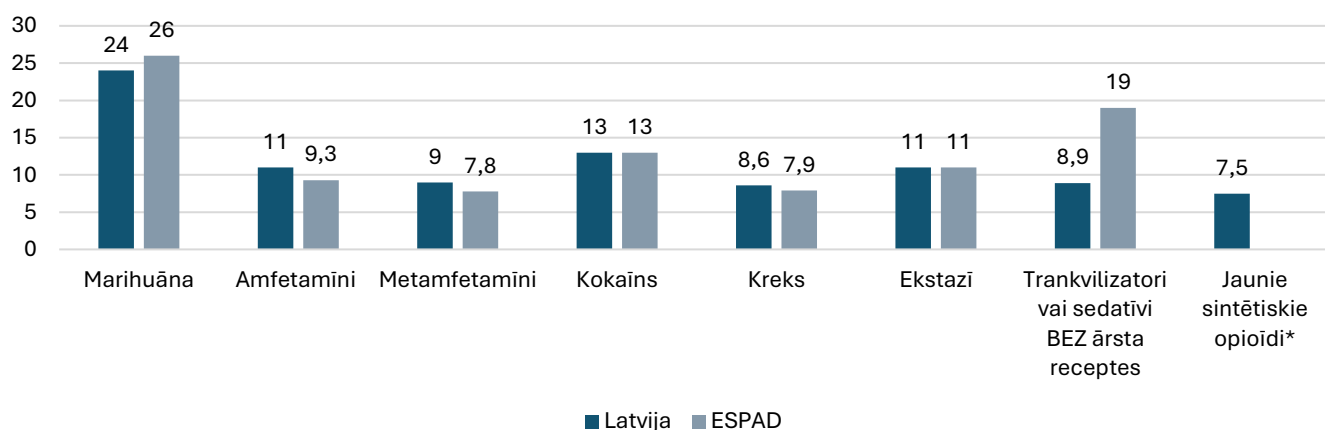
4.14. attēls. Marihuānas pieejamības vērtējums Latvijā reģiona, apdzīvoto vietu un izglītības iestādes mācību valodas griezumā, 2024. gads: “diezgan viegli” un “ļoti viegli” (%)

Piezīme: 2023./2024. gadā notika pāreja uz izglītību valsts valodā – “Vienotas skolas” ieviešana. Attiecīgi īstenotā izglītības programmas mācību valoda tika noteikta pēc izglītības iestādes orientācijas iepriekšējos mācību gados.

Citas psihoaktīvās vielas, skolēnu vērtējumā, ir grūtāk pieejamas (4.15. attēls). 13% Latvijas skolēnu norāda, ka viņiem būtu diezgan viegli vai ļoti viegli iegūt kokaīnu, 11% – amfetamīnu un ekstazī. 9,0% norāda, ka viņiem būtu viegli pieejams metamfetamīns, un 8,9% - trankvilizatori bez ārsta norādījuma.

4.15. attēls. Dažādu psihoaktīvo vielu pieejamības vērtējums ESPAD kohortas skolēnu vidū, 2024. gads: “diezgan viegli” un “ļoti viegli” (%)

Piezīme: * Izvēles mērījums. Nav pieejami dati par ESPAD valstu vidējo.

Kopumā kaut gan zēni biežāk norāda, ka viņiem dažādas psihoaktīvas vielas ir viegli pieejamas, atšķirības nav statistiski būtiskas, piemēram, 25% zēnu uzskata, ka viņiem būtu viegli pieejama marihuāna, savukārt meitenes – 23%. Tāpat 12% zēnu un 10% meiteņu uzskata, ka amfetamīns būtu viegli pieejams.

Salīdzinot Baltijas valstu starpā, citu nelegālo psihoaktīvo vielu pieejamība Latvijā ir aptuveni tādi pati kā Igaunijā un Lietuvā. Piemēram, ekstazī par viegli pieejamu uzskata 11% Latvijas skolēnu, 12%

Igaunijas un 8,1% Lietuvas aptaujāto. Vislielākās atšķirības vērojamas trankvilizatoru un sedatīvo līdzekļu pieejamības rādītājā, Latvijā tos var viegli pieejamiem uzskata 8,9% skolēnu, savukārt Lietuvā 22% un Igaunijā – 21%.

4.4. Riskanta uzvedība narkotiku lietošanas iespaidā

Līdzīgi kā alkohola gadījumā, aptaujā tika mērīts īpatsvars, cik lielai daļai skolēnu ir gadījušās kādas problēmas – radušās individuālas vai attiecību problēmas, parādījusies riskanta uzvedība, likumpārkāpumi vai seksuālas dabas problēmas, lietojot narkotikas. Latvijas skolēnu atbildes par šādu situāciju rašanās biežumu parādītas 4.2. tabulā. Saskaņā ar pētījuma rezultātiem, redzams, ka Latvijas skolēni retāk bijuši iesaistīti riskantās situācijās narkotisko vielu reibumā nekā alkohola reibumā, kas vismaz daļā gadījumu ir skaidrojams ar atšķirīgo šo vielu lietošanas tendenci Latvijas skolēnu vidū. Pētījuma dati nav pietiekami, lai novērtētu, vai narkotiku lietošanas gadījumā Latvijas skolēni biežāk parūpējas par drošu vidi sev apkārt.

4.2. tabula. ESPAD kohortas skolēnu pēdējo 12 mēnešu laikā narkotiku lietošanas rezultātā piedzīvotās problēmas dzimuma griezumā, %

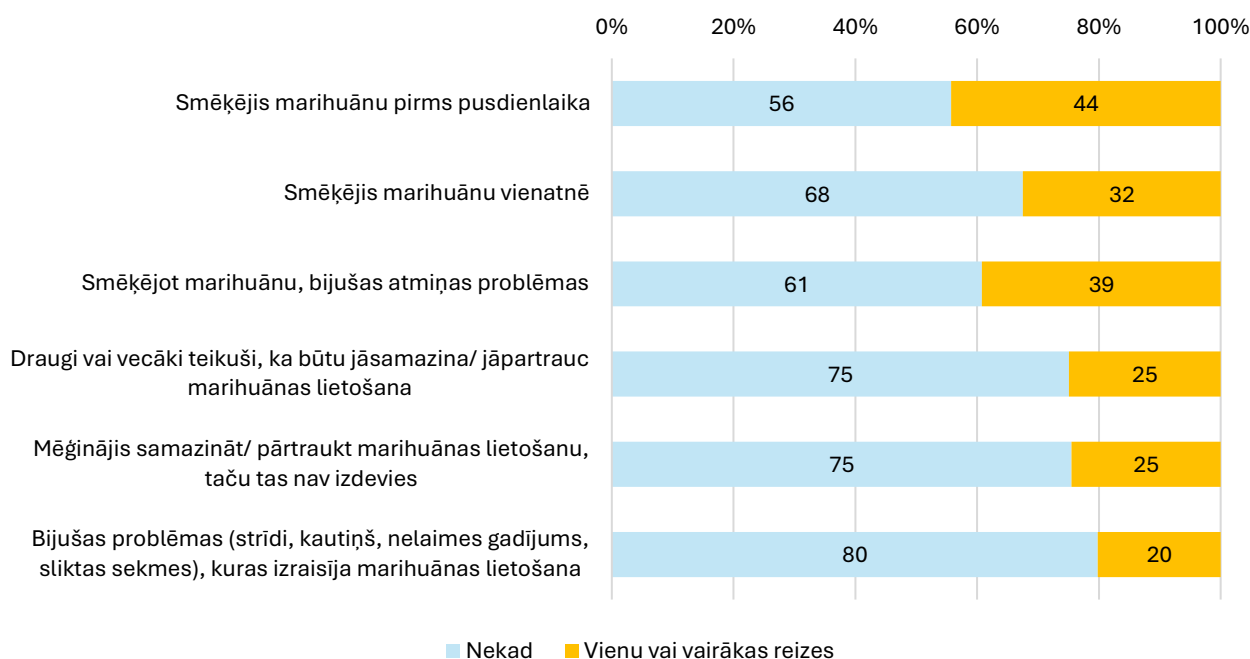
	Zēni	Meitenes	Kopā
Individuālas problēmas			
Sabojāja lietas vai apģērbu	0,7	0,6	0,7
Nelaires gadījumu vai savainojumu	1,0	0,6	0,8
Tīšām nodarīja sev pāri	0,7	0,4	0,6
Nogādāts slimnīcā reibuma dēļ	0,3	0,1	0,2
Nogādāts slimnīcā traumas vai savainojuma dēļ	0,4	0,1	0,2
Riskanta uzvedība			
Brauca ar mopēdu, mašīnu vai citu motorizētu transporta līdzekli	1,0	0,2	0,6
Iesaistīts negadījumā, pašam vadot transporta līdzekli	0,5	0,1	0,3
Peldējies dziļā ūdenstilpē	1,0	0,6	0,8
Attiecību problēmas			
Iesaistījies nopietnā strīdā	0,6	0,6	0,6
Likumpārkāpumi			
Bijušas nepatīkšanas ar policiju	0,5	0,4	0,5
Kautiņš	0,6	0,5	0,6
Ticis aplaupīts vai apzagts	0,5	0,1	0,3
Seksuālas dabas problēmas			
Nodarbojies ar seksu bez prezervatīva	1,3	0,3	0,8
Piedzīvoja seksuālu uzmākšanos	0,7	0,5	0,6

Narkotisko vielu lietošanas dēļ jaunieši pēdējo 12 mēnešu laikā visbiežāk ir piedzīvojuši nelaimes gadījumu vai savainojumu (0,8%), iesaistījušies riskantā uzvedībā – peldējušies dziļā ūdenstilpē (0,8%), kā arī nodarbojušies ar seksu bez prezervatīva (0,8%). Starp dzimumiem nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības.

4.5. Problēmas saistībā ar marihuānas lietošanu

ESPAD ietvaros tiek noskaidroti arī skolēnu marihuānas smēķēšanas paradumi un to ietekme uz ikdienas dzīvi, vērtējot, vai tie norāda uz atkarības veidošanās risku tiem skolēniem, kuri ir lietojuši marihuānu pēdējo 12 mēnešu laikā (4.17. attēls). Latvijas skolēnu atbildes rāda, ka no visiem marihuānas lietotājiem 44% vismaz vienu reizi to ir smēķējuši līdz pusdienlaikam, 32% to ir smēķējuši vienatnē, kas norāda uz atkarību veidošanos.

4.17. attēls. Marihuānas lietošanas situācijas un paradumi, 2024. gads (% no marihuānu lietojošiem pēdējo 12 mēnešu laikā)

39% aptaujāto Latvijas skolēnu ir norādījuši, ka marihuānas smēķēšanas dēļ tiem vismaz vienu reizi ir bijušas problēmas ar atmiņu, vēl 25% atzinuši, ka draugi vai ģimenes locekļi viņiem ir ieteikuši pārtraukt smēķēt. 25% ir norādījuši, ka to kaut reizi dzīvē ir mēģinājuši neseismīgi pārtraukt marihuānas smēķēšanu. Vēl 20% Latvijas skolēnu, kuri pēdējo 12 mēnešu laikā ir smēķējuši marihuānu, ir atzinuši, ka tiem marihuānas smēķēšanas dēļ ir bijušas nopietnas problēmas, piemēram, skolēns iesaistījies nopietnā strīdā vai kautiņā, bijis iesaistīts kādā nelaimes gadījumā vai marihuānas smēķēšanas dēļ pasliktinājušās sekmes skolā.

Salīdzinot ar 2019. gadu, visi minētie rādītāji attiecībā uz marihuānas paradumiem un ietekmi uz ikdienas dzīvi ir palielinājušies amplitūdā no 5 līdz 14 procentpunktiem. Piemēram, 2019. gadā 25% atzīmēja, ka bijušas atmiņas problēmas, smēķējot marihuānu (2024. gadā 39%); 17% 2019. gadā mēģināja neveiksmīgi pārtraukt marihuānas lietošanu, bet 2024. gadā tie ir 25%.

Latvijas skolēnu atbildes uz CAST skalas jautājumiem ļauj secināt, ka no pēdējā gada laikā marihuānu smēķējušiem, 4,3% klasificējami kā problemātiski jeb riskanti marihuānas lietotāji. Nedaudz lielāks šis rādītājs ir zēnu vidū (4,4%), salīdzinot ar meitenēm (4,1%). Latvijas rādītājs ir augstāks par ESPAD dalībvalstu vidējo rādītāju 3,4%. Augstākie rādītāji riskantai marihuānas lietošanai ir novēroti Čehijā (5,9%), Slovēnijā (5,9%), Horvātijā (5,2%), Itālijā (5,2%), Nīderlandē (5,0%).

5. SOCIĀLIE TĪKLI, DATORSPĒLES UN AZARTSPĒLES

Digitālās riska uzvedības ietver skolēnu interneta lietošanas (it īpaši datorspēļu spēlēšanas) paradumu un attieksmes analīzi un pieredzi ar azartspēlēm.

5.1. Sociālo tīklu lietošana

Pētījuma ietvaros skolēni sniedza pašnovērtējumu par sociālo tīklu lietošanas ieradumu ietekmi uz viņu pašsajūtu un vecāku attieksmi pret sociālo mediju lietošanu. 35% aptaujāto skolēnu pilnīgi piekrīt, ka pavadā pārāk daudz laika sociālajos tīklos, turklāt 20% skolēnu pilnīgi piekrīt, ka vecākiem pret to ir iebildumi. Jāatzīmē, ka tieši tikpat daudz skolēnu noliedz (23%), ka vecāki izteikuši iebildumus par to. 7,9% aptaujāto skolēnu pilnīgi piekrīt, ka viņiem pasliktinās garastāvoklis, ja viņi nevar pavadīt laiku sociālajos tīklos, savukārt 28% skolēnu tam pilnībā nepiekrīt.

Balstoties uz šo skolēnu pašvērtējumu, ir aprēķināts problemātiskas sociālo tīklu lietošanas rādītājs visām ESPAD dalībvalstīm. Latvijas skolēnu īpatsvars, kuram raksturīga problemātiska sociālo tīklu lietošana, ir 51%, 44% - zēniem un 57% meitenēm. Šis rādītājs ir mazliet augstāks par ESPAD valstu vidējo – 47%. Līdzīgi kā Latvijā, arī ESPAD valstīs vidēji problemātiska sociālo tīklu lietošana ir vairāk raksturīga meitenēm – 53%, kamēr zēniem – 42%. Augstākie problemātiska sociālo tīklu lietošanas riska rādītāji ir Austrijā (58%), Lihtenšteinā (57%), Vācijā (56%), kā arī Gruzijā, Īrijā, Itālijā, Melnkalnē, Serbijā un Slovēnijā (visās valstīs – 55%). Latvijas kaimiņvalstī Lietuvā rādītājs ir līdzīgs – 50%, savukārt Igaunijā – zemāks (40%).

5.2. Datorspēļu spēlēšana

Pēdējo 30 dienu laikā datorspēles ir spēlējuši 85% Latvijas 15-16 gadus veco skolēnu, t.sk., 91% zēnu un 79% meiteņu. Šis rādītājs ir nedaudz augstāks par ESPAD valstu vidējo – 80%, kur datorspēles spēlēja 89% zēnu un 71% meiteņu. Latvijas rādītājs ir viens no augstākajiem ESPAD valstu vidū. Vēl lielāka datorspēļu spēlēšanas pēdējo 30 dienu laikā izplatība ir raksturīga Lihtenšteinai (95%), Vācijai (91%), Igaunijai (87%), Īrijai (87%), Polijai (86%) un Zviedrijai (86%), kā arī līdzīgs rādītājs – Somijai (85%). Vēl salīdzinājumam – Lietuvā rādītājs ir mazliet zemāks (82%). Zemākie datorspēļu spēlēšanas pēdējo 30 dienu rādītāji ir Kosovā (59%), Moldovā (66%), Grieķijā (71%) un Kiprā (71%), kā arī Portugālē (72%).

Pēdējo 30 dienu laikā darba dienās (skolas dienā) datorspēles ir spēlējuši 78% Latvijas 15-16 gadus veco skolēnu, 87% zēnu un 70% meiteņu. ESPAD vidējais rādītājs ir 70%, 81% zēniem un 60% meitenēm. Visbiežāk skolas dienās datorspēles Latvijas skolēni spēlē 2-3 stundas (23%), taču vēl 12% aptaujāto atzīst, ka ir spēlējuši tās 4-5 stundas un vēl 12% - ka spēlējuši sešas un vairāk stundas. Izteikti biežāk vairāk stundas datorspēles spēlē zēni. Tā 28% zēnu un 18% meiteņu skolas dienā ir spēlējuši 2-3 stundas, 4-5 stundas tās ir spēlējuši attiecīgi 15% zēnu un 9% meiteņu, bet sešas un vairāk stundas – 17% zēnu un 7% meiteņu.

Savukārt brīvajās dienās (nedēļas nogalē vai brīvdienās) pēdējo 30 dienu laikā datorspēles bija spēlējuši 83% Latvijas 15-16 gadus veco skolēnu, 90% zēnu un 77% meiteņu. Šis rādītājs ir augstāks par ESPAD valstu vidējo, kurš ir attiecīgi vidēji 77%, zēniem – 87% un meitenēm – 68%. Brīvajās dienās datorspēles Latvijas skolēni spēlē vēl ilgāk, nekā darba dienās. 20% skolēnu atzīst, ka spēlē datorspēles 2-3 stundas, 19% spēlē 4-5 stundas un 23% spēlē sešas un vairāk stundas. Izteiktas atšķirības vērojamas dzimumu griezumā, zēniem pavadot pie datorspēlēm būtiski vairāk stundu. 4-5

stundas datorspēles brīvdienās ir spēlējuši 24% zēnu un 14% meiteņu, bet sešas un vairāk stundas – 31% zēnu un 16% meiteņu.

Iegūtie dati liecina, ka pēdējo septiņu dienu laikā Latvijas jaunieši vidēji 3,1 dienu ir pavadījuši spēlējot dažādas datorspēles, un šis rādītājs ir pieaudzis, salīdzinot ar 2019. gadu (2,1 diena). Rādītājs ir pieaudzis gan zēniem, gan meitenēm, bet īpaši būtiski – meitenēm. Ja 2019. gadā zēni tiešsaistes spēles spēlēja 3,4 dienas, tad 2024. gadā – 4,0 dienas, kamēr meitenes 2019. gadā tās spēlēja 0,9 dienas, bet 2024. gadā – 2,2 dienas. Visaugstākais rādītājs ir iegūts Vācijā (4,1 diena), bet viszemākais – Kosovā, Austrijā un Slovākijā (2,0 dienas trijās valstīs). Latvijas rādītājs atrodas pa vidu Igaunijas (3,8 dienas) un Lietuvas rādītājam (2,7 dienas).

Pētījuma ietvaros skolēni sniedza pašnovērtējumu par datorspēļu lietošanas ieradumu ietekmi uz viņu pašsajūtu un vecāku attieksmi pret datorspēlēm. Jautājot, vai viņiem ir pasliktinājies garastāvoklis, ja nav iespējams laiku pavadīt spēlējot tiešsaistes spēles, 49% to pilnībā noliedz, savukārt 7% atzīst, ka tā ir noticis. 12% jauniešu pilnībā piekrīt, ka viņu vecāki ir izteikuši aizrādījumus par to, ka viņi pārāk daudz laika pavada spēlējot. Likumsakarīgi, zēniem biežāk kā meitenēm vecāki izsaka šādas bažas, attiecīgi 17% zēnu un 8% meiteņu vecāki ir izteikuši aizrādījumu par to, ka pārāk daudz laika tiek pavadīts spēlējot tiešsaistes spēles. Jāatzīmē, ka tikai 14% jauniešu atzīst, ka viņi pavada pārāk ilgu laiku, spēlējot datorspēles, un 33% pilnībā nepiekrīt šim apgalvojumam. Šajā gadījumā vērojamas būtiskas atšķirības dzimumu griezumā. Tam, ka viņi pavada pārāk daudz laika, spēlējot spēles, pilnībā piekrīt 20% zēnu un 9% meiteņu, bet šim apgalvojumam pilnībā nepiekrīt attiecīgi 20% zēnu un 46% meiteņu.

Balstoties uz šo skolēnu pašvērtējumu, ir aprēķināts problemātiskas datorspēļu spēlēšanas rādītājs visām ESPAD dalībvalstīm. Latvijas skolēnu īpatsvars, kuram raksturīga riskanta datorspēļu spēlēšana, ir 27%, tostarp 37% zēniem un 17% meitenēm. Latvijas rezultāts ir mazliet augstāks par ESPAD vidējo – 22%, zēniem – 30% un meitenēm – 13%. Visaugstākie riskantas datorspēļu spēlēšanas rādītāji ir raksturīgi Kipras (38%) jauniešiem, nākamie augstākie rādītāji ir Lietuvā (31%) un Nīderlandē (31%). ESPAD valstīs zemākie rādītāji ir Čehijā (12%), Dānijā (13%), Austrijā (14%) un Somijā (14%).

5.3. Azartspēles

Saskaņā ar pētījuma rezultātiem 29% 15-16 gadus veco Latvijas jauniešu kaut reizi pēdējā gada laikā ir spēlējuši kādu no azartspēļu veidiem uz naudu (tiešsaistē, klātienē vai abos veidos), tostarp 32% zēnu un 26% meiteņu. Latvijas vidējais rādītājs ir augstāks par ESPAD valstu vidējo rādītāju (23%), t.sk. arī Igaunijā un Lietuvā šie rādītāji ir nedaudz zemāki par Latvijas rādītāju (attiecīgi 25% un 20%). ESPAD valstu vidējais rādītājs zēniem ir 30% un meitenēm – 16%. Azartspēles uz naudu vairāk par divām stundām vienā spēlēšanās reizē ir spēlējuši 7,5% Latvijas 15-16 gadus veco skolēnu, kas atbilst ESPAD vidējam rādītājam (7,3%).

Pēdējo 12 mēnešu laikā tradicionālā veidā (klātienē) Latvijas jaunieši ir piedalījušies loterijās (bingo, keno, “nokasīšanas kartītes”) – 15% un spēlējuši kārtis – 13%, kā arī likuši likmes uz sporta spēļu rezultātiem – 7,0% un spēlējuši spēļu automātus – 5,2%. aptuveni līdzīgā apmērā jaunieši ir spēlējuši azartspēles tiešsaistē. 12% Latvijas jauniešu atzīst, ka piedalījušies loterijās, 12% - spēlējuši kārtis, 8,4% - spēļu automātus tiešsaistē un 7,5% ir likuši likmes uz sporta spēļu rezultātiem.

Pētījuma iegūtie rezultāti liecina, ka 6,4% no visiem 15-16 gadus veciem azartspēļu spēlētājiem Latvijā ar azartspēlēm aizraujas pārmērīgi. ESPAD vidējais rādītājs ir 5,7%, Lietuvas – 5,7% un Igaunijas –

7,1%. Pārmērīga aizraušanās ar azartspēlēm biežāk raksturīga zēniem: Latvijā – 10% un ESPAD vidēji – 9,5%.

Jautājot, vai skolēns jebkad ir jutis vajadzību paaugstināt likmes, 11% aptaujāto jauniešu atbild apstiprinoši. Savukārt 35% jauniešu atzīst, ka ir melojuši sev svarīgiem cilvēkiem par to, cik daudz tie spēlē azartspēles. Atbildes uz šiem jautājumiem izmantotas, lai novērtētu azartspēļu problemātisku spēlēšanu. Kopumā azartspēļu spēlēšana kā problemātiska Latvijā novērtēta 8,8%, kas ir par 4,8 procentpunktiem vairāk nekā 2019. gadā. Vienlaikus Latvijas 2024. gada rezultāts atbilst ESPAD valstu vidējam (8,9%). Augstākie problemātiskas spēlēšanas rādītāji novēroti Kosovā (22%), Horvātijā (17%), Moldovā (16%). Igaunijas un Lietuvas rādītāji ir līdzīgi situācijai Latvijā (attiecīgi 9,5% un 9,8%). Aprēķinot problemātiskas azartspēļu spēlēšanas izplatību jauniešu kohortā kopumā, Latvijas rādītājs ir 2,5%, kas ir mazliet augstāks par ESPAD vidējo (1,9%).

Aizraušanās ar azartspēlēm saistīta arī ar citām atkarībām – 37% pēdējo 30 dienu laikā lietojuši vismaz piecas vai vairāk reizes alkoholu, 42% dzīves laikā lietojis kādu no nelegālajām narkotikām, 38% dzīves laikā kaut reizi smēķējis marihuānu, bet 21% lietojis kādu no simulantiem.

6. ATKARĪBU IZRAISOŠO VIELU LIETOŠANAS RISKI UN DALĪBA PROFILAKSES PASĀKUMOS

Šajā nodaļā ir aplūkots skolēnu subjektīvais novērtējums par dažādu atkarību izraisošo vielu (smēķēšanas, alkohola lietošanas un narkotiku pamēģināšanas un lietošanas) riskiem un dalību dažādos profilaktiskos pasākumos, kurā sniegta informācija par šo vielu lietošanas ietekmi, kā arī cita veida pasākumos, kas ļauj pilnveidot skolēna sociālās, paškontroles prasmes un veicina medijpratību.

6.1. Smēķēšanas riski

Lai izprastu skolēnu uzskatus par kaitējumu (fiziski vai cita veida kaitējumu), ko cilvēki sev nodara, lietojot dažādas atkarību izraisošas vielas (smēķējot cigaretes, lietojot alkoholu, pamēģinot vai lietojot narkotikas), ESPAD ietvaros tiek mērīta potenciālā riska pakāpe, kādu saskata skolēni. Attiecībā uz smēķēšanu, skolēni izsaka vērtējumu par trīs situācijām, kurās cilvēki:

- reizēm smēķē cigaretes;
- smēķē vienu vai vairākas paciņas cigarešu dienā;
- pamēģina e-cigaretes vienu vai divas reizes;
- lieto e-cigaretes ikdienā.

21% Latvijas skolēnu uzskata, ka liels risks/ kaitējums cilvēkam rodas tad, kad cigaretes tiek smēķētas reizēm, 68% ir pārliecināti par lielu risku tad, ja cilvēks smēķē vienu vai vairākas paciņas cigarešu dienā un 9,6% uzskata par lielu risku situāciju, kad cilvēks pamēģina e-cigaretes vienu vai divas reizes.

Jāatzīmē, ka atbilstu sadalījums pēc izglītības iestādes mācību valodas, reģiona un apdzīvotās vietas būtiski atšķiras tikai vērtējumā par vienas vai vairāku paciņu cigarešu dienā smēķēšanu. Šajā gadījumā biežāk par lielu risku ir pārliecināti skolēni, kuri mācās izglītības iestādēs latviešu valodā nekā skolēni, kas mācās izglītības iestādēs ar mazākumtautību programmu (attiecīgi 71% un 57%), kā arī atšķirības manāmas atkarībā no reģiona, visretāk lielu risku saskata Latgalē (62%), kamēr visbiežāk – Rīgas reģionā (74%).

Dzimumu griezumā novērojama tendence, ka zēni biežāk uzskata smēķēšanu reizēm un e-cigarešu pamēģināšanu par augsta riska uzvedību. Piemēram, smēķēšanu reizēm par lielu risku uzskata 23% zēnu un 18% meiteņu, savukārt e-cigarešu pamēģināšanu – attiecīgi 13% zēnu un 6,7% meiteņu. Savukārt vienas vai vairāku paciņu dienas izsmēķēšanu par lielu risku vairāk atzīst meitenes (72%), kamēr tie ir 64% zēnu, kā arī regulāru e-cigarešu lietošanu par lielu risku uzskata 44% meiteņu un 39% zēnu.

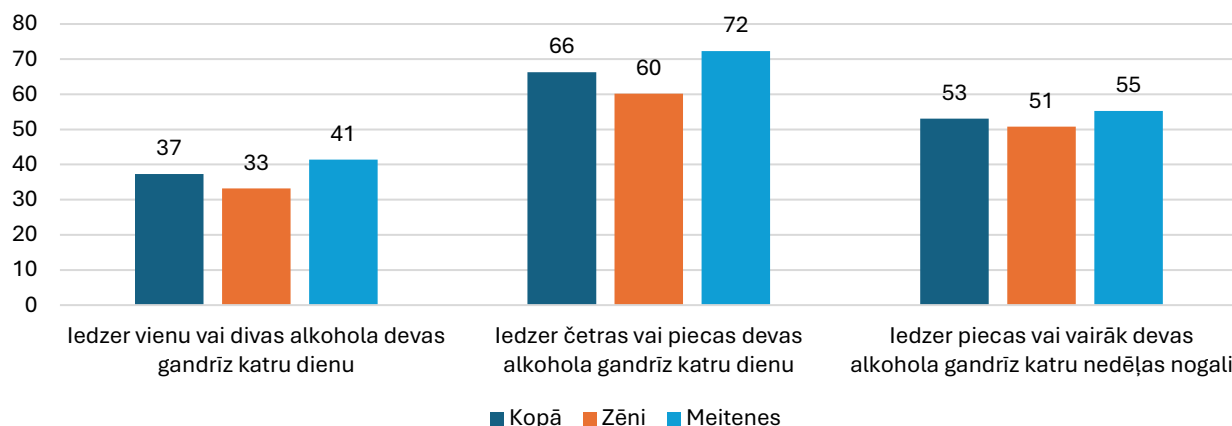
Liela riska cigarešu smēķēšanā reizēm Latvijas skolēni saskata mazliet biežāk nekā vidēji ESPAD valstīs (17%). Arī attiecībā uz paciņas vai vairāku paciņu izsmēķēšanu vienā dienā kā lielu risku Latvijas rādītājs ir augstāks nekā ESPAD vidējais (63%). Savukārt attiecībā uz e-cigarešu vienas vai divu reižu pamēģināšanas radītā riska vērtējumu, kā arī regulāru izmantojumu Latvijas skolēnu viedoklis ir tuvs ESPAD vidējam vērtējumam, kas ir attiecīgi 9,7% un 40%.

6.2. Alkohola lietošanas risku vērtējums

Pētījumā bija būtiski noskaidrot skolēnu priekšstatus par alkohola lietošanas radītajiem riskiem un tā ietekmi uz veselību. Šim nolūkam ESPAD anketā bija noformulētas trīs situācijas ar atšķirīgiem alkohola lietošanas paradumiem – pamatā atšķirīgu izdzertā alkohola daudzumu (3.14. attēlu).

Pētījuma rezultāti liecina, ka skolēni uzskata, ka regulāra un lielās devās alkohola patērišana rada kaitējumu cilvēka veselībai.

6.1. attēls. Alkohola lietošanas radītāja kaitējuma vērtējums Latvijā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads: “liels risks” (%)

Situāciju, kad persona izdzer vienu vai divas devas alkohola gandrīz katru dienu, 37% Latvijas skolēnu uzskata par tādu, kas rada liela kaitējuma risku cilvēkam. Daudz kritiskāk tiek vērtēta situācija, ja cilvēks gandrīz katru dienu izdzer četras vai piecas devas alkohola – to par lielu risku uzskata 66% Latvijas skolēnu. Vēl 53% skolēnu saskata riskus situācijā, ja piecas vai vairāk alkohola devas tiek dzertas gandrīz katru nedēļas nogali (3.14. attēls). Salīdzinot ar situāciju pirms četriem gadiem, rezultāti ir līdzīgi, taču samazinājies liela riska vērtējums attiecībā uz alkohola radīto kaitējumu gadījumos, kad tiek izdzeras četras vai piecas alkohola devas gandrīz katru dienu. 2019. gadā 75% skolēnu saskatīja lielu risku aprakstītajā situācijā, taču 2024. gadā šis īpatsvars ir samazinājies par 9 procentpunktiem.

Vērtējums par veselībai radīto kaitējumu visās trīs iepriekš minētajās situācijās statistiski nozīmīgi ir saistīts ar skolēnu dzimumu, proti, Latvijas meitenes biežāk nekā zēni uzskata, ka regulāra alkohola lietošana rada būtisku kaitējuma risku. Piemēram, 72% meiteņu uzskata, ka četras vai piecas alkohola devas gandrīz katru dienu rada lielu risku, kamēr zēni šim viedoklim piekrīt 60% gadījumu.

Latvijas skolēnu vērtējums par to, cik lielā mērā iepriekš minētās situācijas rada lielu risku cilvēkam, ir augstāks par ESPAD vidējo – vienas vai divas alkohola devas katru dienu ESPAD vidēji uzskata par lielu risku 30% skolēnu, četru vai piecu devu alkohola katru dienu dzeršanu – 63% un piecu vai vairāk devu iedzeršanu gandrīz katru nedēļas nogali – 49%.

6.3. Narkotiku lietošanas risku vērtējums

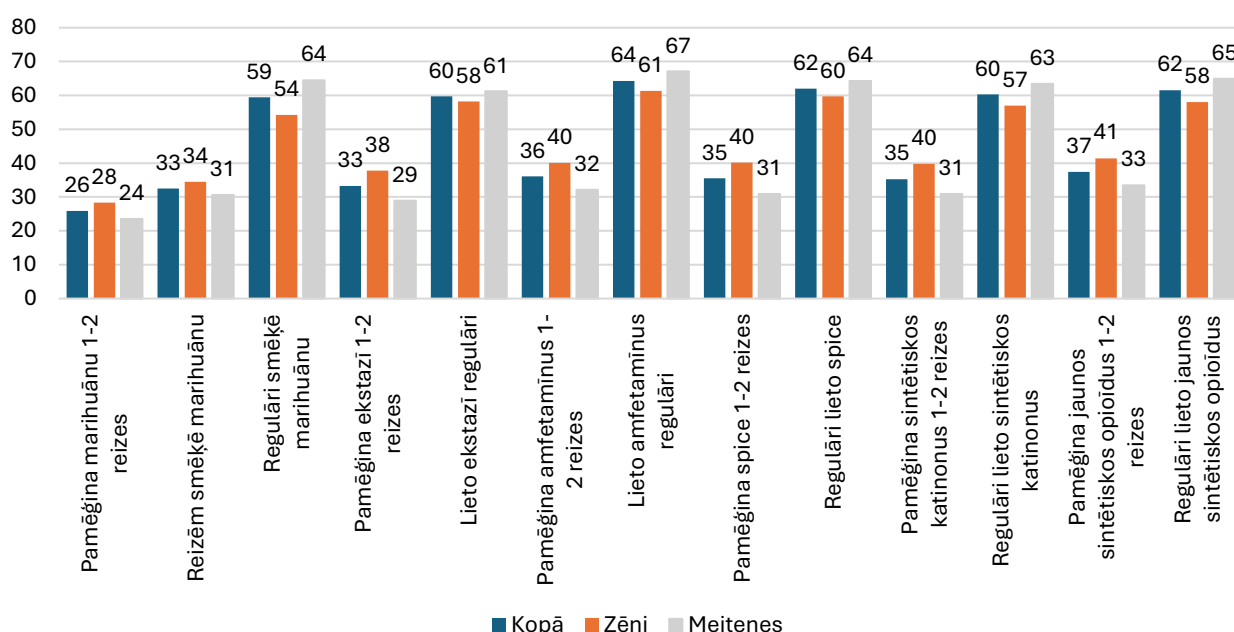
Pētījuma ietvaros skolēni vērtēja dažādus riskus saistībā ar narkotiku lietošanu. Šim nolūkam tika noformulētas astoņas situācijas, kas raksturo dažādu nelegālo psihoaktīvo vielu lietošanas intensitāti, un skolēniem lūdza novērtēt, cik lielu kaitējumu, viņuprāt, cilvēks sev nodara konkrētā situācijā. 4.16. attēlā redzamas vērtējuma “liels risks” variācijas katrā no dotajām situācijām.

Latvijas skolēnu vērtējumi rāda visai iecietīgu attieksmi pret marihuānas pamēģināšanu un neregulāru lietošanu. 26% Latvijas skolēnu uzskata, ka pastāv liels risks, ja marihuāna tiek pamēģināta vienu vai divas reizes un 33% saskata lielu risku, ja marihuāna tiek reizēm lietota. Turpretī regulāru marihuānas smēķēšanu par augstu risku atzīst 59% aptaujāto Latvijas skolēnu. Latvijas rādītāji ir tuvi ESPAD

vidējiem, proti, 24% ESPAD kohortas skolēnu uzskata par lielu apdraudējumu marihuānas pamēģināšanu 1-2 reizes, 33% – marihuānas smēķēšanu reizēm un 61% – regulāru marihuānas smēķēšanu.

Gan zēni, gan meitenes ir aptuveni vienādās domās par marihuānas pamēģināšanu un neregulāru smēķēšanu, marihuānas pamēģināšanu kā lielu risku veselībai atzīst 24% Latvijas meiteņu un 28% zēnu, neregulāru marihuānas smēķēšanu – 31% meiteņu un 34% zēnu, bet attiecībā uz regulāru marihuānas smēķēšanu meitenes ir ievērojami piesardzīgākas – to kā lielu risku saskata 64% meiteņu un 54% zēnu (4.16. attēls).

6.2. attēls. Nelegālo psihoaktīvo vielu izdarītā kaitējuma vērtējums Latvijā ESPAD kohortas zēnu un meiteņu vidū, 2024. gads: “liels risks” (%)

Pret citu narkotisko vielu pamēģināšanu (1-2 reizes) un lietošanu Latvijas skolēni ir mazliet piesardzīgāki (4.16. attēls). Ekstāzī pamēģināšanu 1-2 reizes par augstu risku uzskata 33% skolēnu, amfetamīna – 36%, sintētisko kanabinoīdu – 35%, sintētiskos katinonu – 35% un sintētiskos opioīdus – 37%.

Gadījumos, kad jāvērtē bija risks, ja narkotiskās vielas tiktu lietoti regulāri, liela riska vērtējuma īpatsvars Latvijas skolēnu vidū pieaug. Piemēram, 60% tas ir augsts risks, ja tiek regulāri lietots ekstāzī, un 64% Latvijas skolēnu redz augstu risku, ja tiek regulāri lietots amfetamīns. Kopumā visi risku vērtējumi Latvijā ir tuvi ESPAD vidējam rādītājam.

Aplūkojot Latvijas datus par narkotiku lietošanas riskiem, novērojama kopīga tendence – ja kādu no sarakstā iekļautajām narkotiskajām vielām pamēģina 1-2 reizes, tad risks, skolēnu vērtējumā, ir zemāks un aptuveni vienāds praktiski visām vielām, savukārt, ja lieto regulāri – tad risks ir augstāks un arī samērā vienādi vērtēts.

Latvijā meitenes biežāk kā zēni saskata risku dažādu narkotisko vielu regulārā lietošanā. Salīdzinot ar kaimiņvalstīm, piemēram, rādītāji par ekstāzī un amfetamīna lietošanas riskiem ir diezgan līdzīgi – Lietuvā regulāru ekstāzī lietošanu par augstu risku atzīst 58% aptaujāto skolēnu, bet Igaunijā 64%. Savukārt regulāru amfetamīna lietošanu par augstu risku atzīst 65% Lietuvas un 71% Igaunijas

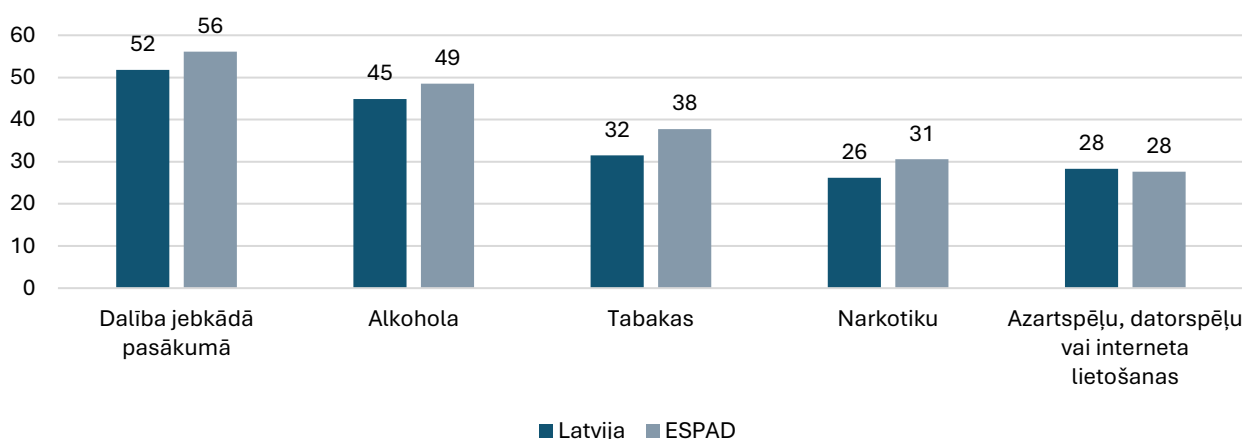
skolēnu. Novērojams, ka Igaunijas skolēni Baltijas valstu vidū novērtē narkotisko vielu regulāru lietošanu kā riskantāku.

6.4. Dalība profilaktiskajos pasākumos

2024. gada ESPAD aptaujā tika iekļauts jauns jautājumu kopums, lai iegūtu plašākus datus par skolēnu pašsajūtu ikdienā un par viņu dalību dažādos profilakses pasākumos pēdējo divu gadu laikā, kuru mērķis ir informēt par dažādu aktivitāšu sekām un iespējamo kaitējumu, nodrošināt sociālo prasmju, paškontroles un medijpratības attīstību. Datu vākšanas gaitā veiktie novērojumi un skolēnu atšķirīgās atbildes uz atšķirīgiem ar šo pasākumu norisi saistītiem jautājumiem rāda, ka skolēni, iespējams, var neatpazīt vai nespēj atcerēties dažādos informēšanas pasākumus, kuros piedalījušies, it īpaši, ja tie ir norisinājušies izglītības iestādē.

6.3. attēlā redzams, ka aptuveni puse skolēnu Latvijā (52%) un mazliet vairāk ESPAD valstīs vidēji (56%) atzīst (atceras), ka pēdējo divu gadu laikā ir piedalījušies vismaz kādā izpratnes veidošanas vai informēšanas pasākumā par sekām un iespējamo kaitējumu, ko rada alkohols, tabaka, narkotikas un azartspēles, datorspēles vai interneta lietošana. Visbiežāk skolēni atceras, ka piedalījušies izpratnes veidošanas pasākumos par alkohola lietošanas sekām – 45% Latvijā un 49% ESPAD valstīs vidēji. Aptuveni trešdaļa skolēnu atceras, ka ir piedalījušies pasākumos par tabakas lietošanas sekām, bet mazliet mazāk par trešdaļu (26-28%) Latvijas skolēnu atceras, ka piedalījušies pasākumos, kuros informēti par narkotiku vai dažādu procesu – azartspēļu, datorspēļu vai interneta lietošanas sekām un ietekmi. Analizējot datus Baltijas valstu starpā, redzams, ka Igaunijā jebkādā izpratnes veidošanas pasākumā piedalījušies aptuveni tikpat daudz skolēnu kā Latvijā, respektīvi, 55%, bet Lietuvā mazliet vairāk jeb 62%. Kopējā tendence gan Latvijā, gan ESPAD valstīs vidēji ir tāda, ka meitenes biežāk nekā zēni atzīmē, ka ir piedalījušās izpratnes veidošanas pasākumos. Jebkādā izpratnes veidošanas pasākumā par atkarību izraisošo vielu vai procesu sekām ir piedalījušies 48% Latvijas zēnu un 56% meiteņu. ESPAD vidēji – 54% zēnu un 58% meiteņu. Neskatoties uz dalību pasākumos, kā redzams iepriekš, meitenes Latvijā par riskantu atzīst e-cigarešu pamēģināšanu un atsevišķu narkotiku pamēģināšanu 1-2 reizes.

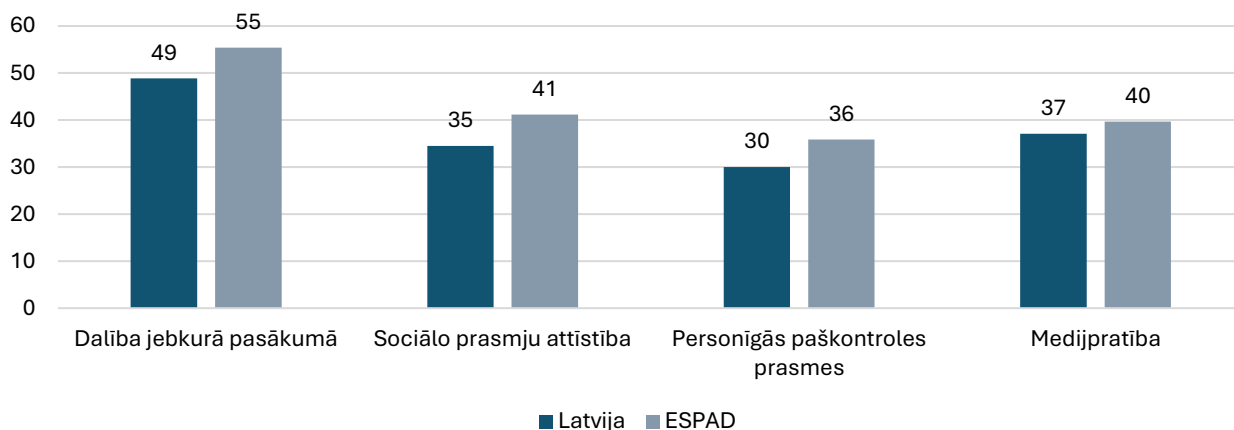
6.3. attēls. Dalība izpratnes veidošanas pasākumos par atkarību izraisošo vielu un procesu sekām un iespējamo kaitējumu ESPAD kohortas skolēnu vidū, 2024. gads (%)

Ņemot vērā, ka dažādu procesu atkarībām ir tendence pieaugt (sk. iepriekš 5. nodaļu) un ka kopumā tikai aptuveni trešdaļa Latvijas skolēnu uzskata, ka narkotiku pamēģināšana 1-2 reizes ir riskanta, būtu ieteicams vairāk uzmanības pievērst dažādu izpratnes veidošanas pasākumu par narkotikām un procesu

atkarībā no organizēšanas. Informēšana par iespējamo kaitējumu, ko rada azartspēles, datorspēles vai interneta lietošana varētu būt gan īpaši svarīga, gan izaicinoša, ņemot vērā, ka viedierīču lietošana un informācijas meklēšana tiešsaistes sociālajos tīklos ir nozīmīga jauniešu ikdienas daļa.

6.4. attēls. Dalība dažādu prasmju apmācībās ESPAD kohortas skolēnu vidū, 2024. gads (%)

6.4. attēlā redzams, ka aptuveni puse Latvijas skolēnu (49%), kas ir mazliet retāk nekā ESPAD valstīs vidēji (55%) atzīst, ka pēdējo divu gadu laikā ir piedalījušies dažādu prasmju pilnveidē, kas uzlabo mijiedarbību un saziņu ar vienaudžiem (turpmāk – sociālās prasmes), spēju kontrolēt impulsus, dusmas, noteikt mērķus un uzdevumus (turpmāk – personīgās paškontroles prasmes) un analizēt publicētos materiālus un mediju saturu (turpmāk – medijpratība). Skatot katru prasmju grupas apguvi atsevišķi, redzams, ka vidēji trešdaļa Latvijas skolēnu ir piedalījusies kādā no prasmju apmācības pasākumiem. Relatīvi biežāk ir minēta medijpratība (37%) un sociālo prasmju attīstība (35%), mazliet retāk – personīgo paškontroles prasmju attīstība (30%), taču šīs atšķirības nav statistiski būtiskas. Salīdzinot ar ESPAD dalībvalstīm vidēji, Latvijas skolēni mazliet retāk piedalījušies sociālo un personīgo paškontroles prasmju attīstības apmācībās. Baltijas valstu starpā Igaunijas rādītājs par dalību jebkurā no prasmju attīstības pasākumiem ir relatīvi, bet statistiski nenozīmīgi zemāks (46%), bet Lietuvas – augstāks (65%) nekā Latvijas rādītājs.

Līdzīgi kā iepriekš, dažādu vielu un procesu atkarību gadījumā, meitenes kopumā biežāk nekā zēni norāda, ka ir piedalījušās kādā no prasmju attīstības apmācību pasākumiem. Jebkādā prasmju attīstības pasākumā ir piedalījušies 42% Latvijas zēnu un 55% meiteņu. ESPAD vidēji – 51% zēnu un 60% meiteņu.

Latvijas skolēnu atbildes rāda, ka jebkura iepriekš minētā informējošā vai prasmes attīstošā pasākuma norises vieta visbiežāk ir bijusi izglītības iestāde mācību stundu laikā (44%) vai pēc mācību stundām (7,7%), bet 17% mācības notikušas ārpus izglītības iestādes. Attiecīgi likumsakarīgi, ka 29% Latvijas skolēnu norāda, ka aktivitātes visbiežāk veica skolotājs (29%), kāds cits skolas darbinieks (14%) vai speciālists ārpus skolas (21%), kā arī ir atzīmēts cits variants (26%) bez iespējas paskaidrot, kas vadīja pasākumu. Saskaņā ar skolēnu atzīmēto, likumsargi aktivitātes ir vadījuši 7,3% gadījumu, bet bijušais narkotiku lietotājs – 2,3%. Attiecīgi secināms, ka skolēnu prasmju un zināšanu attīstību arī šajos jautājumos nodrošina pamatā izglītības iestādes personāls.

EXECUTIVE SUMMARY

The summary of the ESPAD 2024 results is organized based on the prevalence of various addictive substances (tobacco and other products, alcohol, drugs) or processes. The introduction to the summary includes key general observations on trends in risky or addictive behaviour compared to 2019 but concludes with an overview of the respondents' participation in various prevention and awareness-raising activities.

Overall, the 2024 ESPAD study shows that both in Latvia and in ESPAD countries, the habits of 15-16-year-old students (born in 2008) regarding substance experimentation and addictive processes have changed. Firstly, there has been a noticeable shift from experimenting with various substances to technology – online social networks are actively used for communication and interaction, while the proportion of students who have tried cigarettes, alcohol or drugs at this age is decreasing. It should be noted that the communication of educators or other organizers of preventive measures about the harm caused by tobacco and tobacco products should be changed, because, with the decline in smoking regular cigarettes, the trend of trying e-cigarettes among Latvian students remains at the previous level.

Secondly, the findings of other studies that alcohol consumption is being replaced by gambling also apply to 15–16-year-old students. The ESPAD study shows similar trends, with a decrease in alcohol experimentation and consumption and an increase in gambling. Thirdly, data from the 2024 ESPAD survey show that girls' engagement with addictive substances (e-cigarettes, cannabis) and processes (e.g., computer games) is increasing, and girls are less likely to consider trying various substances 1-2 times as risky.

Smoking

In Latvia, 30% of all surveyed students born in 2008 have smoking experience. Although this indicator has decreased significantly (by 28 percentage points) compared to the 2019 survey and is close to the ESPAD average in 2024, overall, including trying e-cigarettes, half (52%) of the students surveyed in 2024 admit to having tried tobacco products. As the result, including e-cigarette experience, the cumulative smoking prevalence of Latvian pupils is above the ESPAD average. Significantly, the gender distribution of cigarette smoking experience, and in particular of e-cigarette trying experience, has changed compared to 2019: in Latvia in 2024, girls are more likely than boys to admit to such experience. Until 2019, boys were more likely to try smoking. In the case of e-cigarettes, the 2024 survey shows that girls are significantly more likely to have tried them.

As in 2019, the 2024 survey maintains the trend that the prevalence of cigarette smoking experience depends on the degree of urbanisation of where young people surveyed. The larger the population point, the less likely students have tried cigarettes. 23% of students in Riga and 24% of students in other large cities have cigarette smoking experience, in contrast to 38% of students in smaller towns and 40% of rural areas.

51% of the surveyed Latvian students have used e-cigarettes at least once in their lives, which ranks Latvia among the countries where this indicator is higher than the average in European countries. Girls are more likely to have used e-cigarettes at least once in their lifetime - 56%, while boys - 45%. 10% of Latvian schoolchildren have tried water-pipe at least once in their lifetime, 25% of Latvian schoolchildren have tried moist snuff (snus), 14% - 'heat-not-burn' tobacco and 19% - nicotine pads.

4,4% of 15-16-year-olds are regular smokers, i.e. they smoke at least one cigarette a day. Compared to 2019, this indicator has decreased by eight percentage points. The study shows that the proportion of students who smoke regularly is the same for both genders. Including e-cigarette smoking at least once a day in the indicator for regular smoking, 12% of Latvian schoolchildren smoke regularly, i.e. Latvian schoolchildren have replaced regular cigarette smoking with regular e-cigarette use compared to 2019.

The 2024 ESPAD survey results show that the positive trend of a decreasing proportion of young people who smoke their first cigarette at the age of 13 or even earlier continues. However, the trend remains that students from smaller towns (24%) and rural areas (26%) of Latvia are more likely to have started smoking at an early age (up to and including 13 years) than young people surveyed in educational institutions in Riga or other national cities.

In turn, girls are more likely to try e-cigarettes early. The 2024 survey shows that 34% of girls and 27% of boys tried their first e-cigarette at the age of 13 or earlier. Early e-cigarette use is more likely among pupils surveyed in educational institutions in Vidzeme and Kurzeme, and the proportion of e-cigarette use increases with decreasing urbanisation of the locality.

Measurements of the availability of tobacco products show that 53% of Latvian students under the age of 15-16 admit that it would be easy for them to get cigarettes and 60% say they have easy access to e-cigarettes.

Alcohol

The data of the 2024 survey show that 78% of Latvian students have tried an alcoholic beverage at least once in their life, which is by 12 percentage points lower than in 2024. Despite this positive downward trend, Latvia's score is still higher than the ESPAD average. Analysing by gender, 73% of boys and 84% of girls in Latvia have tried alcohol at least once in their lives. This result continues previous trend that girls are more likely than boys to have tried alcohol at least once in their lives.

Similar downward trends in the 2024 results are also observed for alcohol consumption in the last 12 months and the last 30 days. During the last 12 months, 60% of Latvian students have consumed alcoholic beverages at least once. Significant differences in alcohol use over the last 12 months exist between boys and girls. If 67% of girls have experienced alcohol use in the last 12 months, then 53% of boys. The rate of regular drinking habits (20 or more drinks in the last 12 months) was 7% in Latvia in 2024, with no significant gender differences. This is slightly below the ESPAD average.

According to the survey, 30% of Latvian students have consumed alcoholic beverages at least once in the last 30 days, which is below the ESPAD countries average in 2024. Compared to 2019, this indicator in Latvia has decreased by 17 percentage points. The most frequently consumed alcoholic beverage among Latvian students in the last 30 days has been spirits (22%) and beer (21%), followed by wine (20%) and cider (19%).

The 2024 survey data reveals that the main motives for young people to drink alcohol have not changed compared to 2019. They are related to the creation of positive emotions, especially at social events.

According to Latvian students, 30% of them have been drunk at least once in their lifetime, more often girls – 33%. This figure is overall slightly lower than the ESPAD average.

In 2024, 40% of Latvian students have started consuming alcoholic beverages (at least one glass) or have tried at least one glass at an early age, i.e. at the age of 13 or less. Compared to 2019, this figure has decreased by eight percentage points.

In general, most of the surveyed students in Latvia have easy or very easy access to alcohol – if they wanted to, 68% of young people would find it easy or very easy to get one of the types of alcoholic beverages, which is slightly below the ESPAD average. Compared to 2019, Latvia's rate has fallen by 10 percentage points to around 2015 level.

Young people are most likely to perceive a risk if one drinks four or five drinks of alcohol almost every day (66%) and around half (53%) of young people perceive a risk if one drinks five or more drinks of alcohol almost every weekend. Compared to 2019, the risk assessment for alcohol use has remained similar for two indicators: drinking one or two doses of alcohol almost every day and drinking large amounts of alcohol (five or more doses) every weekend. Young people are less likely than in 2019 to perceive a significant risk when drinking four or five doses of alcohol almost every day.

According to the results of the 2019 study, 67% of 15-16-year-olds have tried energy drinks in their lifetime, decreased by 13 percentage points compared to 2019, although since 2016 the sale of energy drinks to persons under 18 years of age has been prohibited.

Illicit drugs and other substances

ESPAD 2024 data show a decrease in the prevalence of illicit drug use among the surveyed age group – the share of students who have tried drugs at least once in their lifetime is 17% in Latvia. Despite the observed decrease of 10 percentage points compared to 2019, the rate remains slightly higher than the ESPAD average (13%). In Latvia, 16% of boys and 18% of girls have tried illicit drugs, which shows that the prevalence of drug use among boys has decreased faster than among girls.

Cannabis is the most used drug among Latvian schoolchildren surveyed, with prevalence rates showing a decrease compared to 2019. 16% of schoolchildren have used it in their lifetime, compared to 4.4% in the last 30 days. The proportion of Latvian pupils who have tried cannabis in their lifetime is slightly higher than the ESPAD average (12%), while the proportion of Latvian pupils who have used cannabis in the last 30 days is at the level of the ESPAD average (4.8%).

The average data from Latvia and ESPAD states show that if a pupil has tried cannabis, it is slightly more likely to have happened three or more times than 1-2 times, i.e. in Latvia 6.3% of pupils have tried cannabis 1-2 times and 9.3% - three or more times. The ESPAD average is 4.4% and 6.9% respectively. Cannabis is most commonly tried by Latvian students aged 14-15. At an early age (13 or even earlier), 3.4% of young people surveyed have tried it, i.e. the same number as in the 2019 survey.

Out of all young people who admitted to smoking cannabis in the last 12 months, 39% admitted they had had memory problems at least once as a result of smoking cannabis, while another 25% said they had been advised by friends or family members to stop smoking it. Similarly, 25% said they had tried to quit at least once in their life. An estimated 4.3% of Latvian 15–16-year-olds are high-risk cannabis users (ESPAD national average: 3.1%).

About one-fourth (26%) of young people surveyed believe that there is a high risk of having cannabis tried once, and about a one third (33%) agree if it is used irregularly. In contrast, regular cannabis smoking is considered a high risk by 59% of 15-16-year-olds surveyed. Overall, regular cannabis smoking is rated similarly among ESPAD countries, with 61% of young Europeans considering it a high risk.

Other illicit psychoactive drugs have been tried less frequently - 5.5% of young people surveyed have tried them in their lifetime (5.0% boys and 6.0% girls), which is relatively lower than in 2019 and

slightly higher than the ESPAD average (5.0%). Other illicit drugs commonly used in life include LSD or other hallucinogens (3.1%), cocaine (2.5%), ecstasy (2.8%) and amphetamine (2.4%). Ecstasy, cocaine or amphetamines are tried at an early age (13 years or younger) by 0.8-0.9% of respondents, and most often at 14-15 years.

Young people surveyed are more cautious when assessing the risk of trying (1-2 times) and using other drugs (ecstasy, amphetamines, spice, synthetic cathinones, synthetic opioids). In general, about one third of 15–16-year-olds consider trying these substances 1-2 times to be highly risky, while about 60% of respondents consider regular use to be highly risky.

The use of new psychoactive substances for the purpose of getting high has been covered by the ESPAD study since 2015. The 2024 study shows that 2.7% of 15–16-year-olds have tried spice at some point in their lives. Accordingly, this indicator shows a clear downward trend compared to 2015 and 2019.

Overall, the 2024 data show changes in illicit drug use trends by gender. In contrast to the trends observed in previous years, when boys were more likely than girls to report drug use, the figures now show similar prevalence rates for both groups, with girls outnumbering boys in some indicators.

Social media use, games and gambling

Based on students' self-assessment of their social media use habits, it is estimated that 51% of Latvian 15–16-year-olds have problematic social media use, which is higher than the ESPAD average (47%). In both Latvia and the ESPAD average, it is more common among girls - 57% and 53% respectively.

85% of Latvian 15–16-year-olds have played computer games in the last 30 days, including 91% of boys and 79% of girls. This is slightly higher than the ESPAD average of 80%, where 89% of boys and 71% of girls played computer games. The data show that young people in Latvia have spent an average of 3.1 days playing various computer games in the last seven days, an increase compared to 2019 (2.1 days). The increase has been significant for both boys and girls, but especially for girls.

Based on students' self-assessment of their computer gaming habits, it is estimated that 27% of Latvian 15–16-year-olds gaming, which is higher than the ESPAD national average (22%). Risky computer gaming is more common among boys. In Latvia, the figure is 37% for boys and 17% for girls, compared to the ESPAD average of 30% and 13% respectively.

According to the survey, 29% of Latvian 15–16-year-olds have gambled with money at some point in the last year, including 32% of boys and 26% of girls. The Latvian average is in line with the ESPAD average. An estimated 6.4% of all 15–16-year-old gamblers in Latvia gamble excessively, compared to the ESPAD average of 5.7%. Boys are also more likely to gamble.

Participation in preventive measures

Based on students' self-assessment, 52% of Latvian students aged 15-16 have participated in at least one awareness-raising event on the potential harm caused by alcohol, tobacco, drugs, gambling, computer games, or internet use in the last two years. On average, this figure is slightly higher for ESPAD – 56%. Most often, Latvian students indicate that they have participated in events on the harm of alcohol use – 45%, significantly less often on the effects of other substances or processes – 32% have participated in events on tobacco, 26% have participated in events about the harm of drug use, and 28% have participated in events about the effects of gambling, computer games or internet use.

Almost as many (49%) Latvian students have participated in the development of various skills – social, personal self-control or media literacy – which is slightly less than the average for ESPAD countries (55%). Latvian students have more often participated in media literacy and social skills development activities.

The development of Latvian students' knowledge of addiction issues and various skills is most often provided by educational institution staff during class hours.